НАЦІОНАЛЬНЕ
АГЕНТСТВО
ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

РІЧНИЙ ЗВІТ НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА 2019 РІК

Київ ♦ 2020

УДК 378(477)
Р 56

Авторський колектив: *Сергій Квіт, Олена Єременко, Наталія Стукало, Андрій Бутенко, Іван Назаров, Артем Артюхов, Михайло Винницький, Леонтій Шипілов, Володимир Кшевецький, Віталій Терещук*

Р 56 Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. Сергія Квіта. — Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. — 244 с.

УДК 378(477)

НАЗЯВО-А/2020/1

© Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020

Зміст

Переднє слово голови Національного агентства 5

ВСТУП 9

РОЗДІЛ 1 КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 11

1.1. Заклади вищої освіти: кількість 11
1.2. Розподіл за формами власності, регіонами, типами 17
1.3. Національні ЗВО (кількість, розподіл за регіонами та типами) 19
1.4. Здобувачі вищої освіти 22
1.5. Академічні стипендії 30
1.6. Інтернаціоналізація вищої освіти 31
1.7. Українські студенти за кордоном 40
1.8. Витрати на вищу освіту 41
1.9. Захисти докторських і кандидатських дисертацій 52
1.10. Витрати на наукову діяльність 56

РОЗДІЛ 2 ВНУТРІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗВО 61

2.1. Аналіз параметрів та конфігурацій систем внутрішнього забезпечення якості освіти у вітчизняних ЗВО 61
2.2. Рекомендації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти стосовно запровадження внутрішньої системи забезпечення якості 76

РОЗДІЛ 3 ЗОВНІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА 79

3.1. Запуск та діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти 79
3.2. Акредитації освітніх програм «за новими правилами» 83
3.3. Інтернаціоналізація вищої освіти України як одна зі стратегічних цілей Національного агентства 94
3.4. Результати роботи Національного агентства за 2019 рік в частині забезпечення дотримання академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин у закладах вищої освіти і наукових установах 99
3.5. Створення Порядку скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня 102

РОЗДІЛ 4 ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ 105

4.1. Присудження наукових ступенів *105*

4.2. Акредитація освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти *128*

ПУБЛІКАЦІЇ ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 170

КВІТ С. М. Нова система акредитації: що чекає на українські університети? *170*

ЄРЕМЕНКО О. В. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти: хроніки періоду становлення *175*

МЕЛЬНИЧЕНКО О. В., БУЛЬВІНСЬКА О. І. Напрями досліджень в галузі освіти в сучасних університетах світу: аналітичний огляд *192*

ЧЕРНЯК А. М. Щодо проблемних аспектів надання українськими ЗВО якісних освітніх послуг іноземним громадянам *221*

АРТЮХОВ А. Є. Огляд проблеми та стан розвитку питання протидії академічній недоброчесності *230*

Окремі кількісні показники діяльності Національного агентства у 2019 році 235

Акредитація і комунікація *235*

Експерти *235*

Фінансування діяльності Національного агентства і його Секретаріату *241*

Переднє слово голови Національного агентства

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти як агент змін

Концепція Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі — Національне агентство) формувалася під час дискусій Робочої групи, яка працювала над законопроєктом «Про вищу освіту», головним чином у 2012 р. Після прийняття цього Закону 2014 р. Національне агентство не змогло розпочати свою роботу ні у 2015 р., ні пізніше з різних причин. Формально юридична особа була створена у вересні 2016 р., однак до початку 2019 р. діяльність Національного агентства була заблокована. Можливо, головною проблемою стало те, що в Законі «Про вищу освіту» були недостатньо прописані процедура виборів і вимоги до членів цього колегіального органу.

Життя показало, що не всі принципи університетської автономії, на які спирається теперішній Закон «Про вищу освіту», починають працювати «автоматично». Наприклад, академічна автономія не може повною мірою бути реалізованою без автономії фінансової, оскільки академічні досягнення закладів вищої освіти неодмінно мають бути ними капіталізовані. Про це була мова в експертному матеріалі п.н. «**Дорожня карта реформування вищої освіти України**»[1] на порталі «Освітня політика» 23 березня 2018 р.

Після внесення відповідних змін до законодавства у вересні 2017 р. для Міністерства освіти і науки України стало можливим створити міжнародну Конкурсну комісію, рішенням якої 5 грудня 2018 р. були відібрані й 27 грудня 2018 р. затверджені Кабінетом Міністрів України 22 члени Національного агентства. Хоч наше перше засідання відбулося 21 січня, фактично робота розпочалася після Розпорядження КМУ від 13 лютого 2019 р. про призначення керівного складу. Це дало можливість розблокувати діяльність Національного агентства.

«**Місія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти**[2] — стати каталізатором позитивних змін у вищій освіті та формування культури її якості», — зазначається в наших базових документах. Ми шануємо

[1] Квіт С. Дорожня карта реформування вищої освіти України. URL: **http://education-ua.org/ua/articles/1159-dorozhnya-karta-reformuvannya-vishchoji-osviti-ukrajini**
[2] Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. URL: **https://naqa.gov.ua/місія-та-стратегія-агентства/**

університетську автономію і розглядаємо завдання Національного агентства як партнера закладів вищої освіти, що допомагає вітчизняним університетам підвищувати свою якість і конкурентоздатність. Тобто ми не контролери, головне для нас: не карати за порушення, а сприяти розвитку внутрішньої культури вимогливості та якості українських закладів вищої освіти, виступати агентом змін у реформуванні всієї галузі.

Національне агентство спирається на «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG). Ми постійно шукаємо кращі світові практики. Зокрема у 2019 р. мали можливість глибше вивчити національний досвід **Великої Британії**[3] і **Канади**[4].

Пам'ятаючи про свою відповідальність за створення університетських рейтингів, Національне агентство орієнтуватиметься переважно на здобутки поліфонічного європейського U-Multirank, на нову британську концепцію рейтингування закладів вищої освіти за показниками якості навчання і викладання. Так, керівник Секретаріату Михайло Винницький виступив 4 грудня 2019 р. з презентацією на тему «**Teaching Excellence у планах Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти**»[5] на Українсько-Британському форумі «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті».

Ми будемо просувати ідею збільшення ролі т.зв. teaching universities, орієнтованих на надання професії, й тіснішу співпрацю з працедавцями або ж на персональний розвиток своїх студентів (у т.ч. на прикладах Сполучених Штатів Америки і Канади). Адже не всі університети мають перспективу ставати дослідницькими. Якісна вища освіта є суспільним добром, що надає широкі можливості для самореалізації всіх громадян, сприяє становленню їхнього демократичного світогляду, виховує в них здатність критично мислити, бути відповідальними й вимогливими, готовими захищати як свої індивідуальні права і свободи, так і державну незалежність України.

Національне агентство створило **основну нормативну базу**[6], пов'язану з акредитацією освітніх програм. Ця тема в контексті інших завдань Національного агентства була окреслена у публікації «**Нова система акредитації: що чекає на українські університети**?»[7]. Ми приділяємо особливу увагу започаткуванню цифрової культури акредитації, **гуманітарній складовій освітнього**

---

[3] Тижневик керівника секретаріату НАЗЯВО. URL: **https://www.facebook.com/mychailo.wynnyckyj/posts/2873914419326556**

[4] Квіт С. Акредитація в системі вищої освіти Канади: корисні ідеї для України. URL: **https://kvit.ukma.edu.ua/2019/12/акредитація-в-системі-вищої-освіти-ка/**

[5] Винницький М. «Teaching Excellence» у планах Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: **http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/nacionalne_agentstvo_iz_zabezpechennya_yakosti_vyshchoyi_osvity_-_myhaylo_vynnyckyy.pdf**

[6] Акредитація. URL: **https://naqa.gov.ua/акредитація/**

[7] Квіт С. Нова система акредитації: що чекає на українські університети? Дзеркало Тижня, 16 серпня 2019 р. URL: **https://dt.ua/EDUCATION/nova-sistema-akreditaciyi-320848_.html**

процесу[8], розвиткові **внутрішньої системи забезпечення якості**[9]. Пізніше ці чинники стануть одними з найважливіших вимог до інституційної акредитації ЗВО.

Згідно з пропозиціями Національного агентства КМУ 10 липня 2019 р. видав **Розпорядження № 554-р** «Про затвердження переліку іноземних акредитаційних агентств та агентств із забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаються в Україні»[10]. На черзі — акредитація незалежних вітчизняних акредитаційних агентств.

Національне агентство розглядає інтернаціоналізацію як один із головних напрямів своєї діяльності. У 2019 р. відбулися робочі зустрічі з колегами з відповідних агентств забезпечення якості Латвії, Німеччини, Італії, Грузії. Національне агентство подало заявку на членство у INQAAHE (Міжнародна мережа агентств із забезпечення якості вищої освіти), взяло участь у EQAF-2019 (Європейський форум якості освіти) і має на меті стати членом ENQA (Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти).

У 2019 р. ми розпочали практику міжнародного рецензування своєї діяльності, яка буде продовжена у майбутньому. Зокрема «**Порядок скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня**»[11], підготовлений влітку минулого року у співпраці з вітчизняним та міжнародним експертним середовищем, був докладно прокоментований проф. Лією Вортем (США) у звіті «**Посилення академічної доброчесності у вищій освіті України**»[12] від 8 листопада 2019 р.

Серед наших міжнародних партнерів — проєкт «Нове правосуддя», фінансований USAID, Британська рада, Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні, що підтримується Американськими радами, Посольство США, Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, Національний Еразмус+ Офіс в Україні, Міжнародний фонд досліджень освітньої політики, Міжнародний фонд «Відродження», Світовий банк, а також Інститут розвитку освіти (Україна).

---

[8] Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 27 листопада 2019 р. з приводу гуманітарної складової освітнього процесу, дотримання мовного законодавства та інших законів України. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/РішенняМовнийЗакон.pdf**

[9] Рекомендації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти стосовно запровадження внутрішньої системи забезпечення якості. URL: **https://naqa.gov.ua/2019/07/рекомендації-національного-агентств/**

[10] Про затвердження переліку іноземних акредитаційних агентств та агентств із забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаються в Україні (Розпорядження КМУ від 10 липня 2019 р. № 554-р). URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2019- %D1 %80**

[11] Порядок скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Порядок-скасування-рішень-спец-рад-13.09.pdf**

[12] Вортем Л. Посилення академічної доброчесності у вищій освіті України. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/NJ_Leah-Wortham_Report-with-Recs_on_Academic-Integrity_Dec-11_2019_UKR.pdf**

На жаль, не всі нормативні документи одразу набули чинності. Так, погодження згаданого «Порядку скасування…» триває вже понад півроку. Тобто досі Національне агентство не мало можливості розглядати скарги на порушення академічної доброчесності по суті (в першу чергу — плагіат). Тому ми прийняли рішення поки що користуватися Законом України «Про звернення громадян», який хоч і не дасть змоги скасовувати рішення спеціалізованих рад, однак дозволить розглядати скарги щодо ідентифікації плагіату до легалізації згаданого «Порядку скасування…».

Слід зазначити, що Національне агентство розглядало скарги на плагіат і на ставлення до плагіату, коли вони стосувалися членів самого Національного агентства, галузевих експертних рад чи керівництва спеціалізованих рад із захисту дисертацій. У всіх цих випадках йшлося про ідентифікацію плагіату та необхідні організаційні наслідки. Усі рішення Національного агентства, протоколи, рішення Комітетів, нормативну базу, внутрішні правила та вимоги, а також багато корисних допоміжних матеріалів можна знайти на **сайті Національного агентства**[13].

Так само, влітку 2019 р. Національним агентством згідно з вимогою Закону України «Про вищу освіту» був розроблений «Порядок присудження наукових ступенів доктора наук і доктора філософії спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ)». Однак він був залишений на певний час без руху в очікуванні на зміни законодавства у сфері вищої освіти і наукових досліджень. Ми публікуємо його у цьому Річному звіті для початку громадського обговорення. Також сподіваємося на плідну співпрацю з академічним середовищем, Міністерством освіти і науки та Науковим комітетом з метою швидкого просування цього нормативного акту.

Окремо для інформування громадськості публікуємо проєкт змін до «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», оскільки досвід розгляду перших акредитаційних справ за новою процедурою вимагає внесення деяких уточнень до цього документу. Цей проєкт уже поданий до Міністерства освіти і науки України згідно з процедурою.

Національне агентство і надалі буде виконувати свою суспільну місію, спираючись на професіоналізм своїх членів, співробітників Секретаріату, експертів і членів галузевих експертних рад, виявляючи ініціативу, проактивність, заохочуючи до діалогу і співпраці заклади вищої освіти, головних партнерів і стейкголдерів, зокрема, здобувачів вищої освіти і працедавців, а також усе академічне середовище.

Сергій Квіт

доктор філологічних наук, професор

[13] Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: **https://naqa.gov.ua/**

ВСТУП

Протягом останніх років ситуація в Україні із якістю вищої освіти була досить ґрунтовно описана в дослідженнях «Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті»[14] (2017), «Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ»[15] (2018), звіті Світового банку «Дослідження сфери освіти в Україні»[16] (2019).

Не зважаючи на це, сьогодні проблема якості вищої освіти є не просто актуальною, а вкрай важливою як для поступу України в європейський простір вищої освіти, так і економічного та гуманітарного розвитку нації. На думку експертів незалежного аналітичного центру «Український інститут майбутнього», система вищої освіти в Україні може бути схарактеризована як масова вища освіта без явно виділених лідерів якості за категоріями досліджень, зі слабкою інтернаціоналізацією та майже цілковитим браком дієвого зв'язку з ринком праці та високотехнологічним бізнесом[17].

Упродовж десятиліть підходи до визначення якості вищої освіти змінювалися від традиційних і досить формалістичних до вузькоспеціальних або надзвичайно комплексних, а сама якість «стала відносним поняттям» на вкрай різноманітному і швидко мінливому ринку. Проте спільним є беззаперечне визнання того, що вимірювання якості вищої освіти з використанням певних індикаторів є проблематичним, не ідеальним, але водночас і невідворотним процесом, адже тут ми одночасно маємо справу зі «складним соціальним інститутом, яким є навчальний заклад» і «складним соціальним процесом, яким є навчання»[18].

Досить дискусійним також залишається питання стандартизації якості (а у рамках цієї проблеми — також і рейтингування та ренкінгування) в ЗВО, які ставлять перед собою різні освітні місії та готують кадри для різних сфер людської діяльності. Мова йде про класичні, технічні, мистецькі, педагогічні, медичні, спортивні, транспортні, військові, аграрні тощо університети. Звісно,

---

[14] Огляди ОЕСР на тему доброчесності в освіті: Україна 2017 / Переклад з англ. Інститут розвитку освіти. Київ : Таксон, 2017. 184 с. URL: **http://iro.org.ua/uploads/OECDrev_ua_K+P293_out2_(1).pdf**

[15] Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ. URL: **https://www.kas.de/de/web/ukraine/publikationen/einzeltitel/-/content/visa-osvita-v-ukraini-poradok-dennij-dla-reform**

[16] Дослідження сфери освіти в Україні. URL: **http://documents.worldbank.org/curated/en/884261568662566134/pdf/Review-of-the-Education-Sector-in-Ukraine-Moving-toward-Effectiveness-Equity-and-Efficiency-RESUME3.pdf**

[17] Майбутнє університетів. URL: **https://www.uifuture.org/publications/reports/24475-maybutnie/universytetiv**

[18] Костюкевич С. О качестве высшего образования в контексте европейского опыта. Alma mater (Вестник высшей школы). 2010. № 6. С. 52–57.

не можна використовувати однакові підходи до оцінювання якості вищої освіти у численних ЗВО з розмаїттям освітніх програм у них. Тому проблема створення дійсно об'єктивних і таких, яким би довіряли, критеріїв рейтингування та ренкінгування є відкритою.

З огляду на таку різноманітність складників якості вищої освіти в Україні Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у звіті визначило і використовуватиме такі показники:

- кількісні показники розвитку системи вищої освіти в Україні;
- показники, що характеризують внутрішнє забезпечення якості вищої освіти у закладах вищої освіти;
- елементи, що характеризують зовнішнє забезпечення якості вищої освіти.

Окремим розділом у дослідженні представлена інформація про створення та роботу Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як ключового актора, що, відповідно до Закону України «Про вищу освіту»[19], перебрав на себе акредитацію закладів вищої освіти й освітніх програм, а також забезпечення функціонування системи здобуття наукових ступенів.

Аналіз кожного змістовного блоку представить більш-менш об'єктивну картину стану вищої освіти в Україні у 2019 (із ретроспекцією у 2013[20] і наступні роки та порівнянні з системами вищої освіти інших країн) та слугуватиме основою для вироблення конкретних висновків, а також пропозицій щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти в майбутньому.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти щиро дякує керівникам закладів вищої освіти, які відгукнулися у листопаді 2019 року на пропозицію[21] заповнити опитувальник «Системи внутрішнього забезпечення якості у вітчизняних закладах вищої освіти» (усього було отримано 183 документи), матеріали якого стали важливою складовою розділів аналітичної доповіді, а також будуть використані Національним агентством у підготовці наступних досліджень.

За підтримку діяльності Національного агентства висловлюємо вдячність і засвідчуємо повагу проєктам «Нове правосуддя» і «USETI Program», фінансованих USAID, Британській раді, Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні, що підтримується Американськими радами, посольству США в Україні, Координатору проєктів ОБСЄ в Україні, Національному Еразмус+ Офісу в Україні, Міжнародному фонду досліджень освітньої політики, Міжнародному фонду «Відродження», Світовому банку, а також Інститутові розвитку освіти (Україна).

[19] Закон України «Про вищу освіту». URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18**
[20] Останній рік перед прийняттям Закону України «Про вищу освіту». URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18**
[21] Лист ректорам ЗВО України. URL: **https://naqa.gov.ua/2019/11/лист-ректорам-зво-україни/**

РОЗДІЛ 1
КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1.1. Заклади вищої освіти: кількість

Починаючи з останнього десятиліття XX століття, усі ми стали свідками цілком закономірних процесів «масовізації» і «популяризації» вищої освіти України та країн пострадянського простору. Якщо розвинені держави Західної Європи та США пройшли схожий етап розвитку університетської освіти з різним успіхом і різними темпами ще в середині чи другій половині XX століття, то Україна разом з іншими країнами Східної Європи змушена «переживати» це зараз. На жаль, просто скористатися уже виробленим досвідом та готовими «лекалами» європейських систем не є можливим через певну специфіку кожної окремої країни (усталені цінності та практики, історична традиція, економічні показники тощо), проте вироблення стратегічного бачення, якою має бути якісна вища освіта в Україні і, відповідно, яким має бути шлях до цієї амбітної мети, — це завдання цілком під силу постмайданному і проєвропейському суспільству, яким воно є сьогодні.

Зазначимо, що, на думку багатьох зарубіжних експертів[22], — тут для Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти найціннішим та найбільш прийнятним є досвід Великої Британії, Італії, Німеччини, Канади і, для когось це видаватиметься дивним, Грузії[23] — тотальна і незворотна «масовізація» вищої освіти завжди перебуває в оберненій залежності від якості вищої освіти та має своїм наслідком зниження фінансування університетів з боку держави, а отже, збільшення плати за навчання для здобувачів вищої освіти. Саме такі наслідки неконтрольованого збільшення кількості університетів у 1990-ті та 2000-ні переживає сьогодні уся система, і не тільки вищої, освіти в Україні.

Водночас, не зважаючи на певні фундаментальні подібності, кожна система вищої освіти характеризується певними національними специфічними рисами, а тому єдиного правильного розв'язання цієї проблеми не існує. В Україні суттєве зниження якості вищої освіти відбулося у період тотальної корупції,

[22] Begg Roddy. Team Building. Tertiary Education and Management. 2005. Vol. 11. № 1. P.82.
[23] Зустріч членів Національного агентства та Секретаріату з грузинськими колегами. URL: **https://naqa.gov.ua/2019/11/07/Зустріч-членів-Національного-агентс/**

значних економічних, політичних, геополітичних криз, початку війни за незалежність з Російською Федерацією. Проте тут потрібно зробити невеликий історичний екскурс та говорити і про обернено пропорційний ріст кількості ЗВО на тлі скорочення кількості здобувачів вищої освіти, що, звісно, має свій вплив на якість.

Так, у 1990–1991 н.р. в Україні, відповідно до відкритих у вільному доступі даних Державної служби статистики України, нараховувалося лише 149 ЗВО (університети, академії, інститути), в яких навчалося 881 300 студентів. Така кількість ЗВО та здобувачів вищої освіти на початку незалежності України були спадком радянської системи вищої освіти, що припинила своє існування.

Рівно через десять років у 2000–2001 н.р. таких ЗВО було вже удвічі більше — 315 університетів, академій, інститутів. Студентів нараховувалося також майже півтора мільйона (1 402 900 осіб). До 2010 року кількість ЗВО за рахунок насамперед приватних і розширення мережі відокремлених структурних підрозділів і державних, і приватних постійно зростала, незважаючи на суттєве скорочення кількості випускників шкіл і загальний спад економіки країни, яка була не спроможна достатньою мірою профінансувати таку мережу ЗВО.

Водночас ще однією проблемою стала неможливість збільшення у 2000-х роках кількості саме висококваліфікованих викладачів відповідно до кількості ЗВО. Загальновідомим є факт масової міграції вчителів шкіл до університетів, де не вистачало викладачів для проведення практичних і лабораторних занять, а подекуди — навіть лекційних. На цій хвилі бере свій початок ще один важливий процес — «масовізація» аспірантури та різке зростання кількості захищених дисертацій, відверто кажучи, низької наукової якості, що також матиме вплив на загальний стан вищої освіти в Україні. Як наслідок, після 2010 року все голосніше почали говорити про скорочення або об’єднання університетів, інститутів, академій до такої обґрунтованої кількості, яку реально потребує наше суспільство і, що найголовніше, зможе витримати наша економіка. Проте реальних кроків, зокрема й через нерозуміння механізмів закриття або об’єднання закладів вищої освіти, не було здійснено досі.

Аналіз системи вищої освіти та процесів її трансформації в контексті входження України до Європейського простору вищої освіти станом на 2013–2014 н.р. був представлений у ґрунтовному дослідженні «Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження»[24]. Подана у звіті статистична інформація охопила досить

[24] Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; під ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова. Київ : Таксон, 2014. 144 с. URL: **http://www.edupolicy.org.ua/_dx/assets/images/Analit2ua_web.pdf**

широкий і репрезентативний матеріал — 325 закладів вищої освіти (229 державних і комунальних та 96 приватних), у яких навчалося понад 2 млн студентів.

Відчутний спад кількості університетів, академій, інститутів показав 2014–2015 н.р. Такі процеси, беззаперечно, були спричинені анексією Кримського півострову та збройною агресією Росії на сході України. У наступні роки цифра демонструвала незначні коливання, станом на 2018 можемо говорити про 282 заклади вищої освіти, де навчається трохи більше 1,3 млн студентів[25]. Зауважимо, що дані щодо кількості ЗВО у 2018–2019 н.р. — це остання інформація, доступна станом на грудень 2019 р. на сайті Державної служби статистики України.

Дані щодо кількості ЗВО станом на 2018–2019 н.р. відображено графічно на Рис. 1, який демонструє наявність в Україні 149 університетів, інститутів, академій у 1991 р., пікову цифру — 353 заклади — у 2009 р. та поступовий рух в бік зменшення у наступні роки. Зауважимо, різкий спад кількості ЗВО у 2015 р. пов'язаний саме зі збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою втратою Україною частини території.

Рис. 1

Різке збільшення кількості ЗВО у 90-х рр. минулого століття відбувався в основному завдяки сприятливим умовам для появи приватних закладів вищої освіти та значної кількості відокремлених структурних підрозділів великих і малих університетів. Як уже зазначалося, такий «університетський бум» спричинив ще одне цікаве явище в українському суспільстві — до університетів

[25] Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

почали запрошувати вчителів загальноосвітніх шкіл, технікумів, коледжів тощо. Тогочасні науково-педагогічні кадри були не в змозі забезпечити навчальний процес для усе більшої й більшої кількості студентів, тому хвиля «нових», не завжди досвідчених викладачів спробувала заповнити лакуну освітнього — але аж ніяк наукового — процесу. Цілком зрозуміло, що за таких умов про якість освіти згадували не в першу чергу.

Проте, зважаючи на те, що сьогодні кількість закладів вищої освіти залишається на рівні 1998 р., тенденції щодо саме якісного наповнення університетів не тільки здобувачами, а й науково-педагогічними працівниками, є подібними.

Занепокоєння такими процесами з боку громадянського суспільства та чиновників різних рангів стало причиною появи у 2008 р. рішення Колегії Міністерства освіти і науки України «Про впорядкування діяльності відокремлених структурних підрозділів вищих навчальних закладів» (протокол № 1/3-6 від 01.02.2008 р.)[26]. Проте, як більшість документів того часу, це рішення мало, переважно, декларативний характер і до суттєвих змін у кількісному та, головне, якісному вимірі діяльності закладів вищої освіти не призвело.

Реальні кроки Міністерства освіти і науки щодо оптимізації кількості університетів стали помітними лише на початку 2015, коли після чергового засідання Акредитаційної комісії України було виявлено очевидну невідповідність освітньої діяльності університетів і їхніх численних філій ліцензійним умовам[27]. За результатами обговорення комісія звернулася до МОН з проханням взяти під контроль процес закриття близько 60 закладів вищої освіти. Частина з них справді була закрита.

У 2019 стратегія МОН дещо трансформувалася — тепер Міністерство говорить не про закриття, а про об'єднання університетів, стимулюючи їх до цього збільшенням фінансування: нова система фінансування повинна стати інструментом «для об'єднання університетів. Чим більший заклад вищої освіти, тим більше в нього буде грошей»[28]. Такий напрямок руху видається цілком правильним, що покликаний поліпшити, зокрема, і якість вищої освіти.

Як наслідок, довідник ВНЗ на ресурсі **www.osvita.ua** станом на листопад 2019 р. подає інформацію про 476 закладів вищої освіти в Україні, з яких 319 — це ЗВО державної форми власності[29] і 157 — приватної[30].

---

[26] Про впорядкування діяльності відокремлених структурних підрозділів вищих навчальних закладів. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr3_6290-08**

[27] Міносвіти оприлюднило „чорний" список вишів, які планують закрити. URL: **https://news.vash.ua/news/vyshcha-osvita/suspilstvo/minosvity-oprylyudnylo-chornyy-spysok-vyshiv-yaki-planuyut-zakryty**

[28] Єгор Стадний: «Університети будуть обирати ректорів, але з-поміж тих кандидатур, які запропонує Міністерство освіти». URL: **https://lb.ua/society/2019/10/16/439810_iegor_stadniy_universiteti_budut.html**

[29] Довідник ВНЗ. URL: **https://osvita.ua/vnz/guide/search-17-47-0-0-0.html**

[30] Довідник ВНЗ. URL: **https://osvita.ua/vnz/guide/search-17-43-0-0-0.html**

Очевидно, що ця інформація не є повною, перелік ЗВО містить не зовсім актуальну і почасти застарілу інформацію, розмежовуючи як окремі заклади власне університети та їхні філії. Проте загальні тенденції розвитку вищої освіти кінця XX — початку XXI ст. — поява приватних університетів, тяжіння до утворення численних відокремлених структурних підрозділів, загалом високий показник кількості ЗВО України порівняно з ЄС, трикратна перевага державних ЗВО над приватними тощо — цей довідник, як ще одне джерело статистичної інформації, наочно демонструє.

На нашу думку, найбільш повна й актуальна інформація щодо кількості ЗВО та їхніх філій доступна у реєстрі суб'єктів освітньої діяльності Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО). Так, за даними ЄДЕБО станом на листопад 2019 р. в Україні нараховується усього 671 заклад вищої освіти. Цю величезну за мірками країн ЄС цифру складають: 193 університети, 152 інститути, 127 відокремлених підрозділів, 118 інших наукових установ (організацій), 73 академії та 8 наукових центрів (див. рис. 2).

Рис. 2

Якщо порівнювати ЗВО за рівнем акредитації, то спостерігаємо ще одну цікаву тенденцію: у 1990–1991 н.р. співвідношення навчальних закладів I–II рівнів акредитації та навчальних закладів III–IV рівнів акредитації було 4,97 (742 технікумів, коледжів, училищ до 149 університетів, академій інститутів), у 2000–2001 н.р. — 2,1 (664 до 315), у 2018–2019 н.р. — 1,3 (370 до 282)[31], що ще раз підтверджує очевидний рух, своєрідне «вирівнювання» закладів освіти від середньої спеціальної освіти у бік вищої (див. Рис. 3).

[31] Дані Державної служби статистики України. URL: **http://www.ukrstat.gov.ua/**

Рис. 3

Що стосується звичайних шкіл, то тут спостерігаємо протилежні, але тісно пов'язані з мережею ЗВО, процеси: їхня кількість навпаки почала зменшуватися ще з 1995 року. Проте тут потрібно пам'ятати, що ефективність освіти в державі, залежить не від кількості шкіл. У Європі на одного вчителя припадає від 15 до 17 учнів, в Україні цей показник — 8,9. Тому в початковій, середній і вищій школах потрібно підвищувати насамперед якість викладання, «в тому числі розвивати нові форми навчання, наприклад, дистанційне»[32]. Вважаємо, що саме дистанційна форма навчання у найближчі роки стане серйозним конкурентом денній формі навчання та допоможе університетам, які її розвивають, вижити за сучасних ринкових умов.

Щоб закінчити цей підрозділ, пропонуємо ще одне цікаве спостереження. Так, станом на листопад 2019 р. в Україні з чисельністю населення приблизно 42 млн зареєстровано 671 заклад вищої освіти[33]. Такі цифри дають змогу стверджувати, що в нашій державі маємо приблизно 16 ЗВО на 1 млн населення. Багато це чи мало? У Грузії кількість університетів на 1 млн населення становить 15; у Польщі — 12; у Нідерландах, Німеччині, Франції, Великій Британії, де процес забезпечення якості вищої освіти має тривалу й успішну традицію, кількість ЗВО на мільйон населення є приблизно однаковою і коливається від 4 до 6.

[32] Їхній перший раз. VoxCheck дебютного засідання Верховної Ради 9 скликання. URL: **https://voxukraine.org/uk/yihnij-pershij-raz-voxcheck-debyutnogo-zasidannya-verhovnoyi-radi-9-sklikannya/**

[33] Населення України. URL: **https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/**

1.2. Розподіл за формами власності, регіонами, типами

У розрізі аналізу кількісних показників стану вищої освіти в Україні цікавим є класифікація ЗВО за типом власності, що демонструє певні відмінності вітчизняної системи від європейської та англо-саксонської. Так, в Україні найбільшу групу складають державні заклади вищої освіти — це 456 установ (381 — без урахування відокремлених підрозділів), далі фіксуємо частку приватних — це 191 (140) заклад та комунальних — 24 (23) установи[34].

Цифра у дужках наочно демонструє, яку частку від ЗВО різних типів власності становлять саме відокремлені структурні підрозділи, та дозволяє побачити співвідношення між університетами та їхніми філіями з огляду на тип власності (Рис. 4):

Рис. 4

Так, для приватних ЗВО індекс співвідношення між університетами та їхніми філіями становить 0,36; для державних — 0,27; для комунальних він є мінімальним і стрімко прямує до нуля (0,04).

Із Рис. 5 бачимо: приватні ЗВО порівняно з державними мають більш розвинену мережу філій, що явно характеризує їх як справжні бізнес-структури, які прагнуть перш за все до постійного розширення та збільшення прибутковості. Ми не стверджуємо, що такі тенденції є негативними — більшість ЗВО за кордоном функціонує за такими ж стратегіями. Йдеться про якість вищої освіти,

[34] Тут і далі представлені дані з реєстру суб'єктів освітньої діяльності Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО). URL: **https://registry.edbo.gov.ua/**

яку надають ЗВО такого типу, і кадровий потенціал, що дуже часто, за певними винятками, залишається на другому або третьому місці.

Щодо розподілу ЗВО за регіонами, то він є цілком традиційним й очікуваним. Так, найбільша кількість університетів, академій та інститутів міститься в столиці України (181) та великих економічно розвинених регіонах країни — Харківській (60), Дніпропетровській (49), Львівській (48), Одеській (33) областях. Показово, що сумарна кількість ЗВО у цих чотирьох великих регіональних центрах менша, ніж кількість університетів у столиці.

Рис. 5

Дещо іншу ситуацію спостерігаємо з філіями ЗВО. Найбільша кількість відокремлених структурних підрозділів міститься у Львівській (14), Дніпропетровській (11), Донецькій (9) і Миколаївській (9) областях. Ще один показовий момент: у Житомирській, Миколаївській, Черкаській областях співвідношення

між кількістю ЗВО та кількістю структурних підрозділів — практично 1:1; у Вінницькій, Донецькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Полтавській, Сумській, Херсонській цей показник дорівнює 2:1.

Вважаємо, ситуація з діяльністю філій ЗВО та не завжди якісною вищою освітою, що вони пропонують, зміниться після підписання Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти[35], що упорядковує діяльність відокремлених структурних підрозділів, зокрема, не припускає створення та функціонування територіально відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти в містах Києві, Харкові, Львові, Дніпрі та Одесі.

1.3. Національні ЗВО (кількість, розподіл за регіонами та типами)

Показовою також є ситуація із ЗВО, що мають статус «національний»[36], оскільки саме ці університети традиційно вважаються провідними серед галузевої групи закладів (установ) гуманітарної сфери[37].

Рис. 6

[35] Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти. URL: **http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67164**
[36] Детальніше: Статус «національний». URL: **https://naqa.gov.ua/зво-зі-статусом-національного/**
[37] Про Положення про національний заклад (установу) України. Указ Президента України від 16 червня 1995 року No 451/95. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451/95**

Регіональний розподіл національних університетів представлено на Рис. 6. Тут констатуємо, що, як і в ситуації з усіма закладами вищої освіти, маємо очевидну кількісну перевагу національних університетів у місті Києві, а також Харківській, Одеській, Львівській і Дніпропетровській областях. Досить високим цей показник є для Вінницької області з урахуванням порівняно невеликої кількості ЗВО (усього 15) в регіоні.

Серед усіх національних університетів (118 ЗВО) виокремлюємо такі групи: 24 класичні, 17 технічних, 11 таких, що підпорядковуються силовим відомствам, по 10 аграрних і мистецьких, 9 медичних, 8 транспортних, по 6 економічних і педагогічних, 3 архітектурні, ще 14 університетів згруповано в «Інші» (рис. 7).

Рис. 7

Для країни, яка декларує своєю ціллю інноваційний розвиток, вважаємо показник економічних університетів, що мають статус «національний», у 5 %, а аграрних і мистецьких по 8 % , дещо дивним і таким, що потребує зміни. У такому контексті закономірним є той факт, що за індексом інноваційного розвитку, представленого агентством Bloomberg у 2019 р.[38], Україна посідає аж 53 місце серед 60 досліджуваних країн. Така низька позиція наочно демонструє внесок нашої держави у розвиток інноваційних технологій.

[38] These Are the World's Most Innovative Countries. URL: **https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s-rebounds**

Зауважимо, що у жовтні 2019 року Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти було представлено аналітичний звіт[39] щодо виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладами вищої освіти України. На основі річних звітів національних ЗВО здійснено обчислення інтегрального індикатору виконання порівняльних критеріїв для кожного із закладів.

Результати переважної більшості національних ЗВО знаходилися у межах двох стандартних відхилень від середнього. Лише один заклад, Вінницький національний аграрний університет, отримав значення інтегрального індикатору суттєво нижче середнього. Низькі показники, але у межах норми, показали чотири ЗВО, переміщені з тимчасово окупованих територій (Донбаська національна академія будівництва і архітектури; Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського; Донецький національний медичний університет; Луганський національний аграрний університет). До цієї ж групи потрапили аграрні і технічний університети (Білоцерківський національний аграрний університет; Житомирський національний агроекологічний університет; Луцький національний технічний університет), а також Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Національна академія внутрішніх справ, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Натомість високі загальні показники продемонстрували Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, шість ЗВО мистецького спрямування (Львівська національна академія мистецтв; Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка; Національна академія образотворчого мистецтва; Національна музична академія України імені П. І. Чайковського; Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової; Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського), по одному аграрному (Миколаївський національний аграрний університет) і медичному (Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького) університету, а також один заклад, розташований в районному центрі (Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського).

Скоріше за все, аналітичний звіт щодо виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладами вищої освіти України став першим і останнім документом Національного агентства такого жанру, оскільки після прийняття змін до Закону України «Про вищу освіту»[40] статус націонал-

[39] Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: Аналітичний звіт. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/A-2019-1-20191015-3.pdf**
[40] Закон України «Про вищу освіту». URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18**

ного закладу вищої освіти є почесним і надається за визначний внесок у розвиток вищої освіти, науки та культури України. Щоправда, перехід цього статусу від сутнісного до почесного передбачає скасування Постанови КМУ від 22 листопада 2017 р. № 912 «Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу»[41], відповідно до якої ЗВО були зобов'язані звітувати і оприлюднювати свої звіти.

1.4. Здобувачі вищої освіти

Відповідно до інформації Державної служби статистики України[42], в Україні, починаючи з 2008 року, відбувається процес поступового скорочення кількості студентів, аспірантів і докторантів. Так, на початок 1990–1991 н.р. в українських ЗВО (університети, академії, інститути) навчалося 881 300 здобувачів вищої освіти. Свого піку ця цифра сягла 2007–2008 н.р. — 2 372 500 осіб, після чого почала поступово зменшуватися[43] (див. Рис. 8).

Рис. 8

[41] Про затвердження Порядку та критеріїв надання закладу вищої освіти статусу національного, підтвердження чи позбавлення цього статусу. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-2017- %D0 %BF**

[42] Заклади вищої освіти. URL: **http://www.ukrstat.gov.ua/**

[43] Дані за 2014–2018 рр. представлено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Скорочення кількості здобувачів вищої освіти цілком закономірне, його причинами є ті самі фактори, що призвели до зменшення кількості ЗВО: демографічна та економічна кризи, анексія Криму та військова агресія Російської Федерації на сході України. У найближчі роки — якщо не брати до уваги потенційних студентів-іноземців — зменшення кількості ЗВО та кількості здобувачів вищої освіти триватиме.

Якщо йдеться про концентрацію здобувачів вищої освіти за регіонами, то найбільша кількість студентів навчається в Києві (343 тис. осіб), далі — Харків і Харківська область (154 тис. 800 осіб), Львів і Львівська область (108 тис. осіб), Дніпро і Дніпропетровська область (92 тис. осіб) (див. рис. 9).

Рис. 9

Знову ж таки звертаємо увагу на очевидний факт (аналогічно кількості ЗВО): у столиці України навчається майже така сама кількість осіб, як у трьох зазначених обласних центрах з областями разом узятих. У такій ситуації насторожують статистичні дані щодо студентів заочної форми навчання: у Києві кожен третій здобувач вищої освіти навчається на заочній формі, що, на нашу думку, більше характеризує не кількісне наповнення столичних ЗВО, а якість надання вищої освіти. Звісно, цифра в понад 100 тис. заочників у столиці потребує окремих майбутніх спеціальних досліджень та інтерпретацій.

Показовим для характеристики якості вищої освіти також є те, що в університетах України загалом зараховано більше здобувачів вищої освіти за контрактною формою навчання, аніж за бюджетним фінансуванням: із 1,3 млн здобувачів вищої освіти 739 тис. навчається на контрактній основі (56 %) і 582 тис. (44 %) — за рахунок, в основному, державного бюджету (рис. 10)

Рис. 10

Найвірогідніше, реформа економіки вищої освіти, яка почала діяти з січня 2020 року[44], призведе до збільшення кількості контрактників. Адже вона знімає традиційну залежність фінансування університету від кількості студентів з одночасним впровадженням індикативної собівартості навчання (вартість навчання студентів-контрактників відповідатиме рівню, за яким держава фінансує навчання студента-бюджетника).

Ще одна статистична довідка: серед 1,3 млн студентів університетів, академій та інститутів майже 400 тис. (31 %) навчаються на заочній формі, 2200 (0,2 %) — на вечірній.

Рис. 11

При цьому спостерігаємо цікаву закономірність: у приватних закладах вищої освіти відсоток студентів заочної форми різко зростає і досягає позначки

[44] МОН запровадить формульне фінансування вишів. URL: **https://osvita.ua/vnz/reform/69091/**

у майже 50 %, що також породжує серйозні запитання до якості вищої освіти для студентів-заочників у приватних ЗВО (рис. 11).

Якщо говорити про фінансування вищої освіти, то за даними Міністерства фінансів України[45] за державним замовленням навчається 345 тис. студентів денної форми навчання і 34 тис. студентів заочної (рис. 12).

Рис. 12

Відповідно до наявних у відкритому доступі даних станом на листопад 2019 р., у 2018 університети, академії, інститути Україні випустили майже 171 тис. студентів. За спеціальностями випускники ЗВО України розподілилися таким чином (див. рис. 13):

Рис. 13

[45] Видатки на освіту. URL: **https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education**

Констатуємо колосальну кількісну перевагу студентів соціально-економічного і гуманітарного напряму — 75 тис. осіб. Далі у порядку спадання — 28 тис. майбутніх інженерів, 14 тис. медиків, 12 тис. педагогів, 10 тис. транспортників, 6,2 тис. представників природничих наук, 4,8 тис. архітекторів і будівельників, 4,8 тис. працівників з вищою освітою у сфері послуг, майже 16 тис. — представники інших спеціальностей.

Про якість підготовки випускників ЗВО говорити досить складно, адже в Україні досі не проводився і не проводиться системний моніторинг працевлаштування. А тому неможливо сказати, який відсоток молодих людей знайшов місце роботи взагалі та за спеціальністю зокрема. Окремі статистичні дані були оприлюднені Міністром освіти і науки України Ганною Новосад 26 грудня 2019 р. під час презентації реформи фінансування вищої освіти та управління університетами[46]. Так, 2019 р. серед офіційно зареєстрованих безробітних майже 50 % становили люди з вищої освітою. Для порівняння — частка безробітних із професійною освітою нараховує лише 30 %.

Такі невтішні дані вкотре вказують на нагальну потребу створення системи відстеження траєкторії руху й успішності подальшого кар'єрного зростання випускників закладів вищої освіти для адекватного аналізу якості надання вищої освіти.

Протягом останніх двох десятиліть відбулися також суттєві зміни й у чисельності аспірантів і докторантів (див. рис. 14). Так, можемо говорити про поступове зростання кількості аспірантів, починаючи з 1991 р., і верхню точку у 2010 р. (34 653 особи), наступний спад і вирівнювання після утвердження курсу на європейську інтеграцію у 2014–2015 н.р. (28 487 осіб) та черговий спад, пов'язаний з демографічними чинниками і відчутним ускладненням вимог до захисту кандидатських дисертацій, запровадженням нових PhD програм відповідно до норм Закону України «Про вищу освіту» 2016 р. (24 786 осіб).

[46] Ганна Новосад презентувала реформу фінансування та управління університетами. URL: **http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/11100-ganna-novosad-prezentuvala-reformu-finansuvannja-ta-upravlinnja-universytetamy**

Рис. 14

Цікавими з точки зору аналізованої проблеми є показники кривої на графіку (див. рис. 14) кількості докторантів в України за аналогічний проміжок часу. Починаючи з 1995 р. (1105 осіб), їх кількість, більш-менш стабільна упродовж десятиліть, досягає найвищої точки 2013 р. (1813 осіб), далі демонструє поступовий спад і 2018 р. виходить на приблизний рівень 2002 р. (1145 осіб). Піковий показник — 1813 осіб — відображає не завжди професійну практику керівників ЗВО в умовах нестачі годин викладацького навантаження зберігати баланс у штаті науково-педагогічних працівників за рахунок докторантури. З посиленням вимог до захисту докторських дисертацій і більшою увагою МОН та фінансової інспекції до відповідальності здобувачів і роботодавців за успішне завершення навчання в докторантурі, кількість докторантів починає стрімко зменшуватися, але їхні якісні характеристики, безумовно, починають рости, відповідаючи реальним запитам суспільства.

Рис. 15

Щодо гендерного розподілу здобувачів вищої освіти, то тут спостерігаємо несуттєву перевагу осіб жіночої статі (рис. 15), хоча ці показники суттєво різняться залежно від освітніх програм.

Дані Державної служби статистики України про співвідношення кількості осіб жіночої статі до кількості осіб чоловічої статі (51 % проти 49 %) демонструють відносну стабільність цього індексу гендерного паритету впродовж останніх 10 років на рівні бакалаврату і магістратури. Дещо іншу ситуацію спостерігаємо на рівні докторантури, де цей індекс знизився з 1,510 2014 р. до 1,099 у 2017 р (див. рис. 16).

Індекси гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів навчальних закладів України (співвідношення кількості осіб жіночої статі до кількості осіб чоловічої статі)

Рівні освіти за МСКО 2011		2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
назва	код							
Бакалаврат або його еквівалент	6	1,166	1,130	1,121	1,093	1,083	1,074	1,081
Магістратура або її еквівалент	7	1,396	1,385	1,366	1,290	1,296	1,278	1,243
Докторантура або її еквівалент	8	1,478	1,498	1,481	1,510	1,469	1,145	1,099

Рис. 16

Питання, як індекс гендерного паритету співвідноситься із загальними тенденціями зменшення кількості аспірантів і докторантів обох статей, звісно, потребує окремого вивчення.

Суто для порівняння: іншу гендерну картину спостерігаємо серед науково-педагогічних працівників. Так, відповідно до публікації[47] 2015 р., із 1995 до 2012 відбулася стрімка фемінізація кваліфікованих наукових кадрів: загальна чисельність докторів наук обох статей в Україні зросла на 60,0 %, а жінок серед них — на 190,0 %. Для кандидатів наук ці цифри становлять 53,0 % і 137,0 %. Автори цього дослідження дійшли висновку, що, незважаючи на тенденцію зростання жінок серед докторів наук, кількісно фемінізація зумовлена збільшенням жіночого контингенту серед кандидатів наук, адже максимальна кількісна

[47]Воровка М., Петрученя А. Гендерный состав научно-педагогических кадров Украины как элемент скрытого учебного плана высшей школы. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Гендерні дослідження. 2015. Вип. 1. С. 27–37. URL: **http://nbuv.gov.ua/UJRN/nznuoagend_2015_1_6**

перевага жінок серед кандидатів наук припадає на вік 31–40 років, а загальна кількісна перевага зберігається до 50 років.

У контексті розподілу жінок-учених за галузями науки і науковими ступенями найбільш фемінізованими очікувано є гуманітарні та суспільні науки[48], де жінок кандидатів наук становить більше 55 % і більше 35 % докторів наук.

Таблиця 1

Відсоток жінок серед	Кандидатів наук	Докторів наук
Гуманітарні науки:	62,8	35,4
Мистецтвознавство	81,3	58,8
Філологічні	74,4	45,0
Філософські	44,4	12,5
Суспільні науки:	58,1	40,5
Економічні	54,5	36,3
Педагогічні	69,8	56,0
Соціологічні	62,3	50,0
Природничі науки:	46,1	23,9
Фізико-математичні	25,1	9,4
Хімічні	49,0	16,7
Медичні	66,1	42,3
Технічні науки:	21,2	9,0
Транспорт	14,1	10,0
Будівництво і архітектура	29,7	11,6

Графічно ці дані представлено на рис. 17.

[48] Ibid.

Рис. 17

Станом на листопад 2019 року інформації про гендерне співвідношення науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти у відкритих джерелах немає, хоча, припускаємо, що подані вище тенденції до фемінізації освіти і науки зберігаються.

1.5. Академічні стипендії

За даними Державної служби статистики України, у 2018 стипендію в українських закладах вищої освіти отримувало 260 тис. студентів (усього 20 %), що, безперечно, пов'язано з імплементацією Міністерством освіти і науки у 2017 р. стипендіальної реформи, відповідно до якої було запроваджено рейтинг успішності студентів з акцентом на якісних показниках навчальної, наукової, громадської діяльності, а не лише кількісної. Головною відмінністю від старої системи стало те, що академічні стипендії тепер почали отримувати не всі студенти, які склали екзамени на «добре» і «відмінно», а лише ті, хто має високі місця (до 45 % від загальної кількості студентів) у рейтингу ЗВО. Мінімальна стипендія в університетах сьогодні дорівнює 1300 грн, т.зв. підвищена стипендія — 1660 грн.

У таблиці 2 представляємо для порівняння стипендіальні виплати й особливості їх нарахувань у різних країнах світу[49].

[49] Стипендія в Україні: розмір, види та останні новини. URL: **https://maanimo.com/ua/helpful/142820-stipendiya-v-ukrayini**

Таблиця 2

Країна	Стипендіальні виплати у валюті країни	Особливості нарахування та виплат
Україна	Стипендіальні суми позначені від 830 гривень до 3225 гривень на місяць	Сума стипендій в Україні в 2019 році визначається рейтингом і рівнем акредитації навчальних закладів
США	Від 1000 до 15000 доларів	Навчання в США має контрактну основу, але передбачено багато різних грантів
Польща	850 злотих на місяць	Стипендії в Польщі нараховуються студентам, які мають високу успішність або перебувають у скрутному фінансовому становищі
Німеччина	Від 800 євро до 1000 євро на місяць	Навчання безплатне, стипендія нараховується найбільш перспективним студентам
Велика Британія	Від 1000 до 6000 фунтів стерлінгів	Надається фінансова підтримка студентам із високим потенціалом та аспірантам
Молдова	Від 480 леїв до 1250 леїв на місяць	Виплачується соціальна та підвищена стипендія
Швеція	Від 25 до 100 % оплати за навчання	Стипендії надаються тим, хто цього потребує

Як бачимо, реформа 2017 р. щодо стипендіального забезпечення здобувачів вищої освіти покликана наблизити українські університети до стандартів європейського освітнього простору та стимулювати підвищення якості освітнього процесу.

1.6. Інтернаціоналізація вищої освіти

За даними Українського державного центру міжнародної освіти[50], 2018 р. в Україні навчалося 66 тис. 310 іноземних студентів. Це допомогло залучити до української економіки 331 млн 550 тис. дол. США або понад 9,2 млрд грн[51]. Загальновідомо, що українська освіта приваблює іноземних громадян через порівняно високу якість, престижність і також низьку ціну за навчання, вартість проживання і харчування та однакові права і свободи для здобувачів вищої освіти з іноземних держав і громадян України.

За 2018 р. кількість іноземних студентів, які навчаються в Україні, зросла на 10 тис. і становила більше 75 тис. Переважно це представники Індії, Азербайджану, Марокко, Туркменістану, Нігерії і Єгипту[52].

[50] **https://studyinukraine.gov.ua**/
[51] Олена Шаповалова: що дають нам студенти-іноземці. URL: **http://osvita.ua/blogs/62317/**
[52] В Україні зростає кількість іноземних студентів. URL: **https://osvita.ua/vnz/64194/**

2019 р. в Україні вже навчалося 75605 іноземних студентів зі 154 країн світу. Серед загального контингенту студентів цей показник складає близько 6 % від загальної кількості здобувачів вищої освіти. Із них 66 тис. 131 особа перебувають на основному навчанні, 7 тис. 270 осіб займаються мовною підготовкою, 1 тис. 480 — здобувають післядипломну освіту, усього 29 студентів перебувають за програмою академічної мобільності, 695 — навчається в аспірантурі або докторантурі (рис. 18).

Рис. 18

Викликає стурбованість факт, що досить низькою є частка іноземців, які вивчають українську мову, — усього 10 %, що, безперечно, пов'язано в майбутньому з якістю засвоєння навчального матеріалу та соціалізацією загалом.

У листопаді 2019 р. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти запропонувала керівникам українських ЗВО заповнити опитувальник «Системи внутрішнього забезпечення якості у вітчизняних закладах вищої освіти»[53], однією із частин якого став розділ «Інтернаціоналізація». Так, відповідно до проаналізованих даних — усього було отримано 183 відповіді — станом на червень 2019 року в 183 українському університеті навчалося 51493 іноземних здобувачів вищої освіти. Окремими питаннями серед інших, що зацікавили Національне агентство, стали частки іноземців, які були відраховані ЗВО за неуспішність та які залишили навчання в ЗВО добровільно. За підрахунками, частка іноземців, відрахованих через неспроможність засвоїти навчальний матеріал, складає 6 % (3230 осіб); частка іноземних громадян, що добровільно залишила навчання, становить 4 % (1820 іноземців).

[53] Лист ректорам ЗВО України. URL: **https://naqa.gov.ua/2019/11/лист-ректорам-зво-україни/**

Ще одна проблема, про яку потрібно сказати, торкаючись теми інтернаціоналізації вищої освіти в Україні, — це грандіозна диспропорція між кількістю іноземних студентів, що перебувають в Україні за програмами академічної мобільності (2 %), та кількістю іноземних студентів, для яких український ЗВО став місцем основного навчання (87 %). Очевидно, таке співвідношення можна пояснити тим фактом, що перша група — це, в основному, представники держав Європейського Союзу, де академічна мобільність є надзвичайно популярною. Друга група — це переважно представники країн Азії та Африки, для яких програми академічної мобільності недоступні. Саме цей контингент іноземних абітурієнтів у пошуках кращої та більш дешевої освіти або пошуку транзиту для потрапляння до економічно розвиненої європейської країни, активно наповнює українські ЗВО. На рис. 19 представлено Топ-10 країн, чиї громадяни стали здобувачами вищої освіти в Україні.

Рис. 19

Традиційними «донорами» студентства до українських університетів є Марокко, Азербайджан, Туркменістан, Нігерія, Єгипет. Протягом останніх років стрімкий приріст демонстрували абітурієнти з Індії, що дозволило їм 2019 р. вийти на перше місце за цими показниками.

Не можна не звернути увагу також і на кількість зареєстрованих запрошень для іноземних здобувачів вищої освіти (рис. 20).

Рис. 20

Поступове зростання цього показника упродовж 2014 р. та початок стрімкого збільшення у 2015 р. свідчить, що, незважаючи на військові дії в Донецькій і Луганській областях та анексію Криму, Україна стає все більш привабливою для іноземного абітурієнта і насамперед через обраний курс на євроінтеграцію та близькість кордонів Європейського Союзу.

Рис. 21

Водночас зазначимо, що ранжування країн, чиї громадяни навчаються в Україні, не зовсім відповідає кількості зареєстрованих та отриманих запрошень для громадян іноземних держав. Так, найбільший попит на українську освіту спостерігаємо серед громадян Марокко, які 2018 р. отримали понад 4 тис. офіційних запрошень. Далі йде Індія (трохи більше 3 тис.), Нігерія і Туркменістан (майже 2 тис. кожна), Єгипет, Гана, Алжир (приблизно по 1 тис.). Топ-10 країн із найбільшою кількістю зареєстрованих запрошень для навчання представлено на рис. 21.

Звертаємо увагу на той очевидний факт, що 2018 р. значну кількість запрошень було зареєстровано для громадян таких країн, як Гана, Алжир, Пакистан, хоча у Топ-10 країн за кількістю студентів в Україні ці країни не представлені. Це, зокрема, може вказувати або на поступовий процес росту зацікавленості Україною з боку цих африканських і азіатської країн, або — що видається більш вірогідним — на нелегальні й не зовсім легальні дії, пов'язані з процесами міграції та навчання іноземних громадян в Україні.

Десятку українських закладів вищої освіти за кількістю зареєстрованих запрошень для іноземців станом на листопад 2018 р. див. на рис. 22 [54].

Рис. 22

[54] Олена Шаповалова: що дають нам студенти-іноземці. URL: **http://osvita.ua/blogs/62317/**

Важко не погодитися, що досить дивним у цьому переліку з 10 ЗВО України виглядає — поруч з національними медичними та технічними університетами — висока четверта позиція Товариства з обмеженою відпові-дальністю «Дніпровський медичний інститут традиційної і нетрадиційної медицини», де сьогодні, за інформацією з офіційного сайту[55], навчається понад 700 українських та іноземних студентів за спеціальностями «Лікувальна справа» і «Стоматологія».

Якщо брати до уваги профільність університетів, то дев'ять із десяти ЗВО рейтингу, що відображає кількість іноземних студентів (Рис. 23), — це традиційно спеціалізовані медичні заклади вищої освіти (Харківський національний медичний університет, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Одеський національний медичний університет, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Запорізький державний медичний університет, Дніпропетровська медична академія МОЗ України», Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова, Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, Буковинський державний медичний університет).

Рис. 23

[55] Історія Дніпровського медичного інституту традиційної і нетрадиційної медицини. URL: **http://medinstitut.dp.ua/dmi-tnm-history.html**

Осібно у цьому переліку Топ-10 за кількістю іноземних студентів перебуває ПАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», який, окрім своєї профільності, також вирізняється і формою власності.

Лідерство університетів Харкова, окрім об'єктивної привабливості для абітурієнта, пояснюється також і початком військових дій на Сході України і масовим відтоком іноземців з Донецької та Луганської областей.

Загалом, за даними МОН[56], найпопулярнішими напрямами навчання для іноземних студентів є медичні спеціальності, менеджмент, фінанси і право (див. рис. 24).

Рис. 24

Не акцентуючи увагу на медичних спеціальностях, автори дослідження[57] 2017 року пропонують сміливу й очевидну гіпотезу, що значна частина майбутніх «менеджерів», «фінансистів», «правників» і так далі — якраз серед отих заочників, частина яких де-факто просто купує таким чином статус студента й дипломи у приватних ЗВО.

Цікавим з огляду на проблему надання вищої освіти для громадян іноземних держав є дослідження С. А. Мороз[58], в якому авторка проводить аналіз

[56] Серед іноземних студентів в Україні разюче домінують медики (ІНФОГРАФІКА). URL: **http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/76733/Sered_inozemnyh_studentiv_v_Ukrajini_razuche_dominujut**
[57] Ibid.
[58] Мороз С. А. Інтернаціоналізація вищої освіти України: напрями вдосконалення нормативно-правового механізму державного управління. URL:

динаміки зміни кількості іноземних студентів у найбільш популярних українських університетах порівняно з університетами світу. Так, світові університети, які очолюють World University Rankings, в середньому мають сумарний показник частки іноземних студентів та викладачів на рівні 31 %. Статистична інформація, представлена С. А. Мороз, свідчить про той факт, що частка іноземних студентів у вітчизняних ЗВО — від 7,09 % до 2,57 % — є зовсім незначною та в середньому, за своїм значенням, відповідає найнижчим показникам тих університетів світу, які перебувають на найнижчих позиціях у World University Rankings.

Незважаючи на такі не досить втішні висновки, протягом останніх чотирьох років констатуємо більше ніж удвічі стрімке збільшення кількості ЗВО, де здійснюється навчання іноземних студентів: зі 185 університетів у 2015 р. до 443 університетів у 2019 р. (див. рис. 25) .

Рис. 25

Очевидно, що в умовах обмежених фінансових ресурсів і зважаючи на бажання адміністрації ЗВО залучити додаткові кошти, мережа таких закладів вищої освіти буде демонструвати тенденцію до зростання і надалі. Гадаємо, що водночас не зовсім очевидне — без покращення професійної кваліфікації науково-педагогічних працівників і вдосконалення матеріально-технічної бази — зростання якості вищої освіти, що пропонуватимуться іноземцям, зважаючи на те, що уже зараз є значна кількість скарг, зокрема, й на брак клінічної бази для практики і вивчення медицини лише за книжками[59] в окремих університетах.

http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/5490/1/Інтернаціоналізація %20вищої %20освіти %20України %20напрями %20вдосконаленняя.pdf

[59] Іноземні студенти-медики скаржаться на погану якість освіти у Кропивницькому. URL: **https://tsn.ua/video/video-novini/inozemni-studenti-mediki-skarzhatsya-na-poganu-yakist-osviti-u-kropivnickomu.html**

Ще одна проблема, яка потребує негайного розв'язання, це недоброчесність приватних фірм, які намагаються виступати своєрідними посередниками між іноземними абітурієнтами і ЗВО, що часто призводить до критичних ситуацій та завдає як фінансових збитків державі, так і шкоди іміджу України загалом.

Дуже складною у питанні навчання іноземців в українських закладах вищої освіти є проблема мови викладання, зважаючи на те, що лише приблизно 10 % вступників з інших держав вступають на підготовчі курси з вивчення української мови. Позитивним моментом тут бачимо скорочення кількості іноземних студентів, які навчаються російською мовою. Порівняно з 2014–2015 н.р. після Революції Гідності кількість іноземних студентів, що навчаються українською, зросла майже на 33 %, а російською та англійською — знизилася на 25 % та 7 % відповідно. Згідно з даними статистики Міністерства освіти і науки України[60], майже половина студентів-іноземців здобуває освіту українською мовою. Дані щодо мов навчання та динаміки їх зміни представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Мова навчання	2014–2015	2015–2016	Зміни у %
Українська	10442 (17 %)	31507 (50 %)	+33 %
Російська	36185 (57 %)	20331 (32 %)	-25 %
Англійська	16504 (26 %)	12064 (19 %)	-7 %
Французька	40 (0,06 %)	2 (0,003 %)	-0,06 %
Німецька	1 (0,002 %)	2 (0,003 %)	+0,001 %

Зазначимо, що у 2019 р. сталася низка великих скандалів, пов'язаних із навчанням іноземців. Посольства окремих держав скаржилися на корупційні схеми під час зарахування і навчання студентів, а також на якість викладання російською та англійською мовами. Як наслідок, важливим нововведенням у 2020 р. має стати пробний іспит у формі зовнішнього незалежного оцінювання з мови навчання для іноземних студентів після закінчення першого курсу[61].

Також у листопаді 2019 р. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти ухвалило рішення з приводу гуманітарної складової освітнього процесу, дотримання мовного законодавства та інших законів України[62]. Так, під час проведення перших акредитаційних експертиз було виявлено факти викладання навчальних дисциплін російською мовою. Як відомо, ст. 48 Закону України «Про вищу освіту» і ст. 7 Закону України «Про освіту» вказують на те, що освітній

[60] Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям. URL: **http://www.studyinukraine.gov.ua/**

[61] Лілія Гриневич: З 2020 року всі іноземні студенти після 1 курсу будуть здавати ЗНО з мови навчання. URL: **https://www.kmu.gov.ua/news/liliya-grinevich-z-2020-roku-vsi-inozemni-studenti-pislya-1-kursu-budut-zdavati-zno-z-movi-navchannya**

[62] Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 27 листопада 2019 р. з приводу гуманітарної складової освітнього процесу, дотримання мовного законодавства та інших законів України. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/РішенняМовнийЗакон.pdf**

процес в українських ЗВО відбувається українською мовою. Вітчизняне законодавство звертає увагу, що в окремих випадках викладання може забезпечуватися англійською мовою чи мовами країн Європейського Союзу. Зокрема особливого значення для розвитку сучасної науки та вищої освіти набуває англійська мова. Національне агентство застерігає заклади вищої освіти від порушень мовного законодавства, у тому числі й під час викладання навчальних дисциплін іноземцям.

1.7. Українські студенти за кордоном

Розглядаючи питання навчання **уже українських студентів за кордоном**, звернемо увагу на те, що сьогодні найбільш повне дослідження цієї проблеми представлено у публікації «Українське студентство за кордоном: дані до 2017–18 навчального року»[63], підготовленій аналітичним центром «CEDOS» 2019 р.

Так, відповідно до цього дослідження, у 2016–2017 н.р. нараховувалося 77 тис. 424 особи з українським громадянством, які навчалися у закордонних університетах. Це становило приблизно 8 % від загальної кількості тих, хто вчиться на денних програмах вищої освіти в Україні. Водночас ця цифра цілком співмірна із кількістю іноземних студентів, які приїжджають на навчання в Україну (нагадаємо, у 2019 — це майже 76 тис. іноземців).

Рис. 26

[63] Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. URL: **https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku**

Традиційно наші співвітчизники обирають заклади вищої освіти Польщі, Російської Федерації, Німеччини, Канади, Чехії, Італії, США, Іспанії, Австрії, Франції, Словаччини, Болгарії. Загалом протягом останніх дев'яти років кількість українців, що виявила бажання навчатися у закордонному університеті, зросла більш ніж утричі — з 24 тис. 104 до 77 тис. 424 осіб[64].

Конкретні дестинації навчання, відповідно до статистичних даних, зображено на рис. 26: понад 33 тис. українських студентів навчається в Республіці Польща (це 55 % від усього іноземного студентства; водночас, це також країна з найвищим показником трудових мігрантів з України), близько 10 тис. — у Німеччині, понад 17 тис. — в інших європейських країнах. Безсумнівно, викликає серйозні перестороги і занепокоєння високий показник українського студентства у Російській Федерації (а це понад 11 тис.).

1.8. Витрати на вищу освіту

Відповідно до ст. 78 Закону України «Про освіту»[65], держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 % валового внутрішнього продукту. Такий показник був майже досягнутий у 2013 р. (6,9 % до ВВП); найнижчою ця цифра була у 2016 р. (5,4 % до ВВП). 2019 р. асигнування на освіту в Україні становило 6,25 % до ВВП. Проте, зважаючи на різкі стрибки національної валюти відносно американського долара, ми говоримо про абсолютно різні відсотки фінансування освіти в різні роки.

Зазначимо, найбільш повний і детальний аналіз бюджету освіти і науки за 2013–2019 рр. було здійснено центром CEDOS в рамках Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні[66].

Беручи до уваги ключовий момент у звіті центру CEDOS — з року в рік витрати на освіту та наукову і науково-технічну діяльність зростають, спробуємо проаналізувати видатки держбюджету з урахуванням курсу гривні до долара США[67] та у порівнянні з фінансуванням освіти і науки в інших державах.

У табл. 4 представлено обсяги видатків державного бюджету (загальний і спеціальний фонди) на освіту у 2013–2019 рр. у млн грн.

---

[64] Ibid.
[65] Закон України «Про освіту». URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19**
[66] Бюджет освіти та науки 2019. URL: **https://cedos.org.ua/uk/articles/biudzhet-osvity-ta-nauky-2019**
[67] Обрахунки здійснювалися відповідно до офіційного курсу НБУ на кінець кожного року. URL: **https://bank.gov.ua/**

Таблиця 4

Обсяг видатків	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (на 01.10.2019)
ВВП України	1 522 657,0	1 586 915,0	1 988 544,0	2 385 367,0	2 983 882,0	3 558 706,0	4 022 100,0
Видатки на освіту (зведений бюджет)	105 538,7	100 109,5	114 193,5	129 437,7	177 915,8	210 032,3	250 602,5
У доларах США	13 208,8	6 352,1	4 758,06	4 760,4	6 340,5	7 582,4	10 428,7
% до ВВП	6,9	6,3	5,7	5,4	6,0	5,9	6,2
Видатки на вищу освіту (зведений бюджет)	30 003,3	28 343,8	30 981,8	35 233,6	38 838,2	44 243,6	55 425,4
У доларах США	3 755,1	1 798,4	1 290,9	1 295,8	1 384,1	1 597,2	2 306,5

Так, 2013 р. державні видатки на освіту та вищу освіту становили 13208,8 млн і 3755,1 млн дол. США відповідно. У 2014 р. через різкий стрибок курсу ці показники у доларовому еквіваленті починають падати, сягаючи свого мінімуму у 2015 р., після чого розпочинається поступове зростання. Уже у 2019 р. спостерігаємо значне зростання видатків порівняно з попередніми роками, проте він все ще суттєво поступається фінансуванню в доларовому еквіваленті у 2013 р. Видатки державного бюджету України на освіту і вищу освіту в доларах США зображено на рис. 27 та 28.

Рис. 27

Рис. 28

Видатки на освіту в Україні 2019 р. у розмірі приблизно 6 % до ВВП дозволяють оптимістично дивитися на бюджет освіти і науки. За цим показником ми перебуваємо в одній групі з розвиненими країнами світу. Проте в абсолютних цифрах в доларовому еквіваленті фінансування освіти та вищої освіти і науки є дуже низьким. І проблема тут не у тому, що держава виділяє недостатньо коштів на освіту, а в тому, що заробляє недостатньо, щоб цей відсоток до ВВП був високим.

Далі для порівняння наведемо показники (у відсотках) видатків бюджету на освіту до ВВП у таких країнах, як США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Польща, РФ, Білорусь, Грузія[68] (див. табл. 5).

Таблиця 5[69]

Країна	2013	2014	2015	2016	2017
США	4,93	4,96	-	-	-
Велика Британія	5,59	5,66	5,61	5,49	-
Німеччина	4,93	4,92	4,81	4,80	-
Франція	5,50	5,51	5,46	5,43	-
Польща	4,94	4,91	4,82	4,64	-
РФ	3,76	4,01	3,83	3,71	-
Білорусь	5,01	4,82	4,79	4,95	4,82
Грузія	-	-	-	3,78	3,85
Україна	6,67	5,87	-	5,01	5,41

Показник України тут є одним із найвищих: ми поступаємося лише Франції та Великобританії та обійшли такі пострадянські країни, як Білорусь, РФ і Грузія.

[68] Government expenditure on education as a percentage of GD. URL: **http://data.uis.unesco.org/**
[69] Дані за 2018-2019 рр. на момент підготовки звіту відсутні.

За видатками бюджету у відсотках від ВВП[70] уже на вищу освіту Україна поступається лише Великій Британії, випереджаючи США, Німеччину, Францію, Польщу, РФ, Білорусь та Грузію (табл. 6).

Таблиця 6

Країна	2013	2014	2015	2016	2017
США	1,34	1,36	1,37	1,21	-
Велика Британія	1,34	1,38	1,28	1,41	-
Німеччина	1,31	1,31	1,25	1,25	-
Франція	1,24	1,25	1,25	1,23	-
Польща	1,21	1,18	1,22	1,06	-
РФ	0,82	-	0,81	0,81	-
Білорусь	0,88	0,81	0,80	0,80	0,79
Грузія	-	-	-	0,42	0,39
Україна	2,13	1,85	-	1,53	1,35

Як уже зазначали, в абсолютних цифрах у доларовому еквіваленті відсоток від ВВП на освіту та вищу освіту в Україні не виглядає так оптимістично. Безумовно, як країна, що розвивається, Україна поступається розвиненим економікам США, Великої Британії, інших країн Європейського Союзу, і це відставання вражає (див. табл. 7 і 8).

Таблиця 7

Видатки бюджету на освіту в США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Польщі, РФ, Білорусі, Грузії , долари США (млн)[71]

Країна	2013	2014	2015	2016	2017
США	798 681,82	832 820,61	-	-	-
Велика Британія	149 574,91	155 989,30	170 229,81	158 925,73	-
Німеччина	185 185,50	191 850,84	162 481,94	167 800,24	-
Франція	154 617,25	157 213,17	133 229,42	133 920,61	-
Польща	25 896,12	26 769,06	22 978,82	21 897,18	-
РФ	86 284,84	82 655,54	52 276,34	48 012,78	-
Білорусь	3 783,51	3 797,50	2 702,78	2 361,93	2 624,82
Грузія	-	-	-	544,18	580,59
Україна	12 229,83	7 843,25	-	4 676,93	6 072,03

[70] Government expenditure on tertiary education as a percentage of GDP. URL: **http://data.uis.unesco.org/**
[71] Government expenditure on education in US$. URL: **http://data.uis.unesco.org/**

Таблиця 8

Видатки бюджету на вищу освіту в США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Польщі, РФ, Білорусі, Грузії, долари США (млн)[72]

Країна	2013	2014	2015	2016	2017
США	217 458,39	229 044,64	239 344,46	220 602,74	-
Велика Британія	35 836,05	37 946,37	38 847,76	40 710,24	-
Німеччина	49 042,89	51 008,95	42 162,53	43 604,21	-
Франція	34 906,83	35 536,70	30 363,92	30 221,77	-
Польща	6 333,01	6 451,33	5 809,76	5 001,94	-
РФ	18 892,82	-	11 052,45	10 374,92	-
Білорусь	665,26	641,56	452,89	380,30	432,53
Грузія	-	-	-	60,33	58,51
Україна	3 897,56	2 472,04	-	1 424,53	1 517,43

Якщо у 2013 р. Україна за видатками на освіту в доларовому еквіваленті поступалася найближчому європейському сусідові — Республіці Польща, приблизно удвічі (26 млрд дол. США проти 12 млрд дол. США), то у 2016 р. індекс відставання становив уже 5,5. Щодо фінансування вищої освіти (знову ж таки у доларовому еквіваленті), то спад не є таким суттєвим (від 3,8 млрд дол. США до 1,5 млрд дол. США), але це може свідчити і про те, що на вищу в освіту в Україні завжди виділялося мало коштів.

У листопаді 2019 р. Міністерство фінансів України на основі зібраних даних про функціонування у 2018 р. закладів вищої освіти (III–IV рівнів акредитації) оприлюднило інтерактивний аналітичний інструмент[73], який дав змогу здійснити порівняльний аналіз діяльності закладів вищої освіти як в цілому по країні, так і в розрізі окремих закладів. Усього Мінфін проаналізувало дані 176 закладів вищої освіти, де навчалося 347 тис. студентів за державним замовленням. Сукупні видатки державного бюджету (загальний фонд) на оплату послуг з підготовки фахівців цими закладами у 2018 р. становили 16 млрд грн (у доларовому еквіваленті — 578 млн).

Аналіз діяльності закладів вищої освіти України підтвердив, що підготовка фахівців з вищою освітою сконцентрована в 5 великих регіонах — Київ, Харківська, Львівська, Дніпропетровська та Одеська області. На ці п’ять регіонів загалом припадає більше половини (53 %) усіх закладів вищої освіти, що отримують кошти з державного бюджету. Ці ж заклади вищої освіти навчають за державним замовленням понад 60 % студентів, на підготовку яких припадає понад 67 % витрат державного бюджету.

[72] Government expenditure on tertiary education in US$. URL: **http://data.uis.unesco.org/**
[73] Видатки на освіту. URL: **https://mof.gov.ua/uk/the-reform-of-education**

Середні розрахункові витрати на підготовку одного студента за державним замовленням у 2018 р. становили 46 тис. грн, однак в окремих закладах цей показник перевищує середнє по країні значення майже удвічі чи втричі. Топ-5 закладів вищої освіти із найвищими середніми витратами на 1 студента за держзамовленням показано на Рис. 29.

Рис. 29

Подібно до кластерного розподілу ЗВО, представленого у звіті Національного агентства «Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти»[74] у жовтні 2019 р., тут також в окрему групу потрапляють чотири мистецькі заклади вищої освіти з найвищими середніми витратами на підготовку одного студента. Однак у суспільстві також існує думка, що максимальні видатки на навчання одного студента за держзамовленням саме для університетів мистецького профілю в країні, яка протидіє агресору, зрозумілі. На цьому тлі витрати на студентів Льотної академії Національного авіаційного університету є лише винятком, що підтверджує попередню думку.

Видатки (без капітальних) на ЗВО за регіонами у 2018 р. див. на рис. 30.

[74]Виконання критеріїв надання та підтвердження статусу національного закладу вищої освіти: аналітичний звіт. URL: **https://naqa.gov.ua/Аналітичний-звіт/**

Рис. 30

Видатки на вищу освіту ще раз чітко демонструють існування в Україні основних освітніх регіонів: це м. Київ, Харківська, Львівська, Одеська і Дніпропетровська області. При цьому співвідношення сумарних видатків на ці великі освітні регіони та сумарні видатки на інші області становить майже 2:1 на користь першої групи.

В аналітичному інструменті Мінфіну також представлена десятка кращих університетів за середнім конкурсним балом зарахованих на бюджет студентів у 2018 р.: Державний заклад «Дніпропетровська медична академія Міністерства охорони здоров'я України», Національний університет «Києво-Могилянська академія», Харківський національний медичний університет, Українська медична стоматологічна академія, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Одеський національний медичний університет, Національний медич-

ний університет імені О.О. Богомольця, Донецький національний медичний університет, Запорізький державний медичний університет. Середній конкурсний бал зарахованих абітурієнтів до цих ЗВО див. на Рис. 31.

Рис. 31

Середні витрати у 2018 р. на 1 студента за держзамовленням у цих університетах коливаються у межах від 30 тис. грн(Харківський національний медичний університет) до 67 тис. грн(Київський національний університет імені Тараса Шевченка), і серед цих університетів жоден не потрапляє в Топ-5 ЗВО саме за цим показником (див. Рис. 29).

Аналогічна інформація щодо фінансування державного замовлення у 2019 р. на час підготовки цього дослідження у відкритих джерелах відсутня. Тож, звернемо увагу на окремі загальні показники результатів вступної кампанії 2019 р[75].

[75] Інформаційні матеріали 2019. URL: **https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/vstupna-kampaniya-2019/informacijni-materiali-2019**

Так, у 2019 р. Міністерство освіти і науки затвердило 79 тис. 854 місця для підготовки бакалаврів (72,6 тис. на денну форму), 55 тис. 379 місць — для магістрів (45,6 тис. на денну форму), 4 тис. 346 і 459 місць — для аспірантів і докторантів відповідно. Порівняно з 2018 р. ці цифри менші на 899 місць для бакалаврату та на 6092 місця для магістратури.

Державне замовлення на підготовку бакалаврів у 2019 р. порівняно з 2018 р. було збільшено у таких галузях знань і спеціальностях:

01 Освіта	5,02 %
114 Статистика	14,3 %
132 Матеріалознавство	12,5 %
135 Суднобудування	13 %
162 Біотехнології та біоінженерія	25 %
163 Біомедична інженерія	26,3 %
171 Електроніка	9,1 %

Зменшення державних місць було передбачено у соціальних та поведінкових науках, управлінні та адмініструванні:

051 Економіка	3,6 %
052 Політологія	1,2 %
071 Облік і оподаткування	2,7 %
072 Фінанси, банківська справа та страхування	3,5 %
073 Менеджмент	3,8 %

Загалом у 2019 р. кількість місць державного замовлення (бакалавр на базі 11 класів) суттєво зросла для педагогічних, природничих та інженерних спеціальностей.

Для педагогічних спеціальностей рейтинг збільшення кількості місць державного замовлення у 2019 р. порівняно з 2018 роком виглядає так:

Середня освіта (українська мова і література)	+ 116 місць
Професійна освіта (комп'ютерні технології)	+ 104 місця
Середня освіта (історія)	+ 88 місць
Середня освіта (математика)	+ 66 місць
Середня освіта (фізична культура)	+ 51 місце
Початкова освіта	+ 47 місць
Середня освіта (інформатика)	+ 35 місць
Середня освіта (хімія)	+ 34 місця
Середня освіта (біологія та здоров'я людини)	+ 33 місця
Дошкільна освіта	+ 21 місце

До переліку інженерних і природничих спеціальностей зі збільшеним обсягом державного замовлення увійшли:

Транспортні технології (на автомобільному транспорті)	+ 123 місця
Річковий та морський транспорт	+ 84 місця
Фізична терапія, ерготерапія	+ 67 місць
Біотехнології та біоінженерія	+ 39 місць
Гірництво	+ 39 місць
Соціальна робота	+ 32 місця
Біологія	+ 28 місць
Транспортні технології (на морському та річковому транспорті)	+ 25 місць
Лісове господарство	+ 23 місця
Технології захисту навколишнього середовища	+ 20 місць

Для підготовки майбутніх військових було виділено рекордні 8 тис. 850 державних місць.

На бакалаврат і магістратуру (денна форму навчання) у 2019 р. подано 831 тис. 493 заяви. Традиційно найбільш популярними стали ЗВО міст Києва, Львова, Харкова та Дніпра:

Київський національний університет імені Тараса Шевченка	41 тис. 412 заяв
Львівський національний університет імені Івана Франка	36 тис. 078 заяв
НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	35 тис. 242 заяви
НУ «Львівська політехніка»	29 тис. 939 заяв
Київський національний торговельно-економічний університет	24 тис. 233 заяви
Національний авіаційний університет	22 тис. 324 заяви
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	19 тис. 379 заяви
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	18 тис. 686 заяв
Київський університет імені Бориса Грінченка	14 тис. 925 заяв
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	14 тис. 672 заяви

Загалом 10 ЗВО України отримали 256 тис. 890 заяв, що складає 31 % заяв, поданих в Україні на бакалаврат і магістратуру (денна форму навчання).

У розрізі спеціальностей найбільш рейтинговими за кількістю поданих заяв у 2019 р. стали:

Філологія	65 тис. 419 заяв
Право	65 тис. 077 заяв
Менеджмент	50 тис. 207 заяв
Комп'ютерні науки	39 тис. 376 заяв
Середня освіта	35 тис. 605 заяв
Журналістика	30 тис. 247 заяв
Економіка	28 тис. 178 заяв
Інженерія програмного забезпечення	27 тис. 217 заяв

Психологія	25 тис. 680 заяв
Медицина	25 тис. 288 заяв

Загалом на ці спеціальності було подано 392 тис. 294 заяви, що становить 47 % від усіх поданих заяв на бакалаврат і магістратуру (денна форму навчання).

У 2019 р. найвищі прохідні бали вступу на бюджетні місця[76] були на «міжнародних» та «медичних» спеціальностях:

Міжнародне право	194,25
Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії	194,004 (МОН) 186,25 (Мінкульт)
Міжнародні економічні відносини	190,84
Стоматологія	189,176
Політологія	189,125
Журналістика	188,75 (МОН) 181,662 (Мінкульт)
Медична психологія	186,9 (МОЗ)
Культурологія	185,691 (МОН) 172,176 (Мінкульт)
Історія та археологія	185,05
Публічне управління та адміністрування	183,804

Загалом державне замовлення на підготовку фахівців отримало 226 ЗВО (включно з територіально відокремленими структурними підрозділами)[77]. Результатом вступної кампанії стало також те, що 75,4 % абітурієнтів 2019 р. отримали рекомендації на місця державного замовлення за першим і другим пріоритетом своїх заяв; за шостим та сьомим пріоритетом місця державного замовлення отримали 3 % та 2,5 % вступників відповідно. Від навчання за рахунок бюджетних коштів відмовилися майже 13 % абітурієнтів, рекомендованих для зарахування до ЗВО, обравши контрактну форму навчання.

Найбільше місць державного замовлення порівняно з 2018 р. отримали 1 класичний, 2 технічні та 2 педагогічні університети:

Київський національний університет імені Тараса Шевченка	+ 166 місць
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	+ 129 місць
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	+ 100 місць
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	+ 93 місця
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	+ 92 місця

[76] ТОП-10 спеціальностей з найбільшими прохідними балами 2019 року. URL: **https://mon.gov.ua/ua/news/top-10-specialnostej-z-najbilshimi-prohidnimi-balami-2019-roku**

[77] Показники адресного розміщення державного замовлення. URL: **https://vstup.edbo.gov.ua/statistics/**

Усього рекомендацію на бюджет отримали 60 тис. 354 абітурієнти, з яких понад 525 тис. осіб (87 %) підтвердили намір навчатися за обраною спеціальністю. За першим і другим пріоритетами рекомендацію отримало 75 % вступників (з них — 21 % відмов), за шостим і сьомим — майже 6 % (з них — понад 78 % відмов). Водночас досить низька частка абітурієнтів, рекомендованих на бюджет (14 %), скористалася сільським коефіцієнтом.

Рейтинг закладів вищої освіти за рекомендаціями на бюджет у 2019 р. (бакалаврат на основі ПЗСО):

Національний технічний університет України «Київський політехнічних інститут імені Ігоря Сікорського»	3 тис. 838
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	3 тис. 043
Національний університет «Львівська політехніка»	2 тис. 475
Львівський національний університет імені Івана Франка	2 тис. 262
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	1 тис. 253
Національний авіаційний університет	1 тис 081
Національний університет біоресурсів і природокористування України	1 тис. 035
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	1 тис. 018
Харківський національний університет радіоелектроніки	898
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	853

Загалом лідери рейтингу — 10 ЗВО Києва, Харкова і Львова — отримали 17 тис. 756 рекомендацій, що складає майже третину (29 %) від усієї кількості рекомендацій на місця державного замовлення в Україні. Порівняно високі показники продемонстрували також т.зв. тимчасово переміщені ЗВО: Луганський національний університет імені Тараса Шевченка — 553 місця; Донецький національний університет імені Василя Стуса — 353 місця; Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського — 342 місця. Луганська і Донецька області також виявилися лідерами за збільшенням кількості студентів порівняно з 2018 р. — 28 % і 25 % відповідно.

1.9. Захисти докторських і кандидатських дисертацій

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1057 від 14.09.2011 року[78] передбачено, що за науковими спеціальностями здійснюється підготовка наукових кадрів, проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присуджуються наукові ступені і присвоюються вчені звання.

[78] Про затвердження Переліку наукових спеціальностей. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11 %23n16**

Так, із 1993 р. до 2018 р. в Україні захищено 19 920 докторських і 125 474 кандидатських дисертацій[79]. Лідерами за галузями науки є технічні (4143 докторські і 21924 кандидатські дисертацій), економічні (2497 і 18755 відповідно) та медичні науки (3117 і 15764 відповідно). Найменша кількість захистів відбулася з культурології (23 докторські і 135 кандидатських), архітектури (57 і 353 відповідно), військових наук (37 і 427 відповідно) та соціальних комунікацій[80] (63 і 377 відповідно). Дефіцит наукових кадрів саме з військових наук та соціальних комунікацій відчувся найбільше під час військової агресії з боку РФ та викликів гібридної війни, починаючи з 2014 р.

У табл. 9 зібрано вибірку даних із захистів докторських дисертацій за 2013–2018 рр.

Таблиця 9

Кількість осіб, яким було присуджено наукових ступінь доктора наук у 2013–2018 роках, за галузями [81]

Галузі науки	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Фізико-математичні	61	54	50	52	53	38
Хімічні	15	18	8	8	14	8
Біологічні	50	39	27	32	19	15
Геологічні	12	10	3	4	8	2
Технічні	225	205	175	174	142	173
Сільськогосподарські	35	32	30	30	17	28
Історичні	40	47	53	41	18	31
Економічні	225	148	196	182	166	161
Філософські	49	38	46	36	32	16
Філологічні	50	33	38	37	37	47
Географічні	12	10	6	5	4	10
Юридичні	81	119	92	114	125	105
Педагогічні	116	103	104	110	94	100
Медичні	164	146	117	126	104	94
Фармацевтичні	13	17	6	17	7	8
Ветеринарні	8	12	7	11	10	5
Мистецтвознавство	7	9	8	5	4	13
Архітектура	2	8	6	3	5	4
Психологічні	26	44	12	18	25	21
Військові	3	3	1	3	3	9

[79] Лист МОН № 1/11-11767 від 08.09.2016 р. URL: **http://aphd.ua/kilkist-zakhyshchenykh-doktorskykh-dysertatsii-v-ukrani-za-haluzyamy-nauky-1993-2016/**; Лист Департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування МОН № 6.4-167 від 12.02.2019 р.; інформація з блогу Є. Ніколаєва. URL: **https://www.skeptic.in.ua/1993-to-2018-doctorates/**

[80] Соціальні комунікації як окрема галузь наук була запроваджена у 2011 році Наказом Міністерства освіти і науки України № 1057. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11 %23n16**

[81] Дані за 2019 рр. на момент написання звіту відсутні.

Соціологічні	9	3	7	3	2	4
Політичні	32	14	9	20	11	9
Фізичне виховання і спорт	7	8	6	7	1	7
Державне управління	32	50	22	24	13	16
Культурологія	2	3	2	1	1	3
Соціальні комунікації	13	5	5	7	8	4
Усі галузі	**1289**	**1178**	**1036**	**1070**	**923**	**931**

Найбільше захистів докторських дисертацій відбулося з технічних, економічних і медичних наук; найменше — з культурології, військових і соціологічних наук. Загалом кількість осіб, яким у 2013–2018 рр. було присуджено науковий ступінь доктора наук, представлено на Рис. 32.

Рис. 32

Період 2013–2018 рр. характеризується порівняним зростанням кількості захистів докторських дисертацій у таких галузях, як юридичні та військові науки, а також мистецтвознавство. Натомість суттєве скорочення спостерігаємо в геологічних, технічних, медичних науках і соціальних комунікаціях.

Дещо інші тенденції відбуваються у розподілі захистів кандидатських дисертацій за галузями знань (див. табл. 10)

Таблиця 10

Кількість осіб, яким було присуджено наукових ступінь кандидата наук у 2013–2018 рр., за галузями

Галузі знань	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Фізико-математичні	307	244	271	261	166	177
Хімічні	115	97	83	101	65	65
Біологічні	193	222	196	193	151	148
Геологічні	36	39	32	32	23	12
Технічні	1212	1330	1113	1034	842	700
Сільськогосподарські	218	225	222	188	135	123
Історичні	311	234	216	212	194	134
Економічні	1397	1232	1191	956	637	554
Філософські	158	129	126	120	76	54
Філологічні	402	409	355	314	306	222
Географічні	71	85	49	32	31	33
Юридичні	798	1023	899	939	760	642
Педагогічні	646	694	686	663	499	474
Медичні	771	736	682	636	577	555
Фармацевтичні	66	81	50	76	59	62
Ветеринарні	46	63	45	48	52	35
Мистецтвознавство	121	86	89	72	114	72
Архітектура	17	28	18	19	20	9
Психологічні	211	236	187	172	149	113
Військові	21	20	8	18	23	28
Соціологічні	42	23	36	27	11	9
Політичні	129	100	115	112	73	57
Фізичне виховання і спорт	71	81	60	62	61	56
Державне управління	129	167	141	114	118	120
Культурологія	21	10	11	3	14	10
Соціальні комунікації	52	36	39	51	33	15
Усі галузі	**7561**	**7630**	**6920**	**6455**	**5189**	**4479**

Найбільше захистів кандидатських дисертацій упродовж 2013–2018 рр. відбулося з технічних, економічних та юридичних наук; найменше — з культурології, архітектури, геологічних і соціологічних наук (див. рис. 33).

Рис. 33

Відносне зростання — і це цілком зрозуміло в умовах тривалої війни — демонструють військові науки. Стабільними є показники фармацевтичних наук та державного управління. У решті галузей, включаючи технічні, сільськогосподарські, економічні та філологічні науки, спостерігається тенденція спаду.

1.10. Витрати на наукову діяльність

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»[82] чітко визначає відсоток ВВП, що повинен виділятися на науку: «Держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України». Однак насправді, за даними Державної служби статистики України, фінансування наукової діяльності

[82] Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19**

в Україні протягом 2013–2019 рр. скоротилося з 0,39 % до ВВП до 0,23 %. За даними Мінфіну, в абсолютних цифрах фінансування навіть зросло порівняно з 2013 р. на 3352,8 млн грнПроте у доларах США маємо скорочення фінансування у майже вдвічі (з 746,7 млн у 2013 р. до 387,8 млн у 2019 р.).

Видатки бюджету на наукову діяльність у 2013–2019 рр. (загальний і спеціальний фонд) у млн грн див. у табл. 11.

Таблиця 11

Видатки державного бюджету на наукову діяльність в Україні

Обсяг видатків	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (на 01.10.2019)
ВВП	1 522 657,0	1 586 915,0	1 988 544,0	2 385 367,0	2 983 882,0	3 558 706,0	4 022 100,0
Видатки на наукову і науково-технічну діяльність (державний бюджет)	5 966,1	5 222,7	5 307,1	5 289,4	7 089,6	8 520,2	9 318,9
У доларах США	746,7	331,4	221,1	194,5	252,6	307,6	387,8
% до ВВП	0,39	0,33	0,27	0,22	0,24	0,24	0,23

Якщо говорити про відсоток фінансування наукової діяльності до ВВП протягом 2013–2017 рр. (дані за 2018–2019 рр. на сайті UIS.Stat[83] не оприлюднені), то для таких потужних та економічно розвинених країн, як США, Велика Британія, Німеччина, Франція, ці показники коливаються від 1,65 % (Велика Британія у 2013 р.) до 3,04 % (Німеччина у 2017 р.) (див. рис. 12). Для України аналогічні показники демонструють тенденцію спаду, починаючи від 0,76 % 2013 р. і закінчуючи 0,45 % у 2017 р.

Таблиця 12[84]

Видатки бюджету на науку в США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Польщі, РФ, Білорусі, Грузії (у % до ВВП)[85]

Країна	2013	2014	2015	2016	2017
США	2,72	2,73	2,73	2,77	2,80
Велика Британія	1,65	1,67	1,67	1,69	1,67
Німеччина	2,82	2,87	2,92	2,93	3,04
Франція	2,24	2,28	2,27	2,25	2,19
Польща	0,87	0,94	1,00	0,97	1,04
РФ	1,03	1,07	1,10	1,10	1,11

[83] UIS.Stat. URL: **http://data.uis.unesco.org**
[84] Дані за 2018-2019 рр. на момент написання звіту відсутні.
[85] Science,technology and innovation. URL: **http://data.uis.unesco.org/**

Білорусь	0,65	0,51	0,50	0,50	0,59
Грузія	0,08	0,18	0,32	0,30	0,29
Україна	0,76	0,65	0,61	0,48	0,45

Так, у листі Міністерства фінансів України «Щодо надання інформації» від 28.11.2019 р.[86] у частині «Видатки на освіту і наукову діяльність у 2013–2019 рр. (загальний та спеціальний фонд)» показник видатків на наукову і науково-технічну діяльність (державний бюджет) у 2018 р. становив лише 0,24 %; станом на 01.10.2019 р. — 0,23 % до ВВП.

У доларовому еквіваленті різниця між фінансуванням наукових досліджень розвинутих європейських країн, США та Україною катастрофічна. Так, бюджет США демонструє найвищі видатки на наукову сферу — від 455 млрд у 2013 р. до 543 млрд у 2017 р. Найвищі показники серед країн ЄС належать Німеччині (103 млрд у 2013 р. і 127 млрд у 2017 р.). Для України найбільш вдалим щодо фінансування науки у доларовому еквіваленті став 2013 р. (близько 3 млрд дол. США); далі відбувалося поступове зменшення видатків до 1,7 млрд у 2017 р. (див. табл. 13).

Таблиця 13

Видатки бюджету на науку в США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Польщі, РФ, Білорусі, Грузії у доларах США (млн)[87]

Країна	2013	2014	2015	2016	2017
США	454 821 000,00	476 452 000,00	495 098 000,00	516 254 000,00	543 249 000,00
Велика Британія	41 532 086,39	43 811 100,10	45 344 990,99	47 215 424,94	47 809 915,56
Німеччина	102 905 465,27	109 562 637,77	113 921 723,09	118 158 500,88	127 105 308,41
Франція	58 353 303,11	60 585 661,84	61 239 845,91	62 162 759,42	62 947 638,18
Польща	8 185 829,53	9 149 349,63	10 139 886,84	10 037 536,57	11 443 161,21
РФ	38 607 042,33	40 330 178,24	39 726 715,96	39 881 939,87	42 268 897,32
Білорусь	1 127 551,01	905 305,09	870 525,08	860 452,92	1 052 208,86
Грузія	26 987,81	63 515,34	114 249,73	112 017,33	115 147,14
Україна	2 990 317,76	2 428 496,64	2 093 774,38	1 707 386,42	1 651 565,70

За даними Міністерства фінансів України[88], в Україні видатки на наукову та науково-технічну діяльність з державного бюджету складали: 2013 р. — 747 млн дол. США; 2014 р. — 331 млн дол. США; 2015 р. — 221 млн дол. США; 2016 р. — 195 млн дол. США. Починаючи з 2017 р. (252 млн дол. США), спостерігаємо поступовий ріст до 307 млн дол. США у 2018 р. Станом на 01.10.2019 р. позитивна тенденція зберігається і становить уже 387 млн дол. США.

[86] Лист Міністерства фінансів України № 07010-05-10/31106 від 28.11.2019 р.
[87] Science,technology and innovation. URL: **http://data.uis.unesco.org/**
[88] Лист Міністерства фінансів України № 07010-05-10/31106 від 28.11.2019 р.

У листопаді 2019 року Міністерство освіти і науки оприлюднило узагальнену інформацію щодо фінансування науково-дослідних робіт у закладах вищої освіти і наукових установах МОН України за 2017–2019 рр[89]. Згідно з даними, загальне фінансування науково-дослідних робіт у закладах вищої освіти та наукових установах за результатами конкурсу у 2019 р. демонструвало незначне зростання і становило понад 613 млн грн (у доларовому еквіваленті — приблизно 25 млн); у 2017 та 2018 рр. ця цифра становила майже 572 млн грн (20 млн дол. США) і 603 млн грн (22 млн дол. США) відповідно.

На фінансування фундаментальних досліджень у 2019 р. держава виділила приблизно 330 млн грн, прикладних — майже 200 млн грн, 50 млн грн було направлено на наукові розробки.

Найбільше фінансування фундаментальних, прикладних досліджень і наукових розробок за секціями у 2017–2019 рр. отримали:

04/ Ядерна фізика, радіофізика та астрономія	176 млн грн
16/ Хімія	174 млн грн
03/ Загальна фізика	169 млн грн
17/ Економіка	153 млн грн
06/ Наукові проблеми матеріалознавства	123 млн грн

Найменше сумарне фінансування фундаментальних, прикладних досліджень і наукових розробок за три останні роки виділено на такі секції:

21/ Літературознавство, мовознавство та мистецтвознавство	15 млн грн
18/ Право	16 млн грн
24/ Наукові проблеми харчових технологій та промислової біотехнології	22 млн грн
08/ Технології видобутку та переробки корисних копалин	28 млн грн
22/ Науки про Землю	32 млн грн

У 2019 р. найбільші обсяги державного фінансування на проведення фундаментальних, прикладних досліджень і наукових розробок отримали такі українські університети та наукові установи:

Київський національний університет імені Тараса Шевченка	97 млн грн
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	70 млн грн
НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	27 млн грн
НУ «Львівська політехніка»	26 млн грн
Національний університет біоресурсів і природокористування України	23 млн грн
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова	22 млн грн
НТУ «Харківський політехнічний інститут»	22 млн грн

[89] Фінансування науково-дослідних робіт у закладах вищої освіти і наукових установах МОН України. URL: **https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2019/11/26/ndr-1719.pdf**

ДННУ «Академія фінансового управління»	20 млн грн
Львівський національний університет імені Івана Франка	17 млн грн
Національний авіаційний університет	14 млн грн

Сумарно цей ТОП-10 установ отримав у 2019 р. приблизно 338 млн грн , що становить 55 % від державного фінансування на проведення фундаментальних, прикладних досліджень і наукових розробок для усіх закладів вищої освіти та наукових установ України.

Зважаючи на показники видатків на наукову діяльність у розвинених країнах світу, очевидною стає потреба в рази більшого фінансування наукових досліджень та розробок. Окрім поступового збільшення бюджету на науку, потужним джерелом фінансування мають стати грантові кошти. Так, для реалізації принципово нового механізму фінансування наукових досліджень у державному бюджеті було передбачено 100 млн грн. для підтримки університетів у проведенні наукових досліджень, які за результатами проведення державної атестації матимуть найвищу атестаційну оцінку.

Видатки на підтримку університетської науки за результатами конкурсного відбору становитимуть 842,8 млн грн. Також понад 5 млрд грн передбачено в держбюджеті для Національної академії наук.

РОЗДІЛ 2
ВНУТРІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗВО

2.1. Аналіз параметрів та конфігурацій систем внутрішнього забезпечення якості освіти у вітчизняних ЗВО

Відповідно по статті 16 Закону України «Про вищу освіту» 2014 р. системи внутрішнього забезпечення якості закладів вищої освіти (системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти) є компонентом Системи забезпечення якості вищої освіти в Україні. Тож наявність таких систем є обов'язковою умовою функціонування вітчизняних ЗВО.

Аналіз параметрів і конфігурацій систем внутрішнього забезпечення якості вітчизняних ЗВО (далі — СВЗЯ) був здійснений на основі даних, одержаних під час організованого у листопаді 2019 р. Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти всім закладам вищої освіти опитування «Системи внутрішнього забезпечення якості у вітчизняних закладах вищої освіти». Відомості, одержані зі 183 заповнених вітчизняними університетами опитувальників, стали неоціненним джерелом інформації про розвиток локальних систем забезпечення якості у вітчизняній вищій школі.

За даними опитування, 68 % закладів задекларували існування повноцінної системи внутрішнього забезпечення якості, і решта (32 %) — наявність окремих її компонентів (жоден заклад не зізнався, що не має ніяких інструментів забезпечення якості) (див. рис. 34). Однак така доволі висока цифра ще не є свідченням широкомасштабного запровадження менеджменту якості в українських університетах: як засвідчує аналіз відповідей на інші питання опитувальника, частина закладів прирівнює до запровадження СВЗЯ ухвалення різного роду внутрішніх документів (положень тощо про забезпечення якості) та/або створення певних спеціальних підрозділів.

Рис. 34

Процеси створення і впровадження систем внутрішнього забезпечення якості розпочалися головно після ухвалення 2014 р. нового Закону України «Про вищу освіту»: 70 % закладів зазначили в опитувальнику, що робота із запровадження системи внутрішнього забезпечення якості освіти розпочалася в 2014 р. чи у наступних (54,6 % — у 2014–2016 рр.). Це засвідчує традиційну для української вищої школи практику, коли новації запроваджуються в освітніх закладах лише як наслідок вимог законодавства та директивних вказівок з боку МОН. Водночас привертає увагу, що кілька закладів задекларували, що розгортання системи розпочалося від моменту заснування закладу. Це свідчить про усвідомлення університетським менеджментом того факту, що процеси забезпечення якості є неодмінним компонентом функціонування освітньої установи, а не управлінською «забаганкою».

Усі заклади вказали, що у них наявні внутрішні документи, які регламентують процеси управління якістю, у т.ч. у 80 % ЗВО — це інтегральний (системний) документ, який описує структуру системи забезпечення якості, її цілі та конкретні завдання, форми проведення контролю якості, відповідальних за цей контроль осіб, заходи, що вживаються за результатами контролю тощо, і в 20 % закладів — це набір документів, що регламентують окремі елементи забезпечення якості.

Рис. 35

Певний інтерес становить кореляція між відповідями на ці два питання: 60,7 % закладів задекларували наявність і повноцінної внутрішньої системи забезпечення якості, й інтегрального документа, що регламентує її функціонування; 7,7 % показали наявність системи і окремих документів з питань забезпечення якості; 19,1 % — наявність окремих елементів системи й інтегрального документа; 12,6 % — наявність окремих елементів системи та інтегрального документа окремих документів з питань забезпечення якості.

Таблиця 14

Наявність СВЗЯ vs наявність інтегрального документа, що регламентує процеси управління якістю

	є інтегральний документ	є окремі документи
система є	60,7 %	7,7 %
є окремі елементи системи	19,1 %	12,6 %

Таким чином, простежується доволі сильний зв'язок між наявністю системи внутрішнього забезпечення якості та інтегрального документа: так, 88,8 % закладів, які мають систему, вказують наявність інтегрального документа, тоді як серед закладів, які вказали лише про окремі елементи системи, інтегральний документ мають 60,3 %. Це справедливо і в «зворотному напрямі»: серед усіх ЗВО, які мають інтегральний документ щодо забезпечення якості, цілісна внутрішня система розгорнута у 74 %, тоді як серед тих, хто має лише окремі

документи, більшість (62,2 %) становлять заклади, що мають лише окремі елементи СВЗЯ.

Основні компоненти системи — забезпечення якості освітніх програм, забезпечення якості викладання та оцінювання, забезпечення якості результатів навчання, забезпечення якості робіт здобувачів — у більшості закладів (> 90 %) задіюються систематично (див. рис. 36). Водночас серед закладів, які зазначили, що певні елементи СВЗЯ використовуються несистематично, є п'ять таких, які задекларували існування повноцінної системи внутрішнього забезпечення якості. Вочевидь, це суперечить самій ідеї такої системи, в рамках якої процеси контролю та покращення якості повинні здійснюватися безперервно.

Рис. 36 [90]

Викликають інтерес визначені закладами вищої освіти ключові проблеми, які постають під час запровадження системи внутрішнього забезпечення якості освіти та / або її окремих елементів. Перше місце з відчутним «відривом» від інших посіла проблема «перманентні зміни в системі вищої освіти, нормативних документах тощо» — її вказали три четвертих закладів; переважна більшість зазначила проблему браку методичних матеріалів щодо запровадження такої

[90] Сума за кожною позицією не дорівнює 100 %, оскільки декілька закладів не дала відповідь чи дала лише часткову відповідь на це питання.

системи; близько третини закладів обрали такі проблеми, як браку фінансових ресурсів, кадрового потенціалу, відсутність чітких інструкцій з боку МОН, низька мотивація науково-педагогічного персоналу (див. рис. 37).

Рис. 37

Координування роботи системи внутрішнього забезпечення якості на загальноуніверситетському рівні у більш як половині закладів здійснює проректор з навчальної роботи (56,3 %), у чверті — ректор (27,9 %) чи окрема особа, відповідальна за якість освіти (25,1 %). Ще 29,5 % запропонували свій варіант, з яких найбільш популярними є відповіді «перший проректор» та «декани» (див. рис. 38).

Рис. 38 [91]

Основними формами організаційного забезпечення координування роботи системи внутрішнього забезпечення якості є створення для цих цілей спеціального підрозділу (50,3 %), та передача відповідних функцій навчально-методичному відділу (30,1 %) (рис. 39).

Рис. 39 [92]

[91] Сума не дорівнює 100 %, оскільки частина закладів, порушуючи вимоги до заповнення опитувальника, обрали одночасно кілька варіантів відповіді (як правило, це «ректор» + «проректор з навчальної роботи»).

[92] Сума не дорівнює 100 %, оскільки частина закладів, порушуючи вимоги до заповнення опитувальника, обрали одночасно кілька варіантів відповіді (як правило, це «створено окремий підрозділ» + «створено спеціальну посаду», та «функції передані навчально-методичному відділу» + «функції передані деканам»).

Важливим джерелом відомостей щодо характеристик практик забезпечення якості освіти у вітчизняних вишах були відповіді на питання щодо інструментів, які використовуються для оцінювання якості окремих елементів освітнього процесу, та заходів, які здійснюються у закладі за результатами проведення оцінювання якості (рис. 40).

Рис. 40 [93]

[93] Сума по кожній позиції може не дорівнювати 100 %, оскільки частина закладів не дала відповідь чи дала лише часткову відповідь на питання щодо певних інструментів чи заходів.

Так, серед інструментів, які використовуються в оцінюванні якості освітніх програм (див. Рис. 40), найбільш популярними є «Регулярні опитування студентів стосовно якості освітніх програм у цілому» та «Опитування студентів щодо рівня їхньої задоволеності наповненням навчальних планів» — їх систематично застосовують 75,4 % та 73,2 % закладів відповідно, і несистематично — 20,8 % і 24,6 % закладів. Певне здивування викликає, що 2,2 % і 1,1 % закладів взагалі цього не роблять — небажання одержувати зворотний зв'язок від ключового стейкголдера не можна вважати доброю практикою. Популярним інструментом є «Порівняння змісту освітніх програм з аналогічними програмами вітчизняних ЗВО» — його систематично задіюють 61,2 % закладів, і несистематично — 34,4 %. Позитивною тенденцією можна вважати досить високі показники використання інструменту «Порівняння змісту освітніх програм з аналогічними програмами вітчизняних ЗВО», що, ймовірно, свідчить про поступовий відхід від містечковості й орієнтування на певні «провідні» вітчизняні заклади, і впровадження / адаптація натомість цікавих зарубіжних практик. Високим виявився рівень залучення до оцінювання якості змісту освітньої програми випускників як осіб, які можуть даті доволі об'єктивну оцінку релевантності програми вимогам ринку праці. Подібну роль виконує й опитування працедавців, яке також здійснюється переважною більшістю закладів. Найменш затребуваним виявився інструмент «Створення експертної панелі з професіоналів-практиків цієї сфери».

Найбільш поширеним заходом, що здійснюється за результатами проведення оцінювання якості освітніх програм (див. Рис. 41), є «перегляд змісту існуючих дисциплін» — його систематично здійснюють 90,2 % закладів, і решта — несистематично. Також активно реалізується зміна номенклатури навчальних дисциплін — запровадження нових (обов'язкових та вільного вибору студента) і вилучення тих, що виявилися непотрібними в рамках даної освітньої програми.

Рис. 41

Наступним досліджуваним елементом системи внутрішнього забезпечення якості стала якість роботи викладачів. Серед інструментів, що використовуються під час її оцінювання, найбільш затребуваними виявилися оцінювання обсягу та якості розробленого викладачем навчально-методичного забезпечення дисципліни, оцінювання наукової активності викладача та оцінювання позааудиторної активності викладача, що в цілому відповідає усталеним практикам формалізованого оцінювання «здобутків» науково-педагогічних працівників. Хоча переважна більшість закладів здійснює опитування студентів щодо якості роботи викладачів, лише дві третини роблять це систематично. Досі популярним лишається проведення ректорських контрольних робіт, хоча майже 11 % закладів полишили цю практику. Такий специфічний інструмент як проведення підсумкового контролю іншим викладачем, що міг би слугувати засобом незалежного оцінювання, є найменш поширеним: систематично його використовують 34,4 % закладів, несистематично — 47,5 %, не використовують — 16,4 %

(див. рис. 42). Тут слід зауважити, що такі невисокі цифри можуть бути пов'язані з тим, що з певних (якщо не з більшості) дисциплін у невеликому закладі вищої освіти може бути лише один фахівець.

Рис. 42

За результатами проведення оцінювання якості викладання всі заклади практикують такий захід, як «індивідуальна бесіда керівника з викладачем», майже всі зобов'язують викладача пройти курси підвищення кваліфікації, тренінги тощо, а також здійснюють преміювання найкращих викладачів. Популярним є формування та оприлюднення рейтингів викладачів, хоча 15,8 % закладів

взагалі не роблять цього. А от диференціація заробітної платні залежно від результатів оцінювання є малопоширеною, що, найімовірніше, пояснюється складністю її втілення в державних закладах за теперішньої системи оплати праці (рис. 43).

Рис. 43

Серед інструментів, що застосовуються для оцінювання якості результатів навчання, передбачувано найбільш поширеним виявилося традиційне проведення внутрішніх замірів знань (ректорська контрольна, внутрішнє тестування, внутрішнє рецензування тощо) — його практикують усі заклади, що взяли участь в опитуванні. Також майже всі ЗВО практикують проведення зовнішніх замірів знань (зовнішнє рецензування курсових / дипломних, ККР тощо) — щоправда, лише трохи більше половини роблять це систематично. Отримання зворотного зв'язку від випускників та організацій і підприємств, де працюють випускники, реалізують майже всі заклади вищої освіти, однак регулярно — менше половини (39,3 % та 43,2 % відповідно). Останнє, вочевидь, свідчить про недостатньо проактивну позицію значної частини закладів в одержанні об'єктивної інформації про якість вищої освіти (див. рис. 44).

Щодо заходів, що здійснюються закладах вищої освіти за результатами оцінювання якості результатів навчання, цілком логічно найбільш популярним виявився перегляд кадрового складу, що забезпечує викладання на цій освітній програмі — його систематично практикують 70,5 % закладів, і ще 26,2 % — несистематично. Також привертає увагу, що для переважної більшості закладів низькі результати оцінювання якості результатів навчання слугують індикатором необхідності перегляду доцільності збереження освітньої програми — це може засвідчувати зростання відповідальності освітніх інституцій, які вже готові ставити питання про закриття програми у разі неспроможності реалізовувати її на прийнятному рівні, замість того, щоб утримувати її «до останнього студента». Дещо неочікуваним виявилися порівняно низькі показники щодо здійснення такого заходу як заміна гаранта (куратора) освітньої програми — найімовірніше, це констатує той факт, що в реаліях української вищої школи позиція гаранта лишилася досить формальною, а відповідні особи часто просто не мають належних ресурсів (насамперед адміністративних), щоб бути повноправними акторами освітнього процесу.

Рис. 44

Ще одним компонентом процесів забезпечення якості, який був у фокусі уваги опитувальника, є оцінювання якості робіт здобувачів. Зібрана інформація щодо способів оцінювання різних видів робіт (дипломних, курсових, лабораторних робіт, наукових доповідей і статей тощо)[94] дала можливість побачити найбільш поширені практики контролю їхньої якості. Зокрема, найбільш «контрольованими» є магістерські дипломні роботи — до них у більшості закладів застосовуються всі основні види оцінювання — антиплагіатна перевірка, внутрішнє рецензування, зовнішнє рецензування, публічний захист / обговорення, оцінювання керівником / викладачем. Відчутно менше контролюються бакалаврські дипломні роботами — на 5–24 % відсоткових пункти за різними формами контролю. Також всі запропоновані форми активно задіюються більшістю вишів для оцінювання наукових робіт (статей, тез) і науково-дослідних робіт. У курсових роботах, рефератах і доповідях, а також практичних проєктах основними інструментами оцінювання є оцінювання керівником та публічний захист; для лабораторних робіт фактично єдиною формою контролю є оцінювання викладачем (див. Рис. 45).

Якщо подивитися на ситуацію через призму форм контролю, то найбільш часто вживаною є оцінювання викладачем — 79,2 % відповідей[95] сумарно за всіма видами робіт. Привертають увагу не «стовідсоткові» відповіді щодо, зокрема, дипломних та курсових робіт, адже ці види робіт завжди мають викладача-керівника, до обов'язків якого входить, у т.ч., й оцінювання якості виконання, і це є частиною його педагогічного навантаження, а отже, — оплачуваною працею.

На другому місці за «популярністю» перебуває публічний захист / обговорення (65,1 % відповідей сумарно). Певна річ, для низки видів робіт ця форма контролю є незастосовною, однак знову ж таки привертає увагу, що не всі заклади реалізують її для дипломних та курсових робіт.

Внутрішнє рецензування практикується у 53,2 % випадків, переважно для дипломних і наукових (у т.ч. науково-дослідних) робіт. Зовнішнє рецензування є ще менш популярним інструментом (36,5 % випадків), також головно для дипломних робіт та наукових робіт, причому навіть для магістерських дипломних робіт цей показник становить всього 77 %. Антиплагіатна перевірка, застосування якої є дедалі поширеною практикою у вітчизняній вищій школі, реалізується наразі у 43,5 % випадків, і знову ж таки переважно для контролю якості дипломних та наукових робіт.

[94] Дисертаційні роботи були свідомо виключені зі списку, оскільки процедури оцінювання їхньої якості є досить формалізованими.
[95] За 100 % приймається число 1464 — 183 (кількість закладів, що надали заповнені опитувальники) × 8 (кількість запропонованих видів робіт).

Які форми оцінювання (перевірки) застосовуються стосовно різних видів робіт
дипломні роботи (магістерські)
84,7%
80,3%
77,0%
93,4%
86,3%
дипломні роботи (бакалаврські)
64,5%
74,9%
53,0%
82,0%
75,4%
курсові роботи
35,0%
53,6%
3,3%
79,2%
90,7%
реферати, доповіді
18,6%
24,6%
1,1%
71,0%
92,3%
наукові роботи (статті, тези)
73,2%
74,9%
60,7%
47,0%
62,8%
лабораторні роботи
3,3%
10,4%
2,2%
23,5%
85,8%
науково-дослідні роботи
55,2%
62,3%
56,3%
66,1%
72,1%
практичні проекти
13,7%
36,1%
38,3%
58,5%
68,3%
0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%
антиплагіатна перевірка
внутрішнє рецензування
зовнішнє рецензування
публічний захист / обговорення
оцінювання керівником / викладачем

Рис. 45

Ще одним показником, що може засвідчувати увагу закладу до «якості» системи внутрішнього забезпечення якості та її розвитку, є проходження сертифікації цієї системи. Про наявність діяльності у цьому напрямі дали ствердну відповідь 85,8 % закладів вищої освіти (цікаво, що ця цифра значно більша від частки закладів, які задекларували наявність системи забезпечення якості (32 %)). У цій групі закладів 32 % вже одержали сертифікат, 1 % перебуває в процесі сертифікації, і 67 % — готуються до неї (рис. 46). Щодо останніх, то, вочевидь, процес «підготовки» є поняттям вельми розпливчатим, тож стверджувати, що всі ці заклади дійсно активно займаються питаннями сертифікації, складно.

Рис. 46

2.2. Рекомендації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти стосовно запровадження внутрішньої системи забезпечення якості

Внутрішня (внутрішньоуніверситетська) система забезпечення якості вищої освіти має на меті створення алгоритму постійної інституційної уваги до якості освіти, включно з переглядом і покращенням навчальних курсів та освітніх програм.

1. *Значення внутрішнього забезпечення якості для акредитації освітніх програм та інституційної акредитації*. Внутрішнє забезпечення якості належить до елементів інституційної акредитації, що також частково наявні в акредитації освітніх програм. Ця система має особливе значення для забезпечення конкурентоздатності сучасного університету, оскільки ЗВО самостійно повинен розвивати власну якість на основі принципів автономії, самоврядності і саморегулювання.

Запровадження внутрішньої системи забезпечення якості спирається на унікальну внутрішню культуру ЗВО, його місію, традиції, відповідну політику якості, взаємоповагу і довіру між усіма членами університетської спільноти. Тому такі системи можуть бути відмінними в різних ЗВО.

Для розробки внутрішніх регламентних документів рекомендуються для розгляду: «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»[96]; «Рекомендації для покращення якості вищої освіти в Україні»[97], підготовлені чеськими експертами.

2. *Центр внутрішнього забезпечення якості (назва умовна)*. В університеті може бути створений спеціальний підрозділ, відповідальний за всю систему забезпечення якості освіти. Важливо розуміти, що він має не контролюючі, а сервісні функції. Центр внутрішнього забезпечення якості модерує всі необхідні процеси, збирає інформацію, готує рекомендації для прийняття необхідних рішень на всіх рівнях управління ЗВО.

[96] Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-1.-Стандарти-і-рекомендації-щодо-забезпечення-якості-в-Європейському-просторі-вищої-освіти.pdf**

[97] Рекомендації для покращення якості вищої освіти в Україні. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-2.-Рекомендації-для-покращення-якості-вищої-освіти-в-Україні.pdf**

Рекомендуються для розгляду: «Модельне положення про Центр забезпечення якості»[98] від проєкту «Нове правосуддя»; «Положення про Центр забезпечення якості Національного університету «Києво-Могилянська академія»[99].

3. *Роль і значення інших університетських підрозділів*. Оскільки забезпечення якості постає як завдання для цілої університетської громади та всіх структурних підрозділів ЗВО, відповідно професорсько-викладацький склад, здобувачі вищої освіти, представники адміністрації і допоміжних служб — усі розділяють відповідальність за якість університету в рамках своїх повноважень.

Рекомендується для розгляду: «Положення про внутрішнє забезпечення якості Національного університету «Києво-Могилянська академія»[100].

4. *Документальне і програмне забезпечення необхідних процедур*. Запровадження внутрішньої системи забезпечення якості вимагає ухвалення Вченою радою необхідних внутрішніх документів, створення власного або легального використання іншого програмного забезпечення. Кінцевою метою всіх процедур внутрішнього забезпечення якості є перегляд (за потреби) і покращення навчальних курсів та освітніх програм. Ці процеси мають відбуватися з участю викладачів, здобувачів вищої освіти і працедавців.

Рекомендується для розгляду: «Положення про внутрішнє забезпечення якості Національного університету «Києво-Могилянська академія»[101].

5. *Регулярні онлайнові опитування студентів*. Проводяться перед кожною сесією і потім обговорюються на засіданнях кафедри, Вченої ради, інших університетських майданчиках із залученням працедавців, представників студентського самоврядування і просто зацікавлених активних здобувачів вищої освіти. Для організації регулярних онлайнових опитувань здобувачів вищої освіти важливо, щоб ті відчували, що їхня думка береться до уваги і впливає на розвиток університету.

Метою таких опитувань є поширення позитивних практик та усунення негативних практик викладання, вивчення динаміки якості навчальних курсів та якості викладання. Також важливо, щоб викладачі самі заохочували своїх студентів до участі в онлайнопитуваннях. Для цього на останньому занятті перед іспитами може виділятися орієнтовно 20 хвилин для реєстрації в системі і відповіді на питання анкети. Анкета має містити як відкриті, так і закриті

[98] Модельне положення про Центр забезпечення якості. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-3.-Модельне-положення-про-Центр-забезпечення-якості-від-_Нового-правосуддя_.pdf**

[99] Положення про Центр забезпечення якості Національного університету «Києво-Могилянська академія». URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-4.-Положення-про-Центр-забезпечення-якості-НаУКМА.pdf**

[100] Положення про внутрішнє забезпечення якості Національного університету «Києво-Могилянська академія. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-5.-Положення-про-внутрішнє-забезпечення-якості-НаУКМА.pdf**

[101] Ibid.

питання. У разі неможливості організації онлайнопитувань студентів на початках можуть використовуватися паперові носії.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти надасть рівні можливості для проведення онлайнопитувань для всіх вітчизняних ЗВО.

6. *Опитування випускників і працедавців*. Проводиться раз на кілька років. Анкета має включати відкриті питання, що дають змогу зрозуміти основні завдання ЗВО у підготовці студентів до ринку праці. Особливого значення набувають т.зв. соціальні навички (soft skills), що уможливлюють будувати успішну кар'єру випускникам. Для створення відповідних курсів, сертифікатних програм, залучення цих навичок до освітніх програм рекомендується залучати випускників і працедавців.

7. *Забезпечення академічної доброчесності*. Це основа для розвитку репутаційного капіталу ЗВО. Стосується всіх членів університетської громади. Для цього необхідно плекати культуру доброчесності, популяризувати в різних формах у ЗВО інформацію про доброчесність, застосовувати професійне антиплагіатне програмне забезпечення, мати відповідні внутрішні документи, що регламентуватимуть необхідні процедури і відповідальність різних університетських підрозділів. Можуть використовуватися різноманітні онлайнкурси (наприклад: «Академічна доброчесність в університеті»[102]), формувати заходи і традиції, пов'язані з власною унікальною внутрішньою культурою.

8. *Підвищення кваліфікації (професійний розвиток) викладачів*. У контексті запровадження внутрішньої системи забезпечення якості це стосується насамперед навичок викладання. Підвищення кваліфікації викладачів є інституційним обов'язком ЗВО. Може організовуватися як самим ЗВО, так і в співпраці з іншими ЗВО, професійними вітчизняними та міжнародними партнерами. Відповідні програми підвищення кваліфікації затверджуються Вченими радами ЗВО з відповідною видачею сертифікатів. Рекомендується для розгляду: «Освітня програма професійного розвитку викладачів Національного університету «Києво-Могилянська академія»[103].

9. *Лідерство*. Має ключове значення для функціонування внутрішньої системи забезпечення якості. Означає ініціативність, відповідальність, взаємну вимогливість, здатність ухвалювати необхідні рішення на всіх рівнях управління ЗВО.

---

[102] Академічна доброчесність в університеті. URL: **https://vumonline.ua/course/academic-integrity-at-the-university/**

[103] Освітня програма професійного розвитку викладачів Національного університету «Києво-Могилянська академія». URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Додаток-6.-Освітня-програма-професійного-розвитку-викладачів-Національного-університету_Києво-Могилянська-академія.pdf**

РОЗДІЛ 3
ЗОВНІШНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

3.1. Запуск та діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти

Забезпечення якості вищої освіти є вимогою сучасності, ключовим принципом Болонської декларації та незаперечним пріоритетом для академічної спільноти і державної освітньої політики країн Європи та інших розвинених країн світу. На жаль, Україна не є лідером у сфері забезпечення якості вищої освіти, у країні спостерігаються процеси деградації окремих закладів вищої освіти, прояви академічної недоброчесності, надання неякісної вищої освіти, брак взаємодії та довіри між стейкголдерами. Завдання змінити ситуацію було поставлене перед Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти як постійно діючий колегіальний орган з питань реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти утворено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 244 від 15 квітня 2015 р[104].

До повноважень Національного агентства належить:

- формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розробка положення про акредитацію освітніх програм;
- розробка порядку інституційної акредитації закладів вищої освіти;
- аналіз якості освітньої діяльності закладів вищої освіти;
- формування галузевих експертних рад;
- формування пропозиції щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти;

[104] Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-п**

- погодження стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти за кожною спеціальністю;
- формування єдиної бази даних запроваджених закладами вищої освіти спеціалізацій;
- ухвалення рішення про акредитацію чи відмову в акредитації освітньої програми за результатами акредитаційної експертизи освітньої програми;
- прийняття рішення про акредитацію освітньої програми відповідно до письмової заяви закладу вищої освіти, що має відповідний сертифікат про інституційну акредитацію;
- ухвалення рішення про акредитацію чи відмову в інституційній акредитації відповідного закладу вищої освіти;
- скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня;
- формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності;
- подання пропозиції щодо надання закладу вищої освіти статусу національного;
- встановлення відповідності діяльності національного закладу вищої освіти критеріям для підтвердження чи позбавлення його такого статусу;
- внесення подання щодо надання національному закладу вищої освіти статусу дослідницького;
- встановлення відповідності діяльності дослідницького закладу вищої освіти критеріям для підтвердження чи позбавлення його такого статусу;
- розробка вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені;
- подання порядку присудження наукових ступенів спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти;
- погодження порядку визнання здобутих в іноземних закладах вищої освіти ступенів вищої освіти та наукових ступенів;
- розробка положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад;
- підготовка та оприлюднення доповіді про якість вищої освіти в Україні, звіту про свою діяльність, формування пропозицій щодо законодавчого забезпечення якості вищої освіти тощо.

Склад Національного агентства формується із забезпеченням представництва не більше однієї особи від галузі знань та включає три особи, які обираються з числа представників всеукраїнських об’єднань організацій робото-

давців; дві особи з числа здобувачів вищої освіти першого або другого рівня; не менше одного представника з числа осіб, які працюють за основним місцем роботи у Національній академії наук, національній галузевій академії наук (по одному представнику від кожної академії), закладах вищої освіти державної, комунальної та приватної форм власності.

У червні 2015 р. до Агентства було обрано перших членів. Результати виборів обурили громадськість через наявність плагіату в наукових роботах та відверті антиукраїнські заяви окремих членів[105].

Законом України «Про освіту»[106] від 5 вересня 2017 р. були змінені принципи формування Національного агентства та припинені повноваження усього попереднього складу. 5 грудня 2018 р. на засіданні Конкурсної комісії, до якої увійшли дев'ятеро осіб, у тому числі представники європейських організацій, було відібрано 22 члени Національного агентства, а 27 грудня 2018 р. Кабінет Міністрів України затвердив їх.

У січні-лютому 2019 р. був обраний і затверджений керівний склад Агентства. Головою обрано Сергія Квіта, його заступниками — Андрія Бутенка, Олену Єременко, Івана Назарова і Наталію Стукало. Станом на грудень 2019 р. персональний склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти такий:

1. Авшенюк Наталія Миколаївна
2. Алькема Віктор Григорович
3. Артюхов Артем Євгенович
4. Бутенко Андрій Петрович
5. Длугопольський Олександр Володимирович
6. Єременко Олена Володимирівна
7. Золотарьова Ірина Олександрівна
8. Квіт Сергій Миронович
9. Колеснікова Олена Валеріївна
10. Медведєв Володимир Костянтинович
11. Морклянник Богдан Васильович
12. Назаров Іван Володимирович
13. Олексів Ігор Богданович

[105] Заява Міністерства освіти і науки України з приводу виборів до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: **https://web.archive.org/web/20161019034938/http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/08/zayava-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-z/**

[106] Закон України «Про освіту». URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19**

14.Янсе Лілія Амінівна

15.Пріхна Тетяна Олексіївна

16.Смирна Леся В'ячеславівна

17.Стукало Наталія Вадимівна

18.Фесенко Лідія Сергіївна

19.Царенко Петро Миколайович

20.Цвіліховський Микола Іванович

21.Татарчук Тетяна Феофанівна

Сьогодні Національне агентство набуває спроможності реалізовувати державну політику в сфері вищої освіти, протистояти сучасним викликам та стати каталізатором змін у вищій освіти України з метою формування культури її якості. Стратегія Національного агентства є дороговказом вищезгаданих змін, визначає місію і цінності, декларує стратегічні цілі та напрями їх реалізації.

Місія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти[107] — стати каталізатором позитивних змін у вищій освіті та формування культури її якості. Його стратегічні цілі реалізуються за трьома головними напрямами.

Перший напрям — це якість вищої освіти, що забезпечується:

- гарантуванням якості освітніх програм через впровадження ефективної процедури їх акредитації та вимогливого ставлення до процедур Агентства і діяльності закладів вищої освіти;
- сприянням функціонуванню внутрішніх систем забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти шляхом реалізації консультативно-інформ-ційної діяльності та бенчмаркінгу локальних систем якості;
- погодженням стандартів та розробкою критеріїв забезпечення якості вищої освіти на основі передових світових і національних практик.

Другий напрям роботи Національного агентства пов'язаний із визнанням якості наукових результатів, а саме:

- формування політики доброчесності наукових досліджень через впровадження прозорих і ефективних процедур, нетерпимість до проявів псевдонауки;
- запровадження процедур атестації наукових кадрів, які відповідають кращим європейським стандартам;
- акредитація спеціалізованих вчених рад на підставі розробленого положення та моніторинг їх діяльності.

[107] Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. URL: **https://naqa.gov.ua/місія-та-стратегія-агентства/**

Нарешті, третій напрям — це забезпечення системного впливу діяльності Національного агентства, що є можливим завдяки:

- моніторингу та аналізу результатів діяльності закладів вищої освіти щодо забезпечення якості освіти завдяки проведенню акредитаційних процедур й атестації наукових кадрів;
- сприянню інтеграції системи вищої освіти України в світовий освітній та науковий простір, встановлюючи партнерські стосунки з іноземними агентствами забезпечення якості, заохочуючи заклади вищої освіти до міжнародної співпраці та визнаючи освітні і наукові ступені, здобуті в іноземних ЗВО;
- створення умов ефективної взаємодії у сфері забезпечення якості вищої освіти між усіма стейкголдерами через взаємоповагу у відносинах, відновлення довіри, відкритість у спілкуванні;
- стимулюванню участі українських закладів вищої освіти в міжнародних освітньо-наукових рейтингах на основі запровадження нових якісних критеріїв;
- використанню кращих світових практик при повазі до національної освітньої традиції;
- формуванню власної позитивної репутації через довіру учасників освітнього процесу та стейкголдерів до Агентства.

Досягнення зазначених цілей відбувається через впровадження визначених Агентством цінностей і принципів внутрішньої культури організації — партнерства, інноваційності, відповідальності, доброчесності, прозорості, незалежності, професіоналізму, вимогливості, довіри, поваги до думки кожного, культивування духу взаємної підтримки, щирості та ініціативи, формування інституційної та персональної репутації.

3.2. Акредитації освітніх програм «за новими правилами»

1 жовтня 2019 року у приміщенні Національного заповідника «Софія Київська» пройшло чергове засідання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, на якому голова Сергій Квіт озвучив тезу: «*Фактично на цьому засіданні ми розпочинаємо дуже масштабний процес акредитації освітніх програм. Адже на сьогодні ми отримали 1684 заявки про наміри на акредитацію і 387 з них — це заявки на акредитацію магістерських програм, що закінчуються в січні 2020*». Початку цього масштабного процесу передували 9 місяців напруженої роботи членів Національного агентства і працівників Секретаріату, які разом через постійні дискусії, наради, плідні суперечки і творчі відступи йшли до принципово нових інструментів оцінювання якості вищої освіти.

Завдання цієї розвідки — показати процес запуску акредитації освітніх програм за новими правилами зсередини, без зайвої пафосності наголосити на здобутках, без жодної іронії та самоіронії визнати помилки і прорахунки (що є абсолютно природнім для новоствореної структури і нових процедур). А найголовніше — довести існування справжньої «хімії» між керівництвом Національного агентства і Секретаріату, керівниками департаментів, відділів, провідними фахівцями, чий ентузіазм і бажання до змін у кожен окремий момент запуску «нової» акредитації були вкрай важливими.

У лютому 2019 р. Уряд України затвердив керівництво Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти — одного з ключових органів управління в системі вищої освіти, утворення якого передбачалося Законом України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. та відповідно до європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти (ESG-2015)[108]. Саме з цього часу Національне агентство перебрало на себе такі важливі функції, як інституціальна акредитація та акредитація освітніх програм, а також забезпечення функціонування системи здобуття наукових ступенів.

25 лютого 2019 р. відбулося засідання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти України, на якому було затверджено положення «Про комітети», що передбачало, між іншим, функціонування у складі Агентства комітету з питань акредитації освітніх програм, незалежних установ оцінювання якості та інституційної акредитації (голова комітету — Богдан Моркляник), а також розпочато роботу над Положенням «Про акредитацію освітніх програм». Попередньо планувалося, що цей документ буде схвалений наприкінці березня. Під час того ж засідання Михайла Винницького призначено керівником Секретаріату Агентства.

У березні того ж року тодішній заступник міністра освіти і науки Юрій Рашкевич досить скептично зауважив: «Було б добре, якби за *три роки* НАЗЯВО вдалося реально розпочати працювати за призначенням. Адже цей рік, очевидно, піде на розбудову структури»[109]. Заступник міністра також наголосив на критичній необхідності для запуску акредитації освітніх програм створення галузевих експертних рад з кожної галузі знань, доборі достатньої кількості якісних експертів із подальшим їх навчанням, розробці нових методик та недостатності ресурсів, зокрема й людських. Теперішній заступник міністра освіти і науки Єгор Стадний, який раніше очолював аналітичний центр CEDOS, у своєму

[108] Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). URL: **http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf**

[109] Назвали це НАЗЯВО: у якості освіти з'явився новий регулятор. URL: **https://sud.ua/ru/news/publication/136466-nazvali-tse-nazyavo-u-yakosti-osviti-zyavivsya-noviy-regulyator**

коментарі «Лівому берегу» від 6 лютого 2019 р. стверджував, що Національне агентство не впорається зі своїми повноваженнями[110].

Проте уже 28 березня під час третього засідання Національного Агентства було представлено і обговорено проєкт «Положення про акредитацію освітніх програм». 12 квітня 2019 р. Міністерство освіти і науки запропонувало для громадського обговорення проєкт «Положення про акредитацію освітніх програм», за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, розроблений Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти на виконання п. 1 ст. 18 Закону України «Про вищу освіту». На сайті МОН України було зазначено, що Положення визначає основні засади та порядок проведення акредитації освітніх програм відповідно до нової філософії оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, закладеної Законом України «Про вищу освіту».

Із 6 по 18 травня зусиллями членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти разом із співробітниками Секретаріату опрацьовано зауваження і пропозиції, які були подані від фізичних і юридичних осіб до попередньої редакції проєкту «Положення про акредитацію освітніх програм». Крім пропозицій, які подавалися через МОН, окремі пропозиції були надіслані безпосередньо до Агентства, а також висловлені на засіданнях круглих столів під час обговорень нової концепції акредитації освітніх програм і системи внутрішнього забезпечення якості закладу вищої освіти. Серед пропозицій вагомою була думка Олени Колеснікової, члена Національного агентства за квотою роботодавців, яка наголошувала на тому, що система якості вищої освіти не буде повноцінно функціонувати без залучення роботодавців як одних із стейкголдерів у розробці нових «правил гри», здатних гарантувати розвиток системи забезпечення якості вищої освіти. Безперечно, роботодавці прагнуть до створення партнерських відносин із закладами вищої освіти. Саме тому представники роботодавців взяли найактивнішу участь у підготовці проєкту «Положення про акредитацію освітніх програм» — ним передбачено залучення експертів ринку праці до реалізації освітніх програм і забезпечення відповідності програм закладів вищої освіти професійним стандартам.

21 травня відбулося чергове засідання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти спільно з Президією Спілки Ректорів України за участі Віце-прем'єр-міністра України з гуманітарних питань В. Кириленка та Міністра освіти і науки України Л. Гриневич, де було обговорено і затверджено проєкт «Положення про акредитацію освітніх програм», за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Громадськості також було представлено затверджене Положення «Щодо визначення критеріїв для погодження Переліку іноземних акредитаційних агентств чи агентств забезпечення якості вищої ос-

[110] НАЗЯВО: імітація чи реальна боротьба за якість університетів // Лівий берег. 2019, 6 лют. URL: **https://ukr.lb.ua/society/2019/02/06/419022_nazyavo_imitatsiya_chi_realna_borotba.html**

віти, які видають сертифікати про акредитацію, що визнаються в Україні». Цим документом визначено прагнення Агентства у найближчій перспективі пройти процедуру акредитації ENQA і бути включеним в перелік визнаних акредитаційних агентств Європи.

Вкрай важливим рішенням для запуску процесу акредитації стало затвердження пакету документів, необхідних для створення майбутніх галузевих експертних рад (ГЕР) — постійних органів при Агентстві, існування яких передбачено Законом України «Про вищу освіту», і відповідно оголошення конкурсів до цих рад. Основним завданням галузевих експертних рад (їх 29, відповідно до кількості галузей знань) Національне агентство бачило об'єднання представників академічної спільноти та стейкголдерів (роботодавців і студентів) у відповідній галузі. Передбачалося, що основною функцією ГЕР буде опрацювання акредитаційних справ і підготовка експертних висновків відповідно до процедури, визначеної Положенням про акредитацію освітніх програм. Окрім цього, ГЕР функціонуватимуть як своєрідні «центри експертизи», що будуть надаватимуть Національному агентству експертні поради з питань, які стосуються відповідної галузі. Відповідно до документів, що регулюють діяльність галузевої експертної ради, кожна ГЕР формується у складі від 9 до 15 членів, з яких 1 особа представляє студентів, а також від 1 до 2 осіб — роботодавців. Винятки були передбачені лише для ГЕР із галузей знань 04 «Богослов'я» та 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону».

Водночас із конкурсом до галузевих експертних рад Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти оголосило конкурсний відбір експертів освітніх програм. Мета конкурсу — створення реєстру кваліфікованих експертів, які готові якісно проводити акредитаційні експертизи освітніх програм за відповідними спеціальностями.

Ключовим елементом акредитації освітніх програм стало оцінювання діяльності закладу вищої освіти за цією програмою незалежною виїзною експертною групою. Такі експертні групи складаються з трьох осіб: двох авторитетних викладачів, у яких є досвід освітньої діяльності за відповідною спеціальністю, та одного авторитетного представника студентства, у якого (якої) наявний досвід навчання за цією спеціальністю (в т.ч. аспіранти, якщо йдеться про акредитацію програм третього рівня вищої освіти). Відбір експертів передбачав низку етапів: перевірка заяв і документів; телефонне інтерв'ювання за потреби; тренінг і тестування. Експерт, якому доручена участь в акредитаційній експертизі, оцінює поданий закладом вищої освіти звіт самоаналізу освітньої програми щодо відповідності цієї програми критеріям, викладеним у Положенні про акредитацію освітніх програм. Далі експерт вивчає освітню діяльність закладу вищої освіти за цією програмою під час виїзду з

експертною групою до закладу і на основі зібраної інформації готує звіт з аналізом і пропозиціями щодо покращення якості реалізації відповідної освітньої програми.

1 липня 2019 р. — через більше ніж 100 днів з моменту надання проєкту — Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич офіційно затвердила Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти[111] — один із найважливіших документів у роботі Національного агентства. Передбачалося, що цим Положенням з жовтня — саме 2019 року — поступово, але впевнено впроваджуватиметься нова парадигма якості у систему вищої освіти через перші пілотні акредитації освітніх програм. За словами голови Національного агентства Сергія Квіта, «цей документ представляє абсолютно іншу філософію якості та акредитації — ми пропонуємо співпрацю з університетами, ми не контролюємо та не нависаємо, ми пропонуємо співпрацювати. Ключове слово — довіра: довіра між університетом та Агентством, але і довіра між студентами та адміністрацією. Це шлях до збільшення конкуренції між вишами»[112].

03 липня на прес-конференції «100 днів роботи Національного агентства: нова парадигма якості» Міністр освіти та науки Лілія Гриневич наголосила, що «головне завдання зараз — встановлення прозорих, зрозумілих правил, як буде працювати Агентство, зокрема, напрацювання великої кількості нормативно-правових актів, за якими воно надалі працюватиме»[113]. На заході також було озвучено перші цифри щодо оголошених конкурсів: Секретаріат Національного агентства отримав 3829 анкет від осіб, які бажають стати експертами з акредитації, — із них 449 від студентів. У перспективі очікувалося отримати великий пул із приблизно 2,5 тисяч сертифікованих експертів — команди, з якою можна буде розпочинати запроваджувати нову парадигму якості. Також було отримано майже 1000 заяв від кандидатів у ГЕР.

Зараз в Україні налічується приблизно 15 тисяч чинних освітніх програм. «Фактично ми передбачаємо, що у нас буде 3 тисячі програм, які будуть акредитуватися щороку. Наступного року ми не будемо акредитувати 3 тисячі програм. В цій реформі закладено певний перехідний період. На сьогодні ті програми, які мають чинні сертифікати, видані ще МОН за старою системою, залишаються чинними і уже часто є продовженими на певний період часу — до 2022-2023 року. У нас є час до цього вийти на повну потужність Агентства

[111] Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19**

[112] 100 днів НАЗЯВО: перші акредитації мають початися вже у жовтні, загалом упродовж наступних років акредитують близько 15 тис програм. URL: **https://mon.gov.ua/ua/news/100-dniv-nazyavo-pershi-akreditaciyi-mayut-pochatisya-vzhe-u-zhovtni-zagalom-uprodovzh-nastupnih-rokiv-akredituyut-blizko-15-tis-program**

[113] Пресконференція: «100 днів роботи Національного агентства: нова парадигма якості». URL: **https://naqa.gov.ua/2019/07/2954/**

стосовно акредитації», — повідомив керівник Секретаріату Михайло Винницький[114]. Водночас передбачалося, що наступного року заклади потребуватимуть також акредитації PhD-програм.

29 серпня 2019 р. Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти були схвалені нові надзвичайно важливі документи, пов'язані із запровадженням нової системи акредитації освітніх програм, «Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми», «Форма відомостей про самооцінювання освітньої програми», «Порадник щодо заповнення відомостей самооцінювання освітньої програми (для закладів вищої освіти)» і Глосарій. Цього ж дня був затверджений склад усіх галузевих експертних рад.

02 вересня 2019 року Національним агентством було розіслано лист керівникам закладів вищої освіти щодо процедури проходження акредитації освітніх програм у 2019–2020 н.р. Так, у листі зазначалося, що для проходження акредитації заклади вищої освіти до 27 вересня 2019 р. *виключно* в електронній формі повідомляють про свій намір акредитуватися. На основі надісланих повідомлень буде створено графік акредитації із зазначенням дня подання заяви про акредитацію кожної освітньої програми, який ЗВО отримають, починаючи з 01 жовтня. Графік доступу до електронних кабінетів і подання заяв про акредитацію та усі методичні рекомендації були розміщені на сайті Національного агентства[115].

Як виглядає алгоритм акредитації освітніх програм? Насамперед увесь процес, окрім деяких юридичних аспектів, повністю проходить в електронному вигляді. Щоправда, доопрацювання спеціальної електронної системи, що дає змогу здійснювати всі операції онлайн, відбувалося «на ходу» і на початках створювало значне навантаження як на ЗВО, так і на саме Національне агентство.

Після оприлюднення Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти графіку акредитацій керівники ЗВО, які планують акредитувати освітні програми в 2019–2020 н.р., отримують документи юридичного та фінансового характеру для акредитації кожної освітньої програми у паперовому варіанті. Завірений закладом вищої освіти примірник договору надходить до Національного агентства не пізніше дня подання заяви про акредитацію освітньої програми, визначеного графіком акредитації. Наявність укладеного договору є передумовою для початку процедури акредитації.

Також у визначений графіком акредитацій день гарант освітньої програми отримує доступ до електронного кабінету, в якому заповнює форму відомостей про самооцінювання освітньої програми. До цієї форми додаються освітня про-

[114] Ibid.
[115] Акредитація. URL: **https://naqa.gov.ua/акредитація/**

грама, затверджена в установленому порядку, навчальний план за цією програмою, рецензії та відгуки роботодавців (за наявності).

У день прийняття від ЗВО заяви про акредитацію освітньої програми в формі відомостей про самооцінювання активізується відповідне поле в системі з можливістю надіслати форму в електронному вигляді. Заява вважається зареєстрованою з моменту її надходження через електронну систему, де їй присвоюється унікальний номер і формується власне акредитаційна справа. Відповідальність за прийом заяв і відомостей про самооцінювання від закладів покладена на відділ акредитації Секретаріату (керівник — Ганна Денискіна). Далі, упродовж п'яти робочих днів із дня реєстрації заяви про проведення акредитації відділ супроводу роботи експертів Секретаріату (керівник — Катерина Куницька) призначає склад експертної групи, яка проводитиме акредитаційну експертизу, визначає строк її роботи, у тому числі дати виїзду експертної групи до відповідного закладу вищої освіти та кінцевий термін подання звіту експертної групи. Водночас призначається працівник Секретаріату Національного агентства, відповідальний за супроводження акредитаційної експертизи і підготовку методичних рекомендацій для експертів перед їхнім виїздом до закладу вищої освіти. Після цього копії наказу й інші документи, передбачені процедурою проходження акредитації, з'являються в електронних кабінетах керівника ЗВО та гаранта освітньої програми. За мету було поставлено такий ідеальний варіант, коли протягом усього періоду Секретаріат Національного агентства надаватиме консультації закладам вищої освіти *виключно* в електронній формі.

Водночас з процесами, пов'язаними із графіком акредитації освітніх програм, проведено низку заходів просвітницького характеру.

Так, протягом вересня 2019 р. відділ по роботі з експертами Секретаріату Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти активно розпочав підготовку потенційних експертів з акредитації освітніх програм. Відібрані кандидати пройшли навчання, що складалося з онлайнкурсу й очного тренінгу. 10–13 вересня 2019 р. за партнерської підтримки British Council in Ukraine було проведено перший чотириденний англомовний тренінг із тренерами британської агенції QAA для підготовки сертифікованих тренерів-експертів. 38 осіб пройшли таке навчання у Києві і надалі були спроможні проводити відповідні тренінги Національного агентства для інших кандидатів в експерти.

Цього ж місяця у Львові, Чернігові й Одесі відбулися регіональні круглі столи, присвячені процедурі акредитації освітніх програм. Під час заходів членами Національного агентства було представлено основні пункти «Положення про акредитацію освітніх програм», методичні рекомендації для експертів з акредитації освітніх програм, графіки акредитації вищих навчальних закладів упродовж року, обговорено критерії якісної вищої освіти, етапи процедури акредитації тощо.

Протягом 25–28 вересня проведено 7 дводенних практичних занять із сертифікованими тренерами у Києві (Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київський університет імені Бориса Грінченка), Харкові (Харківський національний університет будівництва та архітектури), Одесі (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), Львові (Український католицький університет), Чернігові (Чернігівський національний технологічний університет) та Дніпрі (НТУ «Дніпровська політехніка»). Загалом протягом вересня 193 кандидати в експерти пройшли очне навчання на тренінгах і частина з них вже офіційно була внесена до реєстру експертів з акредитації.

Наприкінці вересня на освітній платформі Prometheus стартував у вільному доступі навчальний курс «Експерт з акредитації освітніх програм: онлайнтренінг»[116]. Курс було розроблено Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти в контексті програми підготовки експертів з акредитації освітніх програм. Лекторами курсу стали голова Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти Сергій Квіт, керівник Секретаріату Національного агентства Михайло Винницький, члени Національного агентства Олена Єременко та Лідія Фесенко. У межах онлайнтренінгу майбутні експерти здобули необхідні теоретичні знання, ознайомилися з новою процедурою акредитації освітніх програм і необхідною нормативною базою. Агентство також пропагувало ідею, що експерти з акредитації освітніх програм не єдині, кому цікавий та корисний онлайнкурс, адже до нього могли долучитися усі, хто залучений до процесу акредитації: експерти галузевих експертних рад, гаранти освітніх програм, представники адміністрацій закладів вищої освіти та ін. Коло питань, що окреслені в онлайнкурсі, було достатньо широким. Воно охоплювало як глобальні проблеми формування культури якості у новій парадигмі вищої освіти, так і конкретні питання, що стосуються процедури акредитації та визначення ролей експертів, галузевих експертних рад, Національного агентства, закладів вищої освіти тощо.

У жовтні відбулися регіональні круглі столи «Нова процедура акредитації освітніх програм»[117] і «Співпраця між Національним агентством та університетами має відбуватися як взаємодія між партнерськими організаціями»[118] у Запорізькому національному університеті, Білоцерківському національному аграрному університеті, Сумському державному університеті, Херсонському державному університеті, Глухівському національному педагогічному університеті імені О. Довженка, Центральноукраїнському національному технічному університеті, де були презентовані та обговорені Положення про

[116] Експерт з акредитації освітніх програм: онлайн тренінг. URL: **https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:NAQA+EPA101+2019_T3_P/about**
[117] Круглі столи. URL: **https://naqa.gov.ua/2019/10/25/Круглі-столи/**
[118] Круглі столи за участі Голови Національного агентства Сергія Квіта. URL: **https://naqa.gov.ua/2019/11/01/Круглі-столи-за-участі-Голови-Націона/**

акредитацію освітніх програм, Методичні рекомендації для експертів з акредитації освітніх програм, Порадник із заповнення відомостей про самооцінювання освітньої програми (для закладів вищої освіти), а також започаткування центрів внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в українських ЗВО. Цього ж місяця було реалізовано 10 регіональних тренінгів для експертів з акредитації освітніх програм (Запорізький національний університет, Хмельницький національний університет, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Сумський державний університет, Херсонський державний університет, НТУ «Дніпровська політехніка», Білоцерківський національний аграрний університет, Вінницький національний технічний університет, Київський національний торговельно-економічний університет).

Разом із цим відділ по роботі з ГЕР Секретаріату Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розпочав навчання членів галузевих експертних рад. Так, у жовтні відбулися тренінги ГЕР[119] в НУ «Львівська Політехніка», Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», Київському національному університеті імені Тараса Шевченка; Національному авіаційному університеті. Своєрідним підсумком роботи з формування галузевих експертних рад стали Загальні збори галузевих експертних рад у Київському національному університеті технологій та дизайну, де зібралося понад 350 експертів із 29 галузей знань[120].

Уже 16 жовтня 2019 р. був наданий місячний доступ до електронної системи закладам вищої освіти (Українська інженерно-педагогічна академія, Вищий навчальний заклад «Український католицький університет», Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України, Національна академія Національної гвардії України, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харківський національний університет радіоелектроніки, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького), які заявили про готовність акредитувати освітні програми у межах так званого пілоту: вони перші випробували онлайнплатформу, через яку формується акредитаційна справа. Цілком логічно, що до «пілоту» було залучено заклади як державної, так і недержавної форми власності: «класичні» університети, профільні, зокрема, педагогічні та військові ЗВО, академії, а також наукові установи. Перший

[119] Тренінги ГЕР. URL: **https://naqa.gov.ua/2019/11/4164/**
[120] Загальні збори ГЕР. URL: **https://naqa.gov.ua/2019/11/04/Загальні-збори-ГЕР/**

історичний наказ Національного агентства про проведення акредитаційної експертизи освітньої програми «Управління та економіка підприємництва» в Українській інженерно-педагогічній академії датовано 23 жовтня 2019 р. Масштабний процес акредитації освітніх програм стартував.

Загалом упродовж 2019–2020 навчального року Агентством заплановано розгляд близько 1700 акредитаційних справ (а це приблизно 200 справ у місяць або 50 справ у тиждень (!), що передбачає аналіз форм самооцінювання, експертний візит до ЗВО й оціночний звіт експертів, висновок відповідної галузевої експертної ради, рішення Національного агентства. Першими розпочали процес акредитації (після завершення «пілотів») магістерські освітні програми, термін підготовки за якими завершується у грудні 2019 р.

Щоб зрозуміти навантаження на відділи Національного агентства, відповідальні за процеси акредитації, наведемо тижневу звітну статистику: протягом тижня опрацьовуються аплікаційні документи, результати тестів, рекомендації та додаються до реєстру приблизно 200 нових експертів (станом на листопад 2019 р. реєстрі налічує 662 особи — і цього вже мало у відношенні до кількості поданих заяв про наміри акредитувати освітні програми); усі експерти отримують договори, які потрібно прийняти та відповідно зареєструвати; водночас створюються у системі облікові записи новим експертам; водночас протягом тижня організовано та проведено 5 тренінгів у 5 містах України; опрацьовано та оприлюднено 55 (!) наказів про проведення акредитаційної експертизи освітньої програми (один наказ — це від 1 до 8 годин роботи фахівця по роботі з експертами). Через недосконалість і тестовий режим електронної системи акредитації освітніх програм часто доводилося в ручному режимі надсилати всім експертам розроблений інформаційний лист щодо їхньої роботи, що через брак автоматизації часто потребує багато часу. Новий виклик — це комунікація з експертами, залученими на акредитації. Їхні питання (надходять з електронної пошти, фейсбукспільноти, телефонів, листів до інших відділів Секретаріату, від кур'єрів тощо) завжди в пріоритеті, тому що важливо надати експертам підтримку Національного агентства, аби їхня мотивація, впевненість та віра не згасли через значні обсяги роботи[121].

На кінець жовтня 2019 року, відповідно до затверджених графіків, ситуація виглядала так: у досить короткий проміжок часу між початком листопада і кінцем грудня потрібно було провести більше 340 акредитаційних справ. Це виявилося чималим навантаженням на відділи Секретаріату, експертів, членів ГЕР і членів Національного агентства, адже процедура передбачала спочатку розгляд відомостей про самооцінювання, далі — візит експертів до університету і написання звіту, обговорення експертного звіту членами ГЕР і формування

[121] Інформація Катерини Куницької, керівника відділу по роботі з експертами Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

власного висновку і, нарешті, розгляд справи на засіданні Національного агентства. Хоча перші експертизи розпочалися вчасно, фізично неможливо якісно провести таку кількість справ у термін, коротший ніж 2 місяці. Проблема ще більше розросталася, оскільки останні заяви з матеріалами від закладів очікувалися 21 листопада (ми також зважали на запізнення у документообігу), а рішення ГЕР мали з'явитися до кінця грудня 2019 року. Ускладнювало ситуацію і те, що потрібно було залишити час для того, щоб державні ЗВО могли здійснити оплати через казначейство до кінця календарного року, тощо.

Після тривалих дискусій було прийнято непросте вольове рішення перенести грудневе засідання Агентства на 23 грудня для того, щоб уможливити закладам провести оплату за акредитацію через казначейство до кінця року (дата фінального Акту виконаних робіт має відповідати даті рішення Агентства щодо акредитації або відмові). Проаналізувавши затверджений графік щодо програм, які можна було перенести на розгляд ГЕР і Агентства з грудня на січень (ті, де навчання завершується наприкінці січня), розгляд цих справ на засіданнях ГЕР перенесли на 8–15 січня 2020 р., а січневе засідання Агентства призначили на 28 січня 2020 р. Таким чином із приблизно 340 справ, які перебували у процесі акредитації, приблизно половина була розглянута на засіданні Агентства 23 грудня 2019 р., друга половина буде розглянута 28 січня 2020 р. Найголовніше — усі акредитаційні експертизи з усіх справ були завершені до кінця грудня. Для приблизно половини (170 акредитаційних справ) етап розгляду ГЕР переноситься на січень 2020 р. Ректори університетів були поінформовані щодо таких змін і нового порядку оплати за акредитацію у випадках, коли процес акредитації розпочався 2019 р., а завершиться у наступному.

Як наслідок, уже протягом листопада-грудня 2019 р. Національним агентством було розглянуло акредитаційні справи зі 165 освітніх програм. Маємо такі результати: 103 програми отримали акредитацію на 5 років, 2 з них — з визначенням «зразкова»; 39 освітніх програм отримали «умовну» акредитацію терміном на один рік, одну програму не акредитовано; три освітні програми було направлено на повторну експертизу; 19 акредитаційних справ повернуто в ГЕР для уточнення.

Отже, процес старту нового типу акредитації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти зайняв трохи більше 10 місяців. Зрозуміло, що протягом цього періоду були певні прорахунки, невдалі спроби, помилки. Але цифра — 340 справ, які вже у роботі, цифра — 350 експертів ГЕР, що вже розпочали роботу, реєстр із близько 2000 експертів, готових до виїзної акредитації, сотні підписаних договорів, організованих і проведених понад 20 засідань круглих столів і семінарів, десятки листів-роз'яснень тощо — усе це надає впевненості, що Національне агентство із забезпечення якості вищої

освіти у справі акредитації освітніх програм рухається у правильному напрямку, а запуск нового для держави і науково-освітнього середовища процесу акредитації став доконаним фактом.

3.3. Інтернаціоналізація вищої освіти України як одна зі стратегічних цілей Національного агентства

Однією зі стратегічних цілей Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти[122] є інтернаціоналізація вищої освіти України в цілому та діяльності Національного агентства зокрема. Досягнення цієї цілі реалізується за кількома напрямами.

Відповідність критеріїв оцінювання якості освітньої програми європейським стандартам ESG-2015 (European Standards and Guidelines — 2015). Нова процедура акредитації, запроваджена в Україні 2019 р., є логічним і необхідним кроком у контексті Болонського процесу та європейської інтеграції України. Ще 2003 р. у Берлінському комюніке міністри освіти країн Болонського процесу задекларували необхідність розробки спільних узгоджених стандартів і рекомендацій із забезпечення якості. Це був визначальний крок із точки зору формування спільних цінностей і кращих практик забезпечення якості вищої освіти з метою досягнення цілей Болонського процесу. Перша версія європейських стандартів була затверджена в 2005 р.; оновлені стандарти ухвалили через 10 років у Єревані, у 2015 р., на Конференції міністрів освіти 47 європейських країн і заклали основу для реформування та збільшення прозорості в системі якості вищої освіти усіх країн Болонського процесу й України зокрема. Національне агентство під час розробки Положення про акредитацію освітніх програм в цілому й критеріїв їх оцінювання зокрема ставило за мету забезпечити повну відповідність «Європейським стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG-2015)[123], які детально описують процедури внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості.

Підкритерій 4.5 оцінювання якості освітньої програми «Навчання, викладання та наукові дослідження пов'язані з інтернаціоналізацією діяльності закладу вищої освіти». Якісна ОП має бути інтернаціоналізована через мобільність викладачів і студентів, реально діючі двосторонні договори з іноземними партнерами, програми двох дипломів, запрошення іноземних лекторів тощо. ЗВО, що брали участь у опитуванні «Системи внутрішнього забезпечення якості у вітчизняних закладах вищої освіти» (листопад, 2019 р.),

[122] Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. URL: **https://naqa.gov.ua/місія-та-стратегія-агентства**

[123] Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). URL: **http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf**

задекларували, що мають партнерські стосунки та двосторонні договори із 5952 іноземними університетами. Проте у контексті забезпечення якості освіти важливо аналізувати не кількість таких двосторонніх меморандумів / договорів, а наскільки вони активні з точки зору надання реальних можливостей викладачам, студентам, адміністрації для професійного розвитку, покращення своїх ОП, забезпечення якіснішої підготовки фахівців. Відповідно до проведеного опитування 183 закладів вищої освіти України (див. табл. 15) кількість іноземних викладачів в українських університетах становить 296. Окрім того, станом на червень 2019 р. 769 іноземних викладачів одержали звання «Почесний доктор» в українських університетах.

Таблиця 15

Кількісні показники інтернаціоналізації вищої освіти України за результатами опитувань 183 ЗВО у грудні 2019 р.

Кількість іноземних викладачів в українських ЗВО станом на червень 2019 р.	296
Кількість здобувачів-іноземців (бакалавр) станом на червень 2019 р.	22351
Кількість здобувачів-іноземців (магістр) станом на червень 2019 р.	29142
Кількість іноземців-вступників у 2018/19 н.р.	17839
Кількість іноземців-випускників у 2018/19 н.р.	7721
Кількість іноземців, відрахованих за неуспішність у 2018/2019 н.р.	3230
Кількість іноземців, які добровільно залишили навчання у 2018/19 н.р.	1820
Кількість зарубіжних університетів-партнерів станом на червень 2019 р.	5952
Кількість програм подвійного диплому станом на червень 2019 р.	526
Кількість студентів, які здійснили академічний обмін у 2018/2019 н.р.	7561
Кількість викладачі українських ЗВО, які викладають в іноземних університетах, станом на червень 2019 р.	650
Кількість присвоєних Почесних докторів українським викладачам в іноземних університетах станом на червень 2019 р.	122
Кількість присвоєних Почесних докторів для іноземних викладачів в українських ЗВО станом на червень 2019 р.	769
Кількість міжнародних проектів, присвячених якості вищої освіти, станом на червень 2019 р.	463
Кількість акредитацій ОП українських ЗВО іноземною агенцією станом на червень 2019 р.	62

Національне агентство звертає увагу, що залучення іноземних лекторів до викладання на освітніх програмах, як правило, сприяє підвищенню якості цих програм і впровадженню гарних іноземних практик — студенти мають змогу почути іноземних викладачів, а колеги — обмінятися досвідом викладання окремих дисциплін. Позитивною також є практика викладання українськими НПП у зарубіжних університетах. За даними таблиці 15, станом на червень 2019 р. 650 викладачів мали досвід викладання закордоном, а також 122 українці одержали звання Почесних докторів іноземних університетів.

Студентська мобільність є важливою складовою інтернаціоналізації ОП та може реалізуватися через участь студентів у програмах студентських обмінів, програмах двох дипломів, міжнародних літніх / зимових школах, конференціях, тренінгах, індивідуальних грантових програмах тощо. Опитування свідчить, що 7561 студентів із 183 ЗВО України взяли участь у програмах академічних обмінів у 2018-2019 н.р. Слід звернути увагу, що форми студентської та викладацької мобільності мають реально сприяти професійному розвитку викладачів і підвищенню якості підготовки фахівців, а отже, слід уникати практики імітованої мобільності, участі у «фейкових» конференціях й стажуваннях, публікацій в іноземних журналах низької якості («журналах-смітниках»).

Розвиток і реалізація програм двох або подвійних (спільних) дипломів, а також англомовних програм / програм іншими іноземними мовами. Відповідно до опитування, кількість програм двох дипломів у 183 українських ЗВО становила 526. Такі реально діючі програми не тільки дають можливість студентам одержати два дипломи (український та іноземний) про вищу освіту, а й забезпечують бенчмаркінг щодо аналогічних іноземних ОП і сприяють реалізації гарних іноземних практик у вітчизняних ЗВО. Національне агентство підтримує розвиток реально діючих програм двох дипломів і бачить одним із своїх пріоритетних завдань на 2020 розробку чітких і прозорих процедур акредитації таких освітніх програм, які б, з одного боку, спрощували їхнє зовнішнє оцінювання, заохочували ЗВО розвивати такі ОП, проте, з іншого боку, — убезпечували здобувачів і суспільство від низькоякісних імітованих, «фейкових» освітніх програм двох дипломів.

Визнання іноземних акредитацій українських освітніх програм. 2019 р. Кабінет Міністрів України затвердив перелік іноземних акредитаційних агентств та агентств забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаватимуться в Україні (Розпорядження від 10 липня 2019 р. № 554-р)[124], яке сприятиме позитивному іміджу української вищої освіти на міжнародному рівні. Відповідно до даних опитуван-

[124] Про затвердження переліку іноземних акредитаційних агентств та агентств із забезпечення якості вищої освіти, які видають сертифікати про акредитацію освітніх програм, що визнаються в Україні. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2019- %D1 %80**

ня, українські ЗВО мають 62 ОП, акредитовані іноземними агентствами, станом на червень 2019 р. Національне агентство вже визнало акредитацію освітньої програми PhD «Економіка» Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, проведену французьким агентством High Council for Evaluation of Research and Higher Education (Hcéres), France (протокол засідання Національного агентства № 16 від 27 листопада 2019 р.) Зараз на розгляді знаходяться ще кілька запитів ЗВО про визнання іноземних акредитацій освітніх програм. На сайті Національного агентства створена сторінка[125], де розміщуються звіти самооцінювання та рішення про акредитацію українських ОП іноземними агентствами, що включені до European Quality Assurance Register (EQAR). Такі практики є важливою складовою процесу підвищення якості й інтернаціоналізації вищої освіти України, Національне агентство закликає ЗВО поширювати ці практики та ділитися своїм досвідом, у тому числі й використовуючи запропонований ресурс.

Співробітництво з іноземними агентствами забезпечення якості та іншими стейкголдерами. Абсолютна більшість країн Європи мають розвинені системи забезпечення якості вищої освіти та відповідні агентства, що діють як незалежні установи зовнішнього оцінювання. Багаторічний досвід таких агентств є надзвичайно корисним для вивчення та адаптації в Україні. Протягом 2019 р. представники Національного агентства мали зустрічі та консультації із представниками агентств із забезпечення якості Латвії, Італії, Німеччини, Грузії. На березень 2020 р. вже запланований семінар із керівництвом польських агентств із забезпечення якості (The Polish Accrediation Committee and the Center for Science Evaluation). Значна роль також приділяється співпраці із роботодавцями як основними стейкголдерами якісної освіти: у 2019 Національне агентство провело серію семінарів і підписало меморандуми про співробітництво з Харківським IT-кластером та Асоціацією IT України.

Членство у міжнародних асоціаціях. Національне агентство вбачає своїм завданням стати повним членом ENQA (European Network for Quality Assurance) та увійти до EQAR (European Quality Assurance Registrar). У листопаді 2019 р. представники Національного агентства вперше взяли участь у Європейському форумі забезпечення якості (EQAF), який є найбільшим майданчиком в Європі для обміну досвідом, налагодження контактів, обговорення питань забезпечення якості вищої освіти й фокусує увагу на найактуальніших проблемах у цій сфері. У січні 2020 р. подана заявка на членство Національного агентства у INQAAHE (International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education).

[125] Best Practices. URL: **https://en.naqa.gov.ua/?cat=6**

Міжнародні проєкти та підтримка міжнародних донорів. ЗВО, що взяли участь в опитуванні, зазначили, що 463 проєкти, які реалізувалися у цих закладах, були присвячені проблемам забезпечення якості вищої освіти.

Національне агентство також активно розбудовує свою мережу міжнародних партнерів. Так, у 2019–2020 рр. Національне агентство стає партнером проєкту Erasmus+ EDUQAS та у грудні 2019 — січні 2020 як партнер долучається до розробки 10 Erasmus+ проєктів, що подаються на конкурс у лютому 2020 р. Окрім того, Національне агентство активно співпрацює із Національним Еразмус Офісом, Британською Радою, Проєктом USAID «Нове правосуддя», Світовим банком, ОБСЄ, Міжнародним фондом досліджень освітньої політики, Міжнародним фондом «Відродження» та іншими міжнародними організаціями й установами.

Зовнішнє оцінювання та експертиза процесів і процедур Національного агентства. Важливою складовою забезпечення ефективності й прозорості діяльності Національного агентства є проведення зовнішнього оцінювання документів і процедур з боку іноземних колег, а також постійне самооцінювання, перегляд процедур з урахуванням досвіду та внаслідок зворотного зв'язку із стейкголдерами. Так, розроблений Національним агентством проєкт Положення про скасування рішень спеціалізованих вчених рад був перекладений англійською мовою та наданий на експертизу відомому американському експерту з академічної доброчесності проф. Лії Вортем, яка за результатами аналізу вищезгаданого проєкту Положення підготувала звіт «Посилення академічної доброчесності у вищій освіті України», з яким можна ознайомитися на сайті Національного агентства[126].

За результатами перших 300 акредитаційних справ було проведене опитування гарантів ОП, експертів, членів галузевих експертних рад, що дало змогу визначити ряд проблемних питань, які потребують додаткового пояснення і вдосконалення відповідних процедур. За результатом аналізу опитування проведено низку корективних методичних семінарів у всіх великих містах України (Київ, Дніпро, Харків, Одеса, Львів), розроблено пропозиції змін до Положення про акредитацію освітніх програм, а також інших нормативних документів (див. додатки). Також навесні 2020 р. заплановано переглянути стратегію Національного агентства з урахуванням змін і новітніх тенденцій розвитку вищої освіти України.

[126] Вортем Л. Посилення академічної доброчесності у вищій освіті України. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/NJ_Leah-Wortham_Report-with-Recs_on_Academic-Integrity_Dec-11_2019_UKR.pdf**.

3.4. Результати роботи Національного агентства за 2019 рік в частині забезпечення дотримання академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин у закладах вищої освіти і наукових установах

1. Створення внутрішньої нормативної бази з питань академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин

Затвердженням Кодексу академічної доброчесності та підписанням Декларацій про дотримання академічної доброчесності учасником процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти Національне агентство на власному прикладі продемонструвало, якими повинні бути перші кроки на шляху до становлення культури академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин у закладах вищої освіти і наукових установах. У подальшому блок академічної доброчесності з'явився в Положенні про акредитацію освітніх програм та супровідних документах до цього Положення.

Національне агентство на основі розробленого в рамках проєкту «Нова система акредитації як засіб забезпечення якості та подолання корупції у вищій освіті Україні» Кодексу честі експерта під час проведення акредитаційної експертизи[127] запропонувало застосування нових підходів («добрих практик») в роботі експерта над оцінюванням освітньої програми з погляду розвитку академічної доброчесності:

- експерт у своїх діях має підпорядковуватися основній меті — спонукати до покращення освітньої програми, а не просто констатувати наявність стандартних блоків освітніх програм чи формальну відповідність до кількісних показників. Моделлю поведінки експерта є не ревізор чи аудитор, а фасилітатор і радник. Експерт має керуватися припущенням, що гарант програми зацікавлений у її вдосконаленні, і творити атмосферу, в якій гарант програми не буде приховувати її слабких сторін чи боятися помилитися («safe to fail»);
- студентоцентрований підхід — експерт представляє не лише Національне агентство чи державу, а й всі зацікавлені сторони (стейкголдерів), і особливо студента як основного «клієнта» ЗВО. Тому експерт повинен навчитися дивитися на освітню програму не тільки з точки зору викладача, а й працедавця і студента. Експертна оцінка має бути клієнтозорієнтована. Експерт повинен забути про цехову солідарність і ставити насамперед питання, що краще для студента, а не що краще для викладача. Зокрема, орієнтуватись на сучасні елементи програми, які покращують навчальний

[127] Добко Т., Артюхов А. Кодекс честі експерта під час проведення акредитаційної експертизи. Проєкт «Нова система акредитації як засіб забезпечення якості та подолання корупції у вищій освіті Україні». 2019. 4 с.

досвід студента і сприяють набуттю студентами не просто «навичок» (які зараз є елементами програм дисциплін: ЗНАТИ та УМІТИ), а «skills» (у світовому розумінні — те, що потрібне працедавцям);

- «результат над процесом»: оскільки успіх програми вимірюється передусім досягнутим результатом (кваліфіковані випускники, спроможні розв'язувати професійні задачі), а не тільки обсягом доступних ресурсів (кількість викладачів з науковим ступенем чи вченим званням, наявність бібліотеки тощо), одним із найскладніших моментів експертизи є оцінка відповідності вкладених ресурсів досягнутим результатам. Чи не єдиний спосіб це оцінити — пересвідчитися у досягненні наперед встановлених і прописаних у профілі показників успішності (KPIs) освітньої програми. Експерт має орієнтуватися в показниках успішності аналогічних програм (benchmarking) для здійснення коректної оцінки;
- щоб мінімізувати суб'єктивність оцінки, експертиза має відбуватися на основі даних (evidence-based), що вимагає обговорення питання коректності збору даних та їхньої інтерпретації. Важливо, щоб дані відображали результати, а не просто ресурси освітньої програми;
- водночас, експерт має бути «гнучким», тобто врахувати особливості освітньої програми, ідентифікувати унікальність її цілей і завдань та оцінювати її у цьому світлі;
- прозорість та колегіальність — працювати відкрито, спільно з гарантами освітньої програми та іншими членами експертної комісії заради результату, а не акредитувати «на папері», перешкоджати сторонньому впливу на експертизу;
- довіра — експерт не повинен давати приводів до підозри у впливі зовнішніх факторів на прийняття рішень і не вдаватись до застосування «подвійних» стандартів. Щоб побудувати довіру і підвищити відповідальність за результат експертизи, експерт повинен офіційно на якийсь час ставати ментором для супроводу змін (надання консультацій по впровадженню змін) в Університеті.

2. Розробка рекомендацій у частині розбудови ефективної системи забезпечення академічної доброчесності в діяльності закладів вищої освіти і наукових установ

Національне агентство своїм рішенням від 29 жовтня 2019 р. затвердило наступний зміст Рекомендацій для закладів вищої освіти щодо розробки та

впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності[128]:

- опис університетської системи забезпечення академічної доброчесності;
- кодекс академічної доброчесності;
- управління процесом дотримання академічної доброчесності на загальноуніверситетському та локальному рівнях;
- група сприяння академічній доброчесності: завдання та функції;
- Комісія з академічної доброчесності та Комісія з етики та управління конфліктами;
- відповідальність за дотримання академічної доброчесності та її порушення;
- порядок перевірки навчальних, кваліфікаційних, науково-методичних та наукових робіт на наявність ознак академічного плагіату;
- заходи з метою запобігання порушень академічної доброчесності в освітньо-науковій діяльності закладу вищої освіти;
- підписання учасниками освітньо-наукового процесу Декларацій про дотримання академічної доброчесності.

У рамках Рекомендацій запропоновано наступні блоки університетської системи забезпечення академічної доброчесності:

- нормативна база, яка на системному рівні описує механізми впровадження принципів академічної доброчесності в науковий та освітній процеси, заходи з забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності, процедури запобігання та боротьби з порушеннями принципів академічної доброчесності;
- структурні підрозділи та уповноважені комісії, які забезпечують популяризацію принципів академічної доброчесності, їх впровадження в освітньо-наукову діяльність закладу вищої освіти, а також виконують наглядову та контролюючу функцію;
- інформаційна база, за допомогою якої здійснюється популяризація принципів академічної доброчесності та підвищення рівня обізнаності всіх учасників освітньо-наукової діяльності в університеті у питаннях академічної доброчесності;
- інструменти впровадження принципів академічної доброчесності в освітню і наукову діяльність університету, які несуть просвітницьку функцію

[128] Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Рекомендації-ЗВО-система-забезпечення-академічної-доброчесності.pdf**

та за допомогою яких стає можливим запобігти випадкам порушення принципів академічної доброчесності;

- інструменти контролю додержання академічної доброчесності в освітній і науковій діяльності закладу вищої освіти.

3.5. Створення Порядку скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня

У проєкті Порядку скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня[129] застосовано основні рекомендації The European Code of Conduct for Research Integrity[130]:

- розслідування є чесними, всебічними та доцільними, здійснюються без шкоди для точності, об'єктивності або ретельності;
- сторони, які беруть участь у процедурі, заявляють про будь-які конфлікти інтересів, які можуть виникнути в ході дослідження;
- вживаються заходи для того, щоб забезпечити завершення розслідування;
- процедури здійснюються конфіденційно для захисту тих, хто беруть участь у дослідженні;
- установи захищають права «інформаторів» під час розслідування і гарантують, що їхні кар'єрні перспективи не піддаються загрозі;
- загальні процедури боротьби з порушеннями в кращих дослідницьких практиках є загальнодоступними з метою забезпечення їх прозорості й однаковості;
- розслідування проводяться належним чином і справедливо щодо всіх сторін;
- особам, які звинувачені у проступку (злочині) в дослідженні, надається повна інформація про звинувачення і дозволяється справедливий процес відповіді на звинувачення і подання доказів;
- заходи, що пропорційні серйозності порушення, вживаються проти осіб, стосовно яких підтримано звинувачення у проступку (злочині);
- вживаються відповідні відновлювальні заходи, коли дослідники виправдані від звинувачення у проступку (злочині);

[129] Проєкт Прорядку скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Порядок-скасування-рішень-спец-рад-13.09.pdf**

[130] The European Code of Conduct for Research Integrity. URL: **https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/h2020-ethics_code-of-conduct_en.pdf**

- будь-хто, кого звинувачують у проступку (злочині) в дослідженні, вважається невинним, доки не буде доведено протилежне.

Проєкт Порядку викликав великий резонанс серед вітчизняної наукової спільноти, жваву зацікавленість у покращенні тексту документу, а подекуди і шквал безпідставної критики та звинувачень у сприянні недоброчесним захистам й відсутності бажання викривати плагіаторів, які захистили дисертації в минулі роки[131].

Лія Вортем у коментарі до проєкту Порядку зазначила: «Я розумію, що питання того, що робити з минулими дисертаціями та іншими науковими роботами з плагіатом у межах проєкту Порядку, є пріоритетним завданням для Агентства. Перші випадки, розглянуті згідно з Порядком, ймовірно матимуть стримуючий вплив. Проте, можливо, також важливим для Агентства буде наявність достатніх ресурсів для фокусування на «заохоченнях», які будуть мотивувати інтегрувати цінності академічної доброчесності до всіх програм закладів вищої освіти, у тому числі до навчальних програм з ефективної боротьби з плагіатом. Також можна застосовувати акредитаційні стандарти, які можуть передбачати не лише заохочення, а й виконання «покарань» щодо необхідного мінімального набору програм. Зі свого досвіду можу сказати, що ефективні програми академічної доброчесності мають «завоювати серця і розуми» студентів, викладачів і персоналу, щоб вони розуміли їх важливість. «Сірі зони» щодо плагіату, збору даних та написання робіт також вимагають пояснення дозволеного»[132]. У цьому ж документі у технічних пропозиціях до Національного агентства пані Вортем зазначає: «Ніде серед пронумерованих «порушень» я не побачила посилання на «гострайтинг» або «написання роботи на замовлення», під чим мається на увазі сплата певної суми, щоб хтось інший написав роботу на замовлення для когось. В проєкті Порядку не знайшла нічого, що стосувалося б ситуацій, подібних на гострайтинг і написання робіт на замовлення. Я усвідомлюю, що докази таких ситуацій дещо відрізнялися б від доказів плагіату. Проте, здається, такі ситуації є достатньо поширеними, щоб включити їх до предмету розгляду документа»[133].

Це зауваження відкриває новий фронт роботи для Національного агентства в частині забезпечення визнання на законодавчому рівні нових порушень академічної доброчесності та створення дієвих механізмів боротьби з ними.

Основними завданнями Національного агентства на 2020 р. в частині забезпечення дотримання академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин у закладах вищої освіти і наукових установах має стати:

---

[131] Чи поборе Порядок плагіат у науці? URL: **http://www.golos.com.ua/article/320017**
[132] Вортем Л. Посилення академічної доброчесності у вищій освіті України. Коментарі до проєкту Порядку скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня. 2019. 33 с.
[133] Ibid.

- аналіз стану забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти та наукових установах;
- розширення переліку порушень академічної доброчесності, який є наразі актуальним відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту»;
- організація роботи у співпраці з підкомісією 303 «Академічна доброчесність» НМК 15 МОН щодо розробки загальнодержавної бази із забезпечення академічної доброчесності в освітньо-науковій діяльності закладів вищої освіти та наукових установ;
- розширення Рекомендацій для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності;
- створення комплексу англомовних матеріалів за тематикою академічної доброчесності для іноземних студентів ЗВО України;
- створення МВОК з академічної доброчесності при проведенні експертизи освітніх програм та аналізі внутрішньої системи забезпечення якості в частині академічної доброчесності для експертів та представників ГЕР (робоча назва «Ефективна розбудова системи академічної доброчесності в освіті і науці»);
- розробка порядку виявлення порушень академічної доброчесності та процедури розгляду справ про ці порушення (окремо для кожної групи учасників освітньо-наукового процесу — студентів, викладачів, менеджменту);
- здійснення перекладу комплексу документів Платформи Ради Європи з питань етики, прозорості та доброчесності в освіті (ETINED);
- проведення локальних тренінгів із розбудови університетської системи академічної доброчесності для студентів, викладачів і менеджменту закладів вищої освіти;
- реалізація ідеї розгляду справ про плагіат Вищим судом з інтелектуальної власності, створення законодавчої бази для впровадження цієї процедури.

РОЗДІЛ 4
ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

4.1. Присудження наукових ступенів

Старт реформи вітчизняної системи наукових ступенів — наближення підходів до підготовки аспірантів до європейського зразка третього рівня вищої освіти — було надано прийняттям Закону України «Про вищу освіту» 2014 р. Перший підзаконний акт, який сприяв імплементації нововведень закону в частині аспірантури і докторантури, був прийнятий 23 березня 2016 року Постановою Кабінету Міністрів України № 261, якою затверджено «Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії і доктора наук»[134].

Відповідно до цих документів перший (із двох) науковий ступінь «доктора філософії» є водночас третім ступенем вищої освіти; здобувається цей ступінь шляхом проходження структурованої освітньо-наукової програми, яка, своєю чергою, завершується написанням (і публічним захистом) дисертації. Перші вступники на такі структуровані аспірантські програми були прийняті на навчання у вересні 2016 р. і, хоча в багатьох випадках можна стверджувати, що таке навчання фактично фіктивне (перейменування підготовки до кандидатських іспитів на часто існуючі лише на папері аудиторні заняття), в деяких закладах реформа таки набрала обертів. Серед важливих етапів її впровадження слід звернути увагу на численні роз'яснювальні заходи, які проводила Національна команда експертів з реформи вищої освіти Еразмус+, і поодинокі конференції та семінари, серед яких особливу увагу варто звернути на подію в Запорізькому національному університеті «Всеукраїнська науково-практична конференція "Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти"» (м. Запоріжжя, 5–6 жовтня 2017 р.)[135].

Відповідність реалізації змісту першого етапу реформи аспірантури його намірами буде оцінено невдовзі під час акредитації освітньо-наукових програм третього рівня вищої освіти, понад 670 яких проведуть у першій половині 2020 р. Але реформа — мета і суть якої — наближення якості підготовки віт-

[134] Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах). URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016- %D0 %BF**

[135] Матеріали конференції. URL: **http://phd.znu.edu.ua/page/1358.ukr.html**

чизняних молодих науковців і майбутніх викладачів університетів до європейського рівня — залишиться не завершеною без фундаментальних змін у системі атестації, а отже, у системі спеціалізованих вчених рад. Саме трансформація останніх залишається одним із найбільш політизованих аспектів реформи вищої освіти. І через те, що спеціалізовані вчені ради відповідальні за атестацію не лише здобувачів ступеня доктора філософії (PhD), а ще й ступеня доктора наук, реформа зачіпає інтереси чи не найбільш консервативних верств вітчизняної системи вищої освіти.

У березні 2019 р. зусиллями Міністерства освіти і науки України було прийнято Постанову Кабінету Міністрів № 167 «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії»[136]. У цьому документі передбачено практику утворення разових спеціалізованих вчених рад для захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Термін дії експерименту збігається з терміном дії всіх наразі затверджених в Україні постійно діючих спеціалізованих вчених рад, які присуджують ступінь доктора наук, — кінець 2020 р. Отже, вже з 2021 р. має бути впроваджена в дію нова система атестації здобувачів обидвох чинних наукових ступенів.

Упродовж останніх років в Україні точиться постійна дискусія щодо доцільності збереження наукового ступеня доктора наук. До цієї дискусії особливо гостро в останні місяці 2019 р. долучилися члени Наукового комітету Національної ради з науки при Кабінеті Міністрів України. Принципове рішення цього високого органу: ступінь доктора наук слід зберегти як прояв особливості вітчизняної наукової традиції, але систему його присудження слід ґрунтовно трансформувати.

Відповідно до Закону «Про вищу освіту», саме Національне агентство несе відповідальність за розробку нового проєкту Порядку присудження наукових ступенів. Далі, після належного громадського обговорення, цей документ має бути схвалений Міністерством освіти і науки України і затверджений Кабінетом Міністрів України. Відповідно передбачена процедура погоджень зі всіма зацікавленими органами не проста і достатньо тривала. Тому представлений тут первинний проєкт Порядку присудження наукових ступенів неодмінно зазнає редакційних змін — тим більше, що цей документ підготовлений у рамках чинного закону «Про вищу освіту», в якому передбачено співіснування разових і постійно діючих спеціалізованих вчених рад.

Принципові позиції, які лягли в основу проєкту Порядку присудження і які Національне агентство буде обстоювати впродовж процесу затвердження остаточного документу, такі:

[136] Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії. URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019- %D0 %BF**

1. Наукові досягнення, які виносяться на захист (для здобувачів ступеня доктора філософії — у формі дисертації; для здобувачів ступеня доктора наук — у формі дисертації, монографії або сукупності статей), мають бути оцінені особами, які є кваліфікованими спеціалістами із тематики чи напряму досліджень здобувача. Відповідно, спеціалізована вчена рада має формуватися за вузькоспеціалізованим принципом із членів, які є активними дослідниками, що засвідчується наявністю публікацій, дотичних до теми дослідження здобувача.

2. Усі члени спеціалізованої вченої ради, які приймають рішення про присудження ступеня, мають читати дисертацію (монографію, сукупність статей) здобувача і мають її фахово оцінити. Практика прийняття рішень на базі ознайомлення з авторефератом має відійти в минуле.

3. Щодо аспірантів: захист дисертації має відбуватися в тому закладі, в якому проходила підготовка. Винятком цьому правилу може бути лише наявність серйозного конфлікту здобувача з науковим керівником, який може свідчити про неможливість об'єктивної оцінки наукових досягнень здобувача, або не акредитована освітньо-наукова програма, за якою здійснювалася підготовка аспіранта. Такі винятки мають стати нечастими, а чинна практика відірваності підготовки від атестації для аспірантів має відійти в минуле.

4. Щодо всіх наукових ступенів, то рівень відповідальності закладу за якість захищених робіт має бути підвищений. Чинна практика затвердження рішень спеціалізованих вчених рад Атестаційною колегією МОН повинна бути відмінена. Рішення спеціалізованих вчених рад про присудження ступенів повинні мати можливість бути оскарженими відповідно до процедури Національного агентства, але на момент присудження їхні рішення мають стати остаточними, а дипломи про наукові ступені повинні стати не державними дипломами, а дипломами закладів.

5. Також має бути підвищений рівень особистої відповідальності за порушення академічної доброчесності. Здобувач, який представив не доброчесно сформовану наукову працю, має бути недопущений до захисту (без права повторного захисту); члени спеціалізованої вченої ради, які надали позитивний відгук або підтримали своїм голосуванням присудження ступеня за недоброчесну наукову роботу, мають бути позбавлені права участі в атестації здобувачів наукових ступенів на певний період; заклад має бути позбавлений права формувати відповідні спецради; наукові керівники (консультанти) здобувачів, у роботах яких виявлено порушення академічної доброчесності, мають бути усунуті від подальшого наукового керівництва (консультування). Виявлення порушень академічної доброчесності має впливати на рівень довіри Національного агентства до закладу вищої освіти під час акредитації освітніх програм.

Ці принципи відображено в проєкті Порядку присудження наукових ступенів, який представлено тут для подальшого обговорення.

Проєкт Порядку присудження наукових ступенів доктора наук і доктора філософії спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ)

Загальні положення

1. Цей Порядок встановлює процедури й умови присудження ступенів доктора наук і доктора філософії, права й обов'язки спеціалізованих вчених рад закладів вищої освіти (наукових установ), здобувачів наукового ступеню та опонентів.

2. Ступінь доктора наук присуджується постійно діючою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації, або опублікованої монографії, чи наукової доповіді за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях (далі — наукові досягнення) особою, яка має науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук).

Ступінь доктора філософії присуджується постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи) в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту наукового досягнення — дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Цей порядок встановлює загальні вимоги до наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені. Галузеві вимоги до наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, можуть визначатися Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (далі — Національним агентством) для кожної галузі знань за поданням відповідної галузевої експертної ради Національного агентства.

3. Особі, якій присуджено ступінь доктора наук чи доктора філософії, закладом вищої освіти (науковою установою), у спеціалізованій вченій раді якого (якої) захищено наукові досягнення, видається диплом про здобутий відповідний ступінь. Невід'ємною частиною диплома доктора філософії є додаток до диплома європейського зразка. Зміст диплома доктора наук та диплома доктора філософії затверджуються МОН. Інформація про видані дипломи доктора наук або доктора філософії вноситься закладами вищої освіти (науковими установами), крім вищих військових навчальних закладів, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Інформація про випускників вищих військових навчальних закладів, що міститься в документах про здобуті наукові ступені, зберігається в таких навчальних закладах.

Спеціалізовані вчені ради

4. Основним завданням спеціалізованих вчених рад є атестація здобувачів наукових ступенів шляхом публічного захисту їх наукових досягнень як свідчення належного наукового рівня їх підготовки.

5. Спеціалізовані вчені ради створюються закладами вищої освіти (науковими установами), які здійснюють надання вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за відповідною спеціалізацією та мають чинний сертифікат акредитації відповідної освітньо-наукової програми підготовки від Національного агентства.

Порядок формування складу спеціалізованої вченої ради та організації її роботи визначається відповідним закладом вищої освіти (науковою установою) та затверджується його вченою радою.

Інформація про склад спеціалізованої вченої ради та зміни до такого складу надсилаються закладами вищої освіти (науковими установами) Національному агентству у строки, встановлені цим Порядком.

Вимоги до наукової кваліфікації членів (зокрема, іноземних вчених) постійно діючої та разової спеціалізованих вчених рад закладів вищої освіти (наукових установ) встановлюються даними Порядком. В межах галузей знань Національним агентством за поданням відповідної галузевої експертної ради Національного агентства можуть встановлюватися окремі вимоги.

6. Право сформувати постійно діючу спеціалізовану вчену раду має заклад вищої освіти (наукова установа), у якому за основним місцем роботи працює не менше 5 докторів наук за тієї спеціалізацією, з якої створюється рада.

Доктором наук за відповідною спеціалізацією вважається вчений, який має ступінь доктора наук зі спеціальності, що охоплює спеціалізацію, з якої утворена спеціалізована вчена рада та є автором (співавтором) не менше трьох статей за спеціалізацією даної спеціалізованої вченої ради, опублікованих впродовж останніх 5 років у рецензованих фахових виданнях, включених до міжнародних баз Scopus або Web of Science Core Collection, чи автором не менше десяти статей за спеціалізацією даної спеціалізованої вченої ради та які опубліковані впродовж останніх п’яти років у відповідних вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку Міністерства освіти і науки України.

Постійно діюча спеціалізована вчена рада формується із 5 докторів наук за відповідною спеціалізацією з числа працівників закладу вищої освіти (наукової установи), у якій сформована відповідна рада — голови ради та 4 рецензентів. Члени постійно діючої спеціалізованої вченої ради обираються на 2-річний строк. Заклад вищої освіти (наукова установа) щорічно публікує інформацію, крім інформації з обмеженим доступом, про наукові інтереси членів постійно діючої спеціалізованої вченої ради (на базі їх публікацій за попередніх 5 років),

відповідно до яких визначається напрямки наукових робіт, що можуть бути прийняті до захисту у відповідній постійно діючій спеціалізованій вченій раді.

Рада проводить не більш як 12 засідань у рік. На одному засіданні може проводитися захист не більше однієї атестації здобувача наукового ступеня доктора наук.

7. Для атестації здобувача наукового ступеня доктора наук за поданням постійно діючої спеціалізованої вченої ради вчена рада закладу вищої освіти (наукової установи) призначає 4 опонентів — докторів наук за відповідною спеціалізацією, які є працівниками інших закладів вищої освіти (наукової установи), ніж той, у якому сформовано раду.

Постійно діюча спеціалізована вчена рада для захисту дисертації аспіранта (ад'юнкта) (особи, яка здобуває ступінь доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою)), який за відповідною спеціалізацією пройшов підготовку у вищому навчальному закладі (науковій установі) у якому сформовано таку раду, зі свого числа визначає двох рецензентів (окрім голови постійно діючої спеціалізованої вченої ради) та призначає 2 опонентів — працівників інших закладів вищої освіти (наукової установи), ніж той, у якому сформовано раду, та які є вченими за відповідною спеціалізацією. Один з опонентів має бути доктором наук за відповідною спеціалізацією.

Вченим за відповідною спеціалізацією є особа, яка має вчене звання або науковий ступінь зі спеціальності, що охоплює спеціалізацію, з якої утворена спеціалізована вчена рада, та є автором (співавтором) не менше двох статей за науковим напрямом (спеціалізацією) дисертації здобувача, опублікованих упродовж останніх 5 років у рецензованих фахових виданнях, включених до міжнародних баз Scopus або Web of Science Core Collection, або не менше п'яти статей у наукових фахових виданнях із переліку затвердженого МОН.

8. Вищий навчальний заклад (наукова установа), у якому за відповідною спеціалізацією не сформовано постійно діючу спеціалізовану вчену раду, але освітньо-наукова програма аспірантури (ад'юнктури) в межах відповідної спеціальністю акредитована Національним агентством, може сформувати разову спеціалізовану вчену раду. У такому випадку разова спеціалізована вчена рада формується рішенням вченої ради вищого навчального закладу (наукової установи) для захисту дисертації аспіранта (ад'юнкта) (особи, яка здобуває ступінь доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою)), який пройшов підготовку у цьому вищому навчальному закладі (науковій установі).

Разова спеціалізована вчена рада формується для захисту однієї дисертації в складі 5 науково-педагогічних (наукових) працівників, у яких є науковий ступінь за спеціалізацією, з якою утворюється разова рада.

Для розгляду дисертації на здобуття ступеня доктора філософії в разовій спеціалізованій вченій раді вченою радою закладу вищої освіти (наукової установи) призначаються два рецензенти із числа наукових або науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти (наукової установи), задіяних у виконанні освітньо-наукової програми здобувача, і два опоненти, вчених за працівники інших закладів вищої освіти (наукових установ). У складі разової спеціалізованій вченій ради не менше двох вчених повинні мати ступінь доктора наук (один з рецензентів, один з опонентів).

9. Для захисту наукового дослідження, яке базується на дослідженні в межах двох або більше галузей знань (спеціальностей, спеціалізацій) спеціалізована вчена рада відповідно збільшується на двох опонентів — для атестації здобувача наукового ступеню доктора наук, та одного, — для атестації здобувача наукового ступеню доктора філософії за кожну додаткову спеціальність (галузь). Вимоги до таких опонентів визначаються відповідно до пунктів 6-7 даного Порядку з урахуванням їх спеціалізації у відповідній галузі наукового знання або спеціальності, що охоплюється дослідженням здобувача, але іншій, ніж та, з якої утворено спеціалізовану вчену раду.

10. Особа може бути включеною до складу спеціалізованої вченої ради не раніше ніж через п’ять років після здобуття відповідного наукового ступеня.

Один науково-педагогічний (науковий) працівник може бути членом не більше однієї постійно діючої вченої ради, не більше п’яти разових спеціалізованих вчених рад та не більше трьох раз опонентом при атестації здобувача наукового ступеня доктора наук впродовж одного навчального року.

Рецензентами і опонентами не можуть бути науковий керівник, голова, вчений секретар спеціалізованої вченої ради, в якій проводиться захист; співавтор будь-якої опублікованої праці здобувача, поданої до спеціалізованої вченої ради, як такої, що відображає наукові результати здобувача, представлені до захисту. Учені, які в минулому працювали разом із здобувачем в рамках наукових проєктів (грантів) або в яких існує потенційний конфлікт інтересів із здобувачем, не можуть бути призначені опонентами. Опоненти та науковий керівник не можуть бути працівниками однієї і тієї самої організації.

До роботи спеціалізованої вченої ради в якості опонентів можуть бути залучені іноземні вчені, що мають науковий ступінь та є авторами (співавторами) не менше трьох статей, опублікованих впродовж останніх 5 років у рецензованих фахових виданнях, включених до міжнародних баз Scopus або Web of Science Core Collection, за науковим напрямком (спеціалізацією), за яким підготовлене наукове досягнення.

Усі рецензенти та опоненти є рівноправними членами спеціалізованої вченої ради під час відповідного захисту.

Спеціалізовану вчену раду очолює її голова — працівник закладу вищої освіти (наукової установи), в якій сформовано спеціалізовану вчену раду, та який забезпечує і несе персональну відповідальність за дотримання вимог законодавства з питань атестації здобувачів наукових ступенів під час роботи спеціалізованої вченої ради.

Голову спеціалізованої вченої ради призначає вчена рада закладу вищої освіти (наукової установи). Забороняється призначення головою спеціалізованої вченої ради наукового керівника здобувача наукового ступеня, дисертація якого є предметом захисту або керівника (заступника керівника) закладу вищої освіти (наукової установи), в якій утворюється рада; співавтора наукових публікацій здобувача; рецензента монографії здобувача; близьких осіб здобувача.

Одна особа може призначатися головою лише однієї постійно діючої спеціалізованої вченої ради або головою не більше трьох разових спеціалізованих вчених рад впродовж одного навчального року.

11. Керівники закладів вищої освіти (наукових установ), в яких утворені спеціалізовані вчені ради, забезпечують їх ефективне функціонування, шляхом призначення, за погодженням з головою відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради, вченого секретаря постійно діючої спеціалізованої вченої ради із складу наукових або науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти (наукової установи) для супроводу роботи постійно діючої вченої ради; супровід роботи разової спеціалізованої вченої ради забезпечує відділ аспірантури (ад'юнктури) закладу вищої освіти (наукової установи).

Особа, яка супроводжує роботу спеціалізованої вченої ради, не може бути її членом.

До обов'язків супроводу роботи спеціалізованої вченої ради належить:

– перевірка наявності документів здобувача, які подаються до спеціалізованої вченої ради разом з науковим досягненням відповідно до переліку, який затверджує вчена рада закладу вищої освіти (наукової установи);

– інформування Національного агентства про прийняття наукових досягнень здобувача до захисту, призначення опонентів та рецензентів, дату і місце захисту;

– забезпечення оприлюднення тексту наукового досягнення, поданого до захисту, а також відгуків опонентів, рецензій рецензентів, відгуків інших осіб (установ) на вебсайті закладу вищої освіти (наукової установи);

– повідомлення здобувача, голову, членів спеціалізованої вченої ради та опонентів про дату і місце захисту, забезпечення публічного оголошення цієї інформації;

– забезпечення належного звуко- / відеозапису та онлайнтрансляції а також стенограми засідання спеціалізованої вченої ради під час захисту;

– у разі захисту здобувачем наукового досягнення — забезпечення підписання усіма членами спеціалізованої вченої ради та опонентами, які підтримали присудження наукового ступеня здобувачеві, протоколу засідання ради, а також першої сторінки наукового досягнення та їх передачі до Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського Національної академії наук України та електронного примірника до Національного репозитарію академічних текстів або Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації».

– інформування вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи) про результат захисту.

Оплата видатків, пов'язаних із супроводом роботи спеціалізованої вченої ради, здійснюється за рахунок бюджету закладу вищої освіти (наукової установи), у якому сформовано відповідну спеціалізовану вчену раду, за нормами навантаження, які затверджує вчена рада відповідного закладу вищої освіти (наукової установи).

12. Оплата видатків, пов'язаних з роботою спеціалізованих вчених рад (зокрема, оплата праці членів спеціалізованої вченої ради, опонентів та їх відряджень), здійснюється відповідно до кошторису, який щорічно затверджує і оприлюднює вчена рада закладу вищої освіти (наукової установи), освітньо-наукова програма аспірантури (ад'юнктури) якого має чинний сертифікат про акредитацію Національного агентства:

за рахунок бюджету закладу вищої освіти, у якому створено спеціалізовану вчену раду, — у межах фінансування, виділеного на підготовку здобувачів вищої освіти в аспірантурі (ад'юнктурі) або докторантурі, — для здобувача, що пройшов підготовку в цьому закладі вищої освіти;

за рахунок здобувача чи третьої сторони — у випадку, якщо здобувач наукового ступеня не пройшов підготовку в цьому закладі вищої освіти (науковій установі).

З метою забезпечення об'єктивного розгляду та дотримання норм академічної доброчесності, норма оплати праці голови спеціалізованої вченої ради та кожного рецензента і опонента задіяних в захисті одного здобувача наукового ступеня складає 50 % від розміру посадового окладу професора, визначеного за 22 тарифним розрядом Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери, збільшеного на граничні розміри доплат за вчене звання професора та науковий ступінь доктора наук.

13. Члени спеціалізованої вченої ради несуть персональну відповідальність за обґрунтованість прийнятих рішень, забезпечують високий рівень експертизи та вимогливості під час розгляду наукових досягнень та проведення їх захисту.

Наукові досягнення осіб, які здобувають науковий ступінь, рецензії рецензентів та відгуки опонентів, а також у разі отримання в письмовій формі, в період між оприлюдненням і захистом, відгуків на наукове досягнення або зауважень до його достовірності результатів, наукової новизни чи якості, від будь-якого вченого, оприлюднюються на офіційних вебсайтах відповідних закладів вищої освіти (наукових установ). Під час публічного захисту спеціалізована вчена рада зобов'язана озвучити і розглянути такі зауваження.

Спеціалізована вчена рада забезпечує здійснення перевірки всіх наукових досягнень представлених до захисту (зокрема наукових статей, передбачених пунктами 17–18 даного Порядку) щодо дотримання вимог академічної доброчесності. У разі виявлення порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації, інших порушень академічної доброчесності, визначених законодавством про освіту) наукове досягнення знімається із захисту незалежно від стадії проходження без права його повторного захисту.

Виявлення в науковому досягненні, автору якого вже видано диплом доктора наук або доктора філософії (кандидата наук) порушень академічної доброчесності є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, в порядку, визначеному законом.

Вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені

14. Ступінь доктора наук присуджується особі, яка за рішенням спеціалізованої вченої ради набула найвищих компетентностей у галузі розробки і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми у певній галузі знань або на межі кількох галузей, чи класифікуються як новий науковий напрям, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Набуття вказаних компетентностей засвідчується представленим до захисту науковим досягненням, а також публікаціями, відповідно до вимог, встановлених цим Порядком. Додатковим свідченням набуття вказаних компетентностей можуть бути патенти, об'єкти права інтелектуальної власності тощо, відповідно до кількісних і якісних вимог встановлених стандартами вищої освіти для наукового рівня вищої освіти за спеціальністю.

15. Ступінь доктора філософії присуджується особі, яка за рішенням спеціалізованої вченої ради здобула теоретичні знання, уміння, навички та інші компетентності, достатні для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволоділа методологією наукової та педагогічної діяльності, а також провела власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та/або практичне значення, і викладені у дисертації.

Набуття вказаних компетентностей засвідчується науковим досягненням, — представленою до захисту дисертацією — самостійним розгорнутим дослідженням, що пропонує розв'язання актуального наукового завдання в певній галузі знань або на межі кількох галузей, результати якого становлять оригінальний внесок у суму знань відповідної галузі (галузей) та оприлюднені у відповідних публікаціях.

16. За своїм цілісним змістом підготовлені до захисту наукові досягнення мають відображати особистий внесок здобувача в розвиток наукових знань в обраній проблематиці.

Дисертація на здобуття наукового ступеня є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису. Вимоги до дисертації встановлюються Національним агентством за поданням відповідних галузевих експертних рад Національного агентства.

Монографія, що подається на здобуття ступеня доктора наук — опублікована книга, яка містить узагальнені результати наукових досліджень автора. Монографія, що подається до захисту на здобуття ступеня доктора наук, повинна бути опублікована без співавторів у одному з академічних видавництв, яке забезпечує анонімне рецензування та міжнародне розповсюдження своїх видань. Перелік таких видавництв та вимоги до монографій, що подаються на здобуття ступеня доктора наук, встановлюється за галузями знань Національним агентством за поданням відповідних галузевих експертних рад Національного агентства.

Наукова доповідь за сукупністю статей, що подається на здобуття ступеня доктора наук, готується здобувачем без співавторів і повинна містити узагальнені результати наукових досліджень автора, опублікованих раніше у фахових наукових виданнях. Вимоги до доповіді, поданої до захисту на здобуття ступеня доктора наук за сукупністю статей, встановлює вчена рада закладу вищої освіти (наукової установи). Мінімальна кількість статей (але не менше п'ятнадцяти) та показник їх якості (зокрема індекс цитувань), необхідних для здобуття ступеня доктора наук за сукупністю статей, встановлюється за галузями знань Національним агентством за поданням відповідних галузевих експертних рад Національного агентства.

17. Перед захистом наукових досягнень здобувач наукового ступеня зобов'язаний опублікувати основні результати своєї наукової роботи у вигляді:

– статей у наукових, зокрема електронних, фахових виданнях України, перелік яких затверджується МОН;

– статей в рецензованих фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Scopus чи Web of Science Core Collection або інших баз, затверджених Національним агентством за поданням відповідної галузевої експертної ради Національного агентства.

18. Для допуску до захисту наукового досягнення повинно бути опубліковано не менше дванадцяти статей для здобувача ступеня доктора наук та не менше трьох статей для здобувача ступеня доктора філософії, оформлених відповідно до вимог, встановлених Національним агентством. Водночас за галузями знань Національним агентством за поданням відповідних галузевих експертних рад можуть бути встановлені більш високі вимоги до мінімальної кількості статей.

19. Якщо у наукових досягненнях, представлених до захисту використано ідеї або розробки, що належать співавторам, разом з якими опубліковані наукові праці, здобувач повинен відзначити цей факт у науковому досягненні з обов'язковим зазначенням конкретного особистого внеску в такі праці або розробки.

Здобувач засвідчує власним підписом, що наукові досягнення, які представлено до захисту, є його власним напрацюванням, і що всі запозичені ідеї, наукові результати, цитати супроводжуються належними посиланнями на публікації їх авторів.

Порядок захисту і присудження наукового ступеня

20. Попередній розгляд (допуску до захисту) та перелік обов'язкових документів, які супроводжують наукове досягнення, при подачі до захисту, в частині неврегульованій цим порядком встановлює вчена рада вищого навчального закладу (наукової установи), у якій створена постійно діюча спеціалізована вчена рада або який має право створювати разові спеціалізовані вчені ради.

21. Для захисту наукового досягнення здобувач ступеня доктора наук звертається до постійно діючої спеціалізованої вченої ради, яка відповідає спеціалізації його наукової роботи, з клопотанням провести публічний захист його наукових досягнень.

Здобувач ступеня доктора наук допускається до захисту за наявності п'яти років стажу за основною роботою на посаді наукового або науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу або наукової установи після присвоєння ступеня доктора філософії (кандидата наук).

Здобувач ступеня доктора наук допускається до захисту рішенням постійно діючої спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи), до якої звернувся здобувач із клопотанням про захист наукового досягнення, на підставі попередньої експертизи поданого до захисту наукового досягнення, та документів, які подаються разом з ним, та власної заяви здобувача.

При розгляді клопотання здобувача про захист наукового досягнення постійно діюча спеціалізована вчена рада приймає рішення про власну спроможність належно оцінити наукове досягнення здобувача, виходячи із кваліфікації членів ради.

У разі відмови (у письмовій формі) постійно діючої спеціалізованої вченої ради провести експертизу та підготувати зазначений висновок здобувач має право звернутися до Національного агентства, яке визначає подальшу процедуру захисту наукового досягнення.

У разі позитивного рішення, свідчення про належну кваліфікацію членів спеціалізованої вченої ради — список їх публікацій за останні п'ять років, які відповідають спеціалізації наукового досягнення здобувача — надсилається Національному агентству разом з офіційним повідомленням про прийняття наукового досягнення до захисту та призначається експертизу наукового досягнення.

З метою проведення такої експертизи постійно діюча спеціалізована вчена рада доручає рецензентам підготувати висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації, та визначає структурний підрозділ закладу вищої освіти (наукової установи), у якому проводитиметься попередня експертиза дисертації та до якого здобувач має подати наукове досягнення.

Попередня експертиза наукового досягнення проводиться у строк до трьох місяців з дня рішення постійно діючої спеціалізованої вченої ради щодо проведення такої експертизи.

Керівник структурного підрозділу, де проводиться попередня експертиза дисертації, за участю рецензентів організовує та проводить на базі такого структурного підрозділу фаховий семінар для апробації наукового досягнення.

Рецензенти, розглянувши наукове досягнення та наукові публікації, у яких висвітлені його основні наукові результати, а також за результатами фахового семінару готують рецензію про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів наукового досягнення. Рецензенти забезпечують об'єктивність підготовленої ними рецензії. У рецензії, зокрема, зазначається інформація про відповідність наукового досягнення вимогам, передбаченим пунктами 14, 16, 19 цього Порядку, кількість наукових публікацій, повноту опублікування результатів наукового досягнення та особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих із співавторами та зарахованих за темою

наукового досягнення. Для здобувачів, що спеціалізуються в межах галузей знань «Біологія», «Ветеринарна медицина» та «Охорона здоров'я» рецензія повинна містити відомості щодо проведення біоетичної експертизи наукових досліджень.

Один примірник такої рецензії видається здобувачеві. Після видачі здобувачеві рецензії забороняється вносити зміни до тексту наукового досягнення.

У разі коли рецензія є позитивною, постійно діюча спеціалізована вчена рада на найближчому черговому засіданні приймає рішення про проведення захисту наукового досягнення та вносить подання до вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи) про призначення опонентів, яке розглядається на найближчому засіданні вченої ради.

22. Захист дисертації на здобуття ступеня доктора філософії проводиться у разовій спеціалізованій вчені раді, сформованій вищим навчальним закладом (науковою установою), у якому здобувач проходив підготовку в аспірантурі (ад'юнктурі) або до якого був прикріплений, як особа, яка здобуває ступінь доктора філософії поза аспірантурою (ад'юнктурою).

Якщо у закладі вищої освіти (науковій установі) сформована постійно діюча спеціалізована вчена рада за спеціалізацією, що відповідає напрямові наукової роботи здобувача, він звертається до постійно діючої спеціалізованої вченої ради з клопотанням провести публічний захист його наукових досягнень.

Після завершення здобувачем відповідної освітньо-наукової програми науковий керівник (керівники) здобувача готує (готують) висновок з оцінкою його роботи у процесі підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану (далі - висновок наукового керівника (керівників). Науковий керівник (керівники) забезпечує (забезпечують) належне та своєчасне виконання своїх обов'язків.

Якщо науковий керівник відмовляється підготувати висновок, здобувач звертається з письмовою заявою до вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи) про надання висновку структурного підрозділу, де здійснювалася підготовка здобувача. Вчена рада закладу вищої освіти (наукової установи) доручає відповідному структурному підрозділу розглянути таку заяву. Відповідний структурний підрозділ протягом місяця з дня надходження заяви розглядає подані здобувачем документи щодо завершення його підготовки і проводить засідання, яке вважається правомочним, якщо в ньому взяли участь не менш як дві третини складу відповідного структурного підрозділу. На засіданні відповідного структурного підрозділу заслуховується наукова доповідь здобувача і шляхом відкритого голосування простою більшістю голосів присутніх на засіданні наукових (науково-педагогічних) працівників приймається рішення про надання висновку, в якому зазначається ступінь готовності дисертації, виконання

індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану. У такому разі висновок підписує керівник відповідного структурного підрозділу. Якщо науковий керівник є керівником структурного підрозділу, де здійснювалася підготовка здобувача, висновок структурного підрозділу підписує заступник керівника такого підрозділу. Висновок наукового керівника (керівників) або структурного підрозділу (у двох примірниках) видається здобувачеві.

Попередня експертиза дисертації проводиться у закладі вищої освіти (науковій установі), де здійснювалася підготовка здобувача. За здобувачем ступеня доктора філософії зберігається право за власним бажанням звернутися до вченої ради іншого закладу вищої освіти (наукової установи), ніж в якому проходила підготовка здобувача, щодо отримання висновку наукового керівника (в порядку абзацу четвертого пункту 20 цього Порядку) та проведення попередньої експертизи дисертації.

Попередня експертиза здійснюється на підставі письмової заяви здобувача на ім'я голови вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи) (якщо у закладі вищої освіти (наукової установи) утворено постійно діючу спеціалізовану вчену раду за відповідною спеціалізацією, — на ім'я голови такої ради) щодо проведення попередньої експертизи дисертації та надання рецензії про наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

У разі відмови (у письмовій формі) закладу вищої освіти (наукової установи) провести попередню експертизу та підготувати зазначену рецензію здобувач має право звернутися до Національного агентства для визначення подальшої процедури захисту дисертації.

Попередня експертиза дисертації проводиться протягом двох місяців з дня надходження до закладу вищої освіти (наукової установи) письмової заяви здобувача щодо проведення такої експертизи.

Для підготовки рецензії про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації вчена рада (постійно діюча спеціалізована вчена рада, у разі її утворення за відповідною спеціалізацією) закладу вищої освіти (наукової установи) призначає двох рецензентів, та визначає структурний підрозділ закладу вищої освіти (наукової установи), де проводитиметься попередня експертиза дисертації. У разі відсутності у закладі вищої освіти (науковій установі) постійно діючої спеціалізованої вченої ради, кандидатури рецензентів пропонуються до складу разової спеціалізованої вченої ради.

До структурного підрозділу, де проводитиметься попередня експертиза дисертації, здобувач подає дисертацію, висновок наукового керівника (керівників) та академічну довідку про виконання відповідної освітньо-наукової програми, зразок якої затверджується МОН.

Керівник структурного підрозділу закладу вищої освіти (наукової установи), де проводиться попередня експертиза дисертації, за участю рецензентів організовує та проводить на базі такого структурного підрозділу фаховий семінар для апробації дисертації.

Рецензенти, розглянувши дисертацію та наукові публікації, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, а також за результатами фахового семінару готують рецензію про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації. Рецензенти забезпечують об'єктивність підготовленої ними рецензії. У рецензії, зокрема, зазначається інформація про відповідність дисертації вимогам, передбаченим пунктами 15–16, 19 цього Порядку, кількість наукових публікацій, повноту опублікування результатів дисертації та особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих із співавторами та зарахованих за темою дисертації. Для здобувачів з галузей знань «Біологія», «Ветеринарна медицина» та «Охорона здоров'я» рецензія повинна містити відомості щодо проведення біоетичної експертизи дисертаційних досліджень.

Висновок наукового керівника (керівників) або структурного підрозділу (у двох примірниках) та рецензія про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації (у двох примірниках) видаються здобувачеві. Після видачі здобувачеві рецензій забороняється вносити зміни до тексту дисертації.

У разі коли такий висновок та рецензія є позитивними, здобувач подає заяву на ім'я голови вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи) щодо утворення ради для проведення захисту дисертації для присудження ступеня доктора філософії (якщо у закладі вищої освіти (наукової установи) утворено постійно діючу спеціалізовану вчену раду за відповідною спеціалізацією, — заяву щодо проведення захисту дисертації з метою присудження ступеня доктора філософії, яка подається на ім'я голови такої ради).

До заяви здобувач додає засвідчені в установленому порядку копії одержаних ним академічної довідки про виконання відповідної освітньо-наукової програми, висновку наукового керівника (керівників) або структурного підрозділу і рецензію про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Вчена рада закладу вищої освіти (наукової установи) на найближчому черговому засіданні приймає рішення про проведення захисту дисертації та утворення відповідної разової спеціалізованої вченої ради. Якщо у закладі вищої освіти (наукової установи) утворено постійно діючу спеціалізовану вчену раду за відповідною спеціалізацією, остання на найближчому черговому засіданні приймає рішення про проведення захисту дисертації та призначення опонентів.

23. Вчена рада (постійно діюча спеціалізована вчена рада) закладу вищої освіти (наукової установи) інформує Національне агентство про прийняті, відповідно абзацу шістнадцятого пункту 22 цього Порядку, рішення у строки та за формою встановленою Національним агентством та оприлюднює на власному офіційному вебсайті наукові досягнення здобувачів, а також інформацію про призначення опонентів (утворення разової спеціалізованої вченої ради).

Національне агентство у місячний строк з дня отримання офіційного повідомлення здійснює перевірку відповідності кваліфікації призначених опонентів (членів разової спеціалізованої вченої ради) тематиці наукового досягнення, поданого до захисту і в разі не виявлення невідповідностей акредитує спеціалізовану вчену раду та протягом трьох робочих днів оприлюднює на офіційному вебсайті Національного агентства разом з посиланням на офіційний вебсайт закладу вищої освіти (наукової установи), на якому оприлюднене наукове досягнення, повідомлення про проведення захисту, інформацію про призначення опонентів та акредитацію спеціалізованої вченої ради.

24. За наслідками вивчення наукового досягнення у двомісячний строк — для захисту наукового ступеня доктора наук та у місячний строк — для захисту наукового ступеня доктора філософії, з дня оприлюднення на офіційному вебсайті Національного агентства повідомлення про акредитацію спеціалізованої вченої ради, опоненти подають спеціалізованій вченій раді відгук, оформлений відповідно до вимог, встановлених Національним агентством.

У відгуку опонента обов’язково визначається ступінь актуальності обраної теми, обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у науковому досягненні, їх новизна, повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою наукового досягнення, відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності (з описом виду та змісту кожного порушення у разі їх встановлення).

Якщо відгук не відповідає встановленим вимогам, спеціалізована вчена рада повертає його опоненту для доопрацювання або приймає рішення про його заміну (для разової спеціалізованої вченої ради — вносить подання до вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи) про заміну опонента, яке розглядається на її найближчому засіданні). Постійно діюча спеціалізована вчена рада (у разі відсутності, — вчена рада) оприлюднює на офіційному вебсайті відповідного закладу вищої освіти (наукової установи) інформацію про зміну опонента та повідомляє Національне агентство відповідно до абзацу першого пункту 23 цього Порядку.

Національне агентство в порядку та у строк, встановлений абзацом другим пункту 23 цього Порядку здійснює перевірку відповідності кваліфікації опо-

нента, поданого на заміну, і в разі не виявлення невідповідностей, підтверджує акредитацію спеціалізованої вченої ради, про що оприлюднює інформацію на офіційному вебсайті Національного агентства.

Після надходження до спеціалізованої вченої ради відгуків опонентів члени ради у робочому порядку погоджують дату проведення захисту наукового досягнення, яка призначається головою спеціалізованої вченої ради не пізніше ніж у тритижневий строк з дня одержання останнього відгуку опонента. Протягом трьох робочих днів після погодження дати проведення захисту наукового досягнення на офіційному вебсайті відповідного закладу вищої освіти (наукової установи) оприлюднюються відгуки опонентів та інформація про дату, час та місце проведення захисту наукового досягнення. В такий же строк письмові копії відгуків опонентів видаються здобувачеві на ознайомлення.

25. За бажанням здобувача, спеціалізована вчена рада зобов'язана проводити захист наукового досягнення за наявності одного негативного відгуку від опонента. Якщо негативні відгуки надійшли від двох або більше опонентів, захист наукового досягнення не проводиться, а наукове досягнення повертається здобувачеві наукового ступеня для доопрацювання і можливої повторної подачі до захисту. Про зняття наукового досягнення з розгляду спеціалізована вчена рада повідомляє Національне агентство протягом трьох робочих днів.

26. Один друкований примірник наукового досягнення передається здобувачем до бібліотеки закладу вищої освіти (наукової установи), де проводитиметься захист не пізніше ніж через десять робочих днів після акредитації відповідної спеціалізованої вченої ради. У разі успішного захисту до цього примірника дисертації прикріплюється протокол засідання спеціалізованої вченої ради, підписаний всіма членами відповідної ради та опонентами, які підтримали рішення про присудження ступеня.

У разі успішного захисту спеціалізована вчена рада у місячний термін передає другий друкований примірник наукового досягнення до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Національної академії наук. Перша сторінка цього примірника підписується всіма членами спеціалізованої вченої ради та опонентами, які підтримали рішення про присудження ступеня. Електронний примірник наукового досягнення у такий же строк передається спеціалізованою вченою радою до Національного репозитарію академічних текстів або Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» для зберігання.

27. Публічний захист наукового досягнення проводиться на засіданні спеціалізованої вченої ради. Захист наукового досягнення повинен мати характер відкритої наукової дискусії, в якій зобов'язані взяти участь голова, опоненти та члени ради, а також за бажанням присутні на засіданні. Під час захисту відпо-

відно до законодавства радою забезпечується онлайнтрансляція на офіційному вебсайті закладу вищої освіти (наукової установи). Запис (звукозапис та відеозапис) такого засідання ради оприлюднюється на офіційному вебсайті закладу вищої освіти (наукової установи) не пізніше наступного робочого дня з дати проведення засідання та зберігається на відповідному вебсайті не менше трьох місяців з дати набрання чинності наказом закладу вищої освіти (наукової установи) про видачу здобувачеві диплома доктора наук (філософії).

Засідання ради вважається правоможним у разі участі у ньому та голосуванні повного складу ради. У разі потреби один з опонентів, який надав позитивний відгук, може брати участь у засіданні ради з використанням засобів відеозв'язку в режимі реального часу. Присутність на засіданні спеціалізованої вченої ради під час захисту дисертації (монографії, сукупності статей) здобувача наукового ступеня — обов'язкова.

28. У ході засідання рада встановлює рівень набуття здобувачем теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, необхідних і достатніх для присвоєння відповідного наукового ступеня.

Засідання ради проводиться головою ради державною мовою або англійською мовою за такою процедурою:

голова ради інформує її членів згідно з даними реєстраційної картки присутності членів ради про правоможність засідання;

голова ради доповідає про подані здобувачем документи, їх відповідність встановленим вимогам;

здобувач викладає основні положення наукового досягнення та відповідає на запитання, подані в усній чи письмовій формі;

здобувач відповідає на зауваження, які містяться у рецензіях рецензентів, відгуках опонентів та зверненнях інших осіб, що надійшли до закладу вищої освіти (наукової установи) у письмовому вигляді чи електронною поштою;

обговорюється проєкт рішення ради щодо присудження наукового ступеня;

проводиться відкрите поіменне голосування щодо присудження здобувачеві наукового ступеня і засвідчується їх особистим підписом у протоколі засідання.;

голова ради оголошує результати голосування (рішення вважається позитивним, якщо за нього проголосували не менш як ⅘ членів ради, включно з опонентами);

голова ради оголошує рішення ради щодо присудження здобувачеві наукового ступеня.

Рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня набирає чинності з моменту його прийняття.

29. Здобувач має право за письмовою заявою зняти наукове досягнення із захисту на засіданні спеціалізованої вченої ради до початку голосування та у подальшому подати її до захисту як нову працю, крім випадків, зазначених у абзаці третьому пункті 13 цього Порядку.

Якщо спеціалізована вчена рада встановила порушення академічної доброчесності в науковому досягненні та/або наукових публікаціях, у яких висвітлені основні наукові результати наукового досягнення, заява про зняття наукового досягнення зі захисту не приймається. У такому разі спеціалізована вчена рада приймає рішення про зняття наукового досягнення із захисту. Таке рішення має бути обґрунтованим та мотивованим, містити детальний опис виду та змісту кожного порушення академічної доброчесності.

30. У разі прийняття радою рішення про відмову у присудженні наукового ступеня усі виявлені спеціалізованою радою протягом розгляду наукового досягнення та висловлені під час її захисту недоліки, порушення та зауваження, що стали підставою для прийняття такого рішення, зазначаються у рішенні ради. Здобувачеві надається засвідчена в установленому порядку копія зазначеного рішення та повертаються подані ним документи, крім заяви, висновку наукового керівника (керівників) або відповідного структурного підрозділу, рецензії про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації та одного примірника дисертації.

Здобувач має право у подальшому, після врахування виявлених недоліків, порушень та зауважень подати її до захисту як нову працю, крім випадків встановлення порушення академічної доброчесності.

31. Особливості захисту наукових досягнень, що містять інформацію, віднесену до державної таємниці, або інформацію для службового користування, встановлюються Національним агентством за погодженням зі Службою безпеки України з урахуванням вимог законодавства з питань державної таємниці та службової інформації.

32. Спеціалізована вчена рада протягом трьох робочих днів після захисту оприлюднює на офіційному вебсайті такого закладу вищої освіти (наукової установи) та надсилає Національному агентству та адміністратору (розпоряднику) Єдиної державної електронної бази з питань освіти повідомлення про прийняте рішення щодо присудження (відмови в присудженні) наукового ступеня, за формою, встановленою Національним агентством.

Відгуки про дисертацію, стенограма (розшифровані і засвідчені аудіо- та відеозаписи) засідання та протокол голосування зберігаються в архіві закладу

вищої освіти (наукової установи), в якому створено спеціалізовану вчену раду, безстроково.

33. Здобувачеві, якому рішенням спеціалізованої вченої ради присуджено науковий ступінь, заклад вищої освіти (наукова установа), у якому утворено спеціалізовану раду, видає диплом у порядку, який встановлює вчена рада цього закладу (установи). Інформація про видачу диплому оприлюднюється на офіційному вебсайті такого закладу (установи). Розгляд апеляцій та скасування рішення спеціалізованої вченої ради.

Розгляд апеляцій та скасування рішення спеціалізованої вченої ради

34. Відповідальність за дотримання порядку присудження наукових ступенів спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ) та науковий рівень наукових досягнень, за відсутність у них порушень академічної доброчесності несе заклад вищої освіти (наукова установа), у якому проводився захист.

35. Скарги щодо порушень академічної доброчесності в захищених наукових досягненнях розглядаються Комітетом з питань етики Національного агентства відповідно до Порядку скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

36. Скарги щодо порушення спеціалізованою вченою радою процедури розгляду наукових досягнень, порушення вимог до дисертації (монографії, наукової доповіді) та з інших питань діяльності спеціалізованої вченої ради, які суттєво вплинули на рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня і не пов’язані з виявленням порушень академічної доброчесності розглядаються у закладі вищої освіти (науковій установі), в якому утворена спеціалізована вчена рада у порядку, встановленому таким закладом вищої освіти (науковою установою), або Апеляційним комітетом Національного агентства відповідно до положень цього порядку.

37. Право на звернення до Апеляційного комітету Національного агентства із заявою чи скаргою (далі — скарга) щодо рішення спеціалізованої вченої ради про присудження (відмову в присудженні) наукового ступеня має будь-яка особа.

38. Скарга подається впродовж трьох місяців з моменту прийняття спеціалізованою вченою радою рішення про присудження або про відмову у присудженні наукового ступеня (упродовж двох місяців з дня розгляду апеляції у закладі вищої освіти).

Якщо скарга подана з пропуском строку на оскарження рішення спеціалізованої вченої ради і особа порушує питання про поновлення цього строку, Апеляційний комітет може поновити особі строк для оскарження рішення спеціалізованої вченої ради не більше ніж на три місяці, якщо визнає, що він був пропущений з поважних причин.

Якщо Апеляційний комітет відмовив у поновленні строку на оскарження рішення відповідного органу, скарга залишається без розгляду.

39. Апеляційний комітет розглядає скаргу на рішення спеціалізованої вченої ради не пізніше трьох місяців із дня її надходження. Цей строк може бути продовжений Апеляційним комітетом на три місяці у разі потреби додаткової перевірки обставин та/або матеріалів справи.

40. Скарга з питань, що віднесені до компетенції Апеляційного комітету, подається у письмовій формі на ім'я та за адресою Національного агентства та надходять до Секретаріату.

Секретаріат Національного агентства протягом трьох днів передає відповідну скаргу до Апеляційного комітету.

Скарга, після прийняття Національним агентством рішення про початок роботи відповідного сервісу, також може бути подана до Національного агентства з використанням кваліфікованого електронного підпису, далі — КЕП).

41. Скарга має містити:

1) найменування органу, до якого подається скарга;

2) повне ім'я або найменування скаржника, його поштову адресу та, за наявності, адресу електронної пошти;

3) реквізити рішення, на яке подається скарга;

4) аргументацію щодо наявності порушень, визначених пунктом 36 цього Порядку, під час прийняття оскаржуваного рішення та посилання на докази, що їх підтверджують;

5) вимоги щодо рішення за результатами розгляду скарги;

6) підпис особи, яка подала скаргу (крім випадків, коли скарга подана з використанням КЕП), та дату підпису.

Якщо скарга подається представником особи, до неї додається документ, що підтверджує його повноваження (якщо скарга подана з використанням КЕП — сканкопія документа).

До скарги додається копія рішення спеціалізованої вченої ради та, за необхідності, інші документи по суті скарги.

42. Апеляційний комітет приймає рішення про залишення скарги без розгляду, якщо скарга є анонімною, не містить матеріали та (або) документи, які

обґрунтовують причини скарги, або містить виражені у непристойній формі висловлювання або висловлювання, що принижують честь і гідність будь-якої особи.

43. Для розгляду скарги Апеляційний комітет має право створити експертну комісію із залученням фахівців за науковим напрямом, за яким підготовлено дисертацію здобувача. Головою експертної комісії призначається член Апеляційного комітету Національного агентства.

Експертна комісія готує висновок, який підписується усіма членами комісії, для розгляду Апеляційним комітетом.

44. За результатами розгляду скарги на рішення спеціалізованої вченої ради Апеляційний комітет приймає рішення або сукупність рішень про:

– внесення до Національного агентства подання про скасування рішення спеціалізованої вченої ради;

– внесення до Національного агентства поданням про відсутність підстав для скасування рішення спеціалізованої вченої ради;

– внесення до Національного агентства подання щодо необхідності дострокового припинення повноважень постійно діючої спеціалізованої вченої ради.

45. У разі виявлення Апеляційним комітетом порушень академічної доброчесності в наукових досягненнях, що подавалися для присудження наукового ступеня, Апеляційний комітет приймає рішення про передачу справи на розгляд Комітету з питань етики Національного агентства.

46. Національне агентство за результатами розгляду подання Апеляційного комітету приймає рішення або сукупність рішень:

– скасувати рішення спеціалізованої вченої ради про присудження (відмову в присудженні) наукового ступеня у зв’язку із порушенням спеціалізованою вченою радою процедури розгляду дисертації (наукової доповіді, монографії), порушенням вимог до дисертації, монографії, та/або наукових публікацій, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, або з інших питань, які суттєво вплинули на рішення спеціалізованої вченої ради;

– залишити без змін рішення спеціалізованої вченої ради;

– достроково припинити повноваження постійно діючої спеціалізованої вченої ради у разі скасування її рішення з причин, зазначених у абзаці першому цього пункту вдруге.

47. Якщо рішення спеціалізованої вченої ради про присудження ступеня доктора філософії або доктора наук скасовано Національним агентством у зв’язку з порушенням радою процедури розгляду дисертації, така дисертація може бути подана здобувачем до захисту повторно.

Якщо рішення ради про присудження ступеня доктора філософії або доктора наук скасовано Національним агентством у зв'язку з порушенням вимог до дисертації та наукових публікацій, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, така дисертація може бути подана до захисту здобувачем повторно після її доопрацювання не раніше ніж через рік з дати прийняття рішення про скасування такого рішення ради.

48. Рішення Національного агентства може бути оскаржено у судовому порядку відповідно до законодавства.

Виготовлення і видача дипломів

49. Виготовлення і видача дипломів, а також їх дублікатів здійснюється закладом вищої освіти (науковою установою), який присудив науковий ступінь за формою, який затверджує вчена рада цього закладу вищої освіти (наукової установи).

Видані дипломи про наукові ступені реєструються у Єдиній державні електронні базі пз питань освіти відповідно до законодавства.

50. Особам, яким присуджено ступінь кандидата наук, за їхнім бажання заклад вищої освіти (наукова установа), у спеціалізованій вченій раді якого (якої) захищено дисертацію, може видавати диплом доктора філософії з відповідної галузі наук. Відшкодування витрат на виготовлення таких дипломів здійснюється за рахунок коштів осіб, які їх отримують.

4.2. Акредитація освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

Чимало публікацій у цьому звіті аналізують сильні і слабкі сторони нової акредитаційної процедури. Така рефлексія є надвзичайно важливою для Національного агентства. Ми просимо заклади вищої освіти серйозно і щиро ставитися до власних процесів та інституційних практик — і так само серйозно і щиро ми дивимося на процеси наші власні, ідентифікуємо «підводні камені» і «шпарини» та вишукуємо рішення, як їх позбутися. Зрештою, ми прагнемо перебувати у постійному вдосконаленні, щоб бути спроможними дедалі краще відповідати тій місії, яку ми визначили для себе — бути каталізатором позитивних змін у системі вищої освіти.

Поданий нижче проєкт змін до Положення про акредитацію є одним із результатів цих рефлексій. Попри значну кількість здебільшого технічних змін, цей проєкт утілює наше бачення різних ситуацій, з якими ми вже зіткнулися у першому досвіді проведення акредитацій.

Однією із найбільш фундаментальних пропонованих змін є посилення ролі Національного агентства на завершальному етапі розгляді справ. За нині-

німи правилами агентство на фінальному етапі позбавлене можливості прийняти остаточне рішення, яке б відрізнялося від пропозиції галузевої експертної ради. Які б не були причини, через які півроку тому з'явилася ця модель прийняття рішень, вона показала себе невиправдано негнучкою — принаймні на перших порах, коли ми лиш формуємо спільне розуміння створеної нами критерійної рамки. Визнаймо: наразі безпідставно говорити про сформовану сталу практику застосування Критеріїв оцінювання якості освітніх програм; і ситуація, коли ми маємо 29 незалежних між собою центрів прийняття рішень, не сприяє її формуванню.

Водночас, ця зміна не має сприйматися як бажання Національного агентства повністю перекреслити усю роботу, яку роблять експерти та члени ГЕР на попередніх етапах. Навпаки: ми намагаємося будувати такий інституційний механізм прийняття рішень, який би був глибоко діалогічним, чи то правильно — полілогічним, і який би уможливлював дискурс, для якого центральними були б аргументи на користь різних, подекуди конфліктних інтерпретацій спільної для усіх, але навмисно широкої нормативної рамки. І якщо нам закидають, що це є хибою для нашої системи через можливості для суб'єктивізму і зловживань, то супроти цього я відповідаю: це є сильною стороною нашого механізму. Цей механізм підштовхує усіх залучених до процесу не сліпо слідувати якимось зовнішньо встановленим вимогам, а осмислювати їх, при чому осмислювати критично, тестуючи різні інтерпретації, відкидаючи неприйнятні і погоджуючись з прийнятними. Назовні хаотичний, але саме такий процес може стати початком глибинних змін у культурі вищої освіти в Україні.

Тож наша пропозиція не відкидає, а навпаки — підсилює відповідальність експертів і ГЕР за ті висновки, яких вони доходять. Таку ж відповідальність ми покладаємо на себе: зміна оцінок на будь-якому етапі вимагатиме обґрунтування від того, від кого ця зміна походить.

Поданий нижче продукт є результатом напружених внутрішніх дискусій.. А наскільки виправданими та ефективними виявляться ці зміни — про це зможемо поговорити вже у наступному річному звіті.

Проєкт змін до Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

1. У тексті Положення слово «виїзд» у всіх відмінках замінити словом «візит» у відповідних відмінках.

2. У розділі I:

1) у пункті 3 слова «є добровільною і» виключити;

2) у пункті 6:

в абзаці першому слова «відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досягнення заявлених у програмі результатів навчання» замінити словами «забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти»;

абзац другий доповнити словами «а також наданих Національним агентством роз'яснень»;

3) у пункті 7:

в абзаці четвертому слово «загалом» замінити словом «частково»;

абзац п'ятий після слова «програмою» доповнити словами «повністю відповідають визначеному критерію або»;

в абзаці шостому слова «у тому числі» замінити словом «та»;

4) пункт 8 викласти у такій редакції:

«8. У межах однієї спеціальності на одному рівні вищої освіти може здійснюватися одночасна акредитація двох або трьох освітніх програм. Можливість проведення одночасної акредитації освітніх програм визначається Національним агентством під час складання графіку прийняття заяв про акредитацію.»;

5) абзац другий пункту 9 викласти у такій редакції:

«Освітні програми, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти територіально відокремленими структурними підрозділами закладів вищої освіти, підлягають окремій акредитації у встановленому цим Положенням порядку.»;

6) доповнити розділ новими пунктами 11–14 такого змісту:

«11. Під час проведення акредитації використовуються дані, внесені до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

12. Усі документи, передбачені цим Положенням (крім документів, зазначених у пункті 4 розділу V цього Положення) подаються до Національного агентства у вигляді електронних документів через інформаційну систему Національного агентства.

У разі наявності у документах інформації з обмеженим доступом, обмін якою в електронному вигляді не допускається, до Національного агентства подається відповідний електронний документ без наведення такої інформації, а інформація з обмеженим доступом подається до Національного агентства окремо з дотриманням встановлених законодавством вимог.

У разі настання обставин, що унеможливлюють функціонування інформаційної системи Національного агентства, документи можуть подаватися в іншому порядку, визначеному Національним агентством.

13. Форми документів, передбачені цим Положенням, визначаються Національним агентством та оприлюднюються на його офіційному вебсайті.

14. Для обрахунку строків, визначених цим Положенням, використовуються робочі дні, встановлені у Національному агентстві.»

3. У розділі II:

1) у пункті 1 слова «Акредитація вперше» замінити словами «Первинна акредитація;

2) абзац перший пункту 2 після першого речення доповнити новим реченням такого змісту:

«У повідомленні зазначається про наявність у матеріалах акредитаційної справи інформації з обмеженим доступом.»

3) абзац перший пункту 3 замінити абзацами першим, другим такого змісту:

«Наступна (чергова) акредитація проводиться впродовж останнього року строку дії сертифіката про акредитацію. У разі подання заяви про проведення акредитації після спливу строку дії сертифіката, така акредитація вважається первинною.

Акредитація, яка проводиться після прийняття рішення про умовну (відкладену) акредитацію, вважається первинною.

У зв'язку із цим абзац другий вважати абзацом третім;

4) пункт 4 викласти у такій редакції:

«4. Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до Національного агентства в електронному вигляді:

1) заяву про проведення акредитації освітньої програми;

2) відомості про самооцінювання освітньої програми;

3) затверджені в установленому порядку освітню програму та навчальний план за цією програмою;

4) рецензії та відгуки роботодавців (за наявності);

5) угоду або інші документи щодо узгодження цілей, змісту та порядку реалізації освітньої програми між закладами вищої освіти — у разі акредитації узгодженої освітньої програми;

6) за бажанням закладу вищої освіти — інші документи, які підтверджують наведену у відомостях про самооцінювання освітньої програми інформацію.

Відомості про самооцінювання освітньої програми готує науково-педагогічний або науковий працівник — гарант освітньої програми, визначений нака-

зом керівника закладу вищої освіти відповідальним за реалізацію та забезпечення якості цієї освітньої програми. Права, обов'язки та вимоги до гаранта освітньої програми визначаються закладом вищої освіти у межах його автономії.»

5) доповнити розділ новим пунктом 4^1 такого змісту:

«4^1. Акредитація освітньої програми, узгодженої між декількома закладами вищої освіти, здійснюється за заявою одного із них за згодою усіх закладів вищої освіти, що її реалізують.»

6) пункти 5, 6 викласти у такій редакції:

«5. Матеріали для акредитації подаються в електронній формі через інформаційну систему Національного агентства. Усі документи щодо проведення акредитації формуються в акредитаційну справу, яка ведеться в електронному вигляді. Ведення, облік та зберігання акредитаційних справ покладається на Секретаріат Національного агентства.

6. Подана закладом вищої освіти заява про проведення акредитації реєструється Секретаріатом Національного агентства не пізніше наступного робочого дня з дня її подання. Заява не підлягає реєстрації та не приймається до розгляду у випадку подання її із порушенням вимог цього Положення.

Упродовж семи робочих днів із дня реєстрації заяви про проведення акредитації відповідно до цього Положення призначається склад експертної групи, яка проводить акредитаційну експертизу, визначається строк її роботи, у тому числі дати візиту експертної групи до відповідного закладу вищої освіти та кінцевий термін подання звіту експертної групи.

Подана закладом вищої освіти заява про проведення акредитації не може бути відкликана після її реєстрації.»

7) у пункті 7:

друге речення абзацу першого викласти у такій редакції:

«Вимога щодо обов'язкового включення до складу експертної групи експерта з числа здобувачів вищої освіти не розповсюджується на випадки акредитації освітньої програми, проведення акредитаційної експертизи з якої вимагає доступу до документів, які містять інформацію з обмеженим доступом.»

абзаци другий, третій замінити новими абзацами другим–четвертим такого змісту:

«У разі одночасної акредитації двох чи трьох освітніх програм, склад експертної групи може бути розширений на одного експерта.

У разі акредитації міждисциплінарної освітньої програми, яка реалізовується за спеціальностями, що належать до різних галузей знань, склад експертної групи може бути розширений на одного експерта для однієї додаткової спеціальності.

На підставі подання роботодавця, організації (об'єднання) роботодавців, професійної асоціації, яке вноситься не пізніше як за 5 робочих днів до початку візиту до закладу вищої освіти, до роботи експертної групи за погодженням Голови Національного агентства може бути залучений представник роботодавців (за згодою).»

У зв'язку із цим абзац четвертий вважати абзацом п'ятим;

8) пункт 8 викласти у такій редакції:

«8. Експерт може бути відкликаний зі складу експертної групи із одночасною заміною на іншого експерта, зокрема за заявою закладу вищої освіти, у якій обґрунтовано наявність конфлікту інтересів або обставин, які дають підстави для обґрунтованого припущення про упередженість експерта. Заміна експерта допускається до початку візиту до закладу вищої освіти.

У випадку настання обставин, що унеможливлюють належне проведення акредитаційної експертизи, може бути призначена нова експертна група, що тягне за собою втрату повноважень попередньої експертної групи і проведення акредитаційної експертизи спочатку. Призначення нової експертної групи допускається до подання звіту про результати акредитаційної експертизи.»

9) підпункт 2 пункту 9 доповнити новим абзацом другим такого змісту:

«У разі необхідності ознайомлення експертної групи з документами, які містять інформацію з обмеженим доступом, візит може відбуватися у два етапи, один з яких передбачає ознайомлення з такими документами безпосередньо в закладі вищої освіти. У такому разі сукупна тривалість візиту не може перевищувати 5 днів.»

10) у пункті 10:

слова «надсилаються матеріали» замінити словами «надається доступ до матеріалів»;

слова «кожний член експертної групи» замінити словами «експертна група»;

слова «доводяться до відома членів експертної групи» замінити словами «передаються експертній групі»;

11) у пункті 11:

в абзаці першому слова «та/або» замінити словом «або»;

абзац третій викласти у такій редакції:

«Члени Національного агентства та його галузевих експертних рад за погодженням із Головою Національного агентства, а працівники Секретаріату Національного агентства — за погодженням або дорученням керівника Секретаріату Національного агентства можуть брати участь у візиті до закладу вищої

освіти як спостерігачі. Спостерігач має право надати Національному агентству звіт про спостереження, який береться до уваги під час розгляду акредитаційної справи. Спостерігач не втручається у роботу експертної групи.»

12) пункт 12 після слова «роботи» доповнити словами «(із збереженням заробітної плати)»;

13) у пункті 15:

слово «десять» замінити словом «сім»;

слова «впродовж двох робочих днів» замінити словами «не пізніше як на наступний робочий день після його отримання»;

доповнити пункт новим абзацом другим такого змісту:

«Якщо звіт експертної групи містить інформацію з обмеженим доступом, закладу вищої освіти надається можливість ознайомитися з такою інформацію у Секретаріаті Національного агентства.»

14) пункти 17–19 викласти у такій редакції:

«17. Не пізніше наступного робочого дня після дня подання зауважень до звіту або на наступний робочий день після завершення строку для подання таких зауважень Секретаріат Національного агентства надає доступ до матеріалів акредитаційної справи членам відповідної галузевої експертної ради (далі — ГЕР). Для попереднього вивчення акредитаційної справи та підготовки проєкту експертного висновку голова ГЕР призначає доповідача з числа членів відповідної ГЕР.

18. Доповідач на основі матеріалів акредитаційної справи впродовж трьох робочих днів із дня його призначення забезпечує підготовку проєкту експертного висновку ГЕР, який має містити обґрунтовану пропозицію щодо прийняття Національним агентством одного з рішень, передбачених розділом III цього Положення.

Експертний висновок складається на основі звіту експертної групи та інших матеріалів акредитаційної справи і має містити оцінку ГЕР рівня відповідності освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою кожному критерієві. В експертному висновку ГЕР може відступити від оцінки рівня відповідності, наданої експертною групою, подавши відповідне обґрунтування.

19. Акредитаційна справа та проєкт експертного висновку розглядаються на засіданні ГЕР, яка більшістю голосів від свого повного складу схвалює експертний висновок і направляє справу на розгляд Національного агентства.

Порядок проведення засідання ГЕР для розгляду акредитаційної справи визначається положенням про ГЕР. Засідання ГЕР у встановленому порядку може проводитися дистанційно.

Члени ГЕР, які працюють (у тому числі на умовах сумісництва) або навчаються у відповідному закладі вищої освіти, чи за наявності інших обставин, що свідчать про реальний чи потенційний конфлікт інтересів, не беруть участь у розгляді та прийнятті відповідного рішення ГЕР.»

15) доповнити розділ пунктом 20 такого змісту:

«20. Якщо ГЕР не схвалила експертного висновку протягом 20 робочих днів з дня надання доступу до матеріалів акредитаційної справи, Національне агентство має право розглянути акредитаційну справу за відсутності експертного висновку ГЕР.»

4. У розділі III:

1) пункти 1–3 викласти у такій редакції:

«1. Акредитаційна справа після її розгляду ГЕР, крім випадку, передбаченого пунктом 20 розділу II цього Положення, розглядається на засіданні Національного агентства.

2. За наслідками розгляду акредитаційної справи, крім випадків, передбачених пунктом 3 цього розділу, Національне агентство приймає рішення про:

1) акредитацію освітньої програми з визначенням «зразкова», якщо одночасно:

встановлено відповідність за рівнем «A» щодо 6 і більше критеріїв;

щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнями «E» чи «F»;

2) акредитацію освітньої програми, якщо щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнями «E» чи «F»;

3) умовну (відкладену) акредитацію строком на 1 рік, якщо одночасно:

встановлено відповідність за рівнем «E» щодо 1 або 2 критеріїв;

щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнем «F»;

4) відмову в акредитації, якщо:

встановлено відповідність за рівнем «E» щодо 3 і більше критеріїв; або

встановлено відповідність за рівнем «F» щодо 1 і більше критерію;

5) повернення акредитаційної справи до ГЕР для повторного розгляду з підстав, визначених пунктом 4^3 цього розділу;

6) призначення повторної акредитаційної експертизи з підстав, визначених пунктом 5 цього розділу.

3. За наслідками розгляду акредитаційної справи щодо освітньої програми, за результатами попередньої акредитації якої було прийнято рішення про умовну (відкладену) акредитацію, Національне агентство приймає рішення про:

1) акредитацію освітньої програми з визначенням «зразкова», якщо одночасно:

встановлено відповідність за рівнем «A» щодо 6 і більше критеріїв;

щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнями «E» чи «F»;

2) акредитацію освітньої програми, якщо щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнями «E» чи «F»;

3) відмову в акредитації, якщо:

встановлено відповідність за рівнем «E» щодо 1 і більше критеріїв; або

встановлено відповідність за рівнем «F» щодо 1 і більше критерію;

4) повернення акредитаційної справи до ГЕР для повторного розгляду з підстав, визначених пунктом 4^3 цього розділу;

5) призначення повторної акредитаційної експертизи з підстав, визначених пунктом 5 цього розділу.»

2) у пункті 4:

абзаци перший, другий виключити;

підпункт 1 абзацу третього після слова «документах» доповнити словом «завідомо»;

підпункт 3 абзацу третього після слова «здійснюється» доповнити словами «або є удаваним (фіктивним)»;

3) доповнити розділ новими пунктами 4^1–4^3 такого змісту:

«4^1. У разі прийняття рішення, передбаченого підпунктами 1–4 пункту 2, підпунктами 1–3 пункту 3 цього розділу, Національне агентство має право погодитися із висновками, викладеними у звіті експертної групи та/або експертному висновку ГЕР, або відступити від таких висновків, умотивувавши зміну оцінки рівня відповідності критеріям або наявність/відсутність підстав, визначених у пункті 4 цього розділу.

Якщо ГЕР у своєму експертному висновку відступила від оцінки рівня відповідності, наданої експертною групою, Національне агентство зобов'язане умотивувати свою згоду із оцінкою експертної групи або оцінкою ГЕР, або незгоду із обома оцінками.

4^2. У разі ухвалення рішення про акредитацію освітньої програми, у тому числі з визначенням «зразкова», Національне агентство видає закладу вищої освіти сертифікат про акредитацію. Сертифікат про акредитацію вперше видає-

ться строком на п'ять років, а під час чергової акредитацій — строком на 10 років. Строк чинності сертифіката обраховується з дня прийняття відповідного рішення Національним агентством.

4^3. Національне агентство має право прийняти мотивоване рішення про повернення акредитаційної справи до ГЕР для повторного розгляду, якщо дійде висновку про те, що експертний висновок ГЕР є необґрунтованим або недостатньо обґрунтованим, або якщо була порушена процедура розгляду справи ГЕР.»

4) у пункті 5:

абзац перший викласти у такій редакції:

«Національне агентство має право прийняти мотивоване рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи, якщо дійде висновку, що:

1) акредитаційна експертиза була проведена із суттєвим порушенням встановленої цим Положенням процедури;

2) є підстави вважати, що експертна група у звіті дійшла явно необґрунтованих висновків, зокрема залишила поза увагою обставини, необхідні для прийняття обґрунтованого рішення щодо акредитації.»

у абзаці третьому слово «чотирьох» замінити словом «двох»;

абзац четвертий викласти у такій редакції:

«Повторна акредитаційна експертиза проводиться відповідно до процедури, викладеної в цьому Положення. Строк проведення повторної акредитаційної експертизи обчислюється з моменту утворення експертної групи для її проведення.»

5) пункти 6, 7 викласти у такій редакції:

«6. У разі проведення одночасної акредитації декількох освітніх програм у межах однієї спеціальності Національне агентство приймає окреме рішення щодо кожної програми.

7. Керівник закладу вищої освіти, гарант освітньої програми, а також керівник і члени експертної групи можуть бути присутніми на засіданнях ГЕР та на засіданнях Національного агентства, під час яких розглядається відповідна акредитаційна справа.»

6) у пункті 8:

доповнити пункт новим абзацом першим такого змісту:

«До початку акредитації заклад вищої освіти зобов'язаний поінформувати здобувачів вищої освіти та працівників, що забезпечують освітній процес за освітньою програмою, про строки проведення акредитації та про правові наслідки рішень, що приймаються за результатами акредитації.»

У зв'язку із цим абзаци другий, третій вважати абзацами третім, четвертим;

підпункт 1 абзацу другого доповнити новим абзацом третім такого змісту:

«програма візиту експертної групи до закладу вищої освіти, що оприлюднюється не пізніше як на наступний робочий день після її погодження;»

У зв'язку із чим абзац третій підпункту вважати абзацом четвертим;

5. Пункт 12 розділу IV доповнити новим абзацом першим такого змісту:

«Національне агентство визначає порядок і забезпечує ведення реєстру експертів.»

У зв'язку із цим абзац перший вважати абзацом другим.

6. У розділі V:

1) у пункті 6 слова «диплом державного зразка» замінити словами «документ про вищу освіту;

2) пункт 8 викласти у такій редакції:

«8. Умови та порядок прийняття рішення про акредитацію освітньої програми, яка пройшла оцінку незалежною установою оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, акредитованою Національним агентством, визначаються нормативно-правовим актом, який регулює питання акредитації і діяльності таких установ.»

3) пункти 9, 10 виключити;

7. У розділі VI:

1) у пункті 1:

абзац перший викласти у такій редакції:

«Фінансування акредитаційної процедури здійснюється за рахунок закладів вищої освіти, які подали заяву про проведення акредитації, а за згодою закладу вищої освіти та третьої особи — за рахунок такої третьої особи. Оплата послуг за проведення акредитаційної процедури здійснюється на рахунок Національного агентства.»

доповнити пункт новим абзацом третім такого змісту:

«Для здійснення оплати послуг за проведення акредитаційної процедури до подання заяви про акредитацію між закладом вищої освіти та Національним агентством, а у випадку здійснення акредитації за рахунок третьої особи — також з такою третьою особою, укладається відповідний договір. Національне агентство має право повернути заяву про акредитацію без реєстрації або призупинити здійснення акредитаційної процедури, якщо заклад вищої освіти або третя особа, за рахунок якої проводиться акредитація, не виконує свої зобо-

в'язання за таким договором, відмовилися від укладання договору або розірвали його.»

2) доповнити розділ новим пунктом 1^1 такого змісту:

«1^1. Вартість послуг з проведення акредитаційної процедури для закладу вищої освіти становить:

1) у разі акредитації однієї освітньої програм — 13,48 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому подається заява на акредитацію;

2) у разі акредитації міждисциплінарної освітньої програми, яка реалізовується за спеціальностями, які належать до різних галузей знань, або одночасної акредитації двох освітніх програм — 22,69 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому подається заява на акредитацію;

3) у разі одночасної акредитації трьох освітніх програм — 28,85 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому подається заява на акредитацію.»

3) пункти 2, 3 викласти у такій редакції:

«2. Національне агентство здійснює оплату послуг експертів, доповідачів з числа членів ГЕР, пов'язаних із проведенням акредитації, у такому розмірі:

1) керівника експертної групи:

3 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі акредитації однієї освітньої програми;

3,5 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі акредитації міждисциплінарної освітньої програми, яка реалізовується за спеціальностями, які належать до різних галузей знань, або одночасної акредитації двох освітніх програм;

4 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі одночасної акредитації трьох освітніх програм;

2) члена експертної групи:

2,5 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі акредитації однієї освітньої програми;

3 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі акредитації міждисциплінарної освітньої програми, яка реалізовується за спеціальностями, які належать до різних галузей знань, або одночасної акредитації двох освітніх програм;

3,5 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі одночасної акредитації трьох освітніх програм;

3) доповідача з числа членів ГЕР — 0,5 розмірів мінімальної заробітної плати, які діють на 1 січня року, у якому була подана заява на акредитацію.

3. Кошти, отримані як оплата послуг за проведення акредитаційної процедури, зараховуються до спеціального фонду державного бюджету як власні надходження бюджетної установи з урахуванням вимог Бюджетного кодексу України на рахунок Національного агентства, відкритий у територіальному органі Казначейства, і спрямовуються на оплату Національним агентством витрат, потрібних для забезпечення проведення акредитації, зокрема оплату послуг експертів, членів ГЕР, виплату заробітної плати, інші форми матеріального заохочення членів та працівників Секретаріату Національного агентства, сплату єдиного соціального внеску, інших обов'язкових платежів, компенсацію витрат, пов'язаних із участю членів ГЕР, працівників Секретаріату та членів Національного агентства в акредитаційній процедурі, їх навчання та професійний розвиток, співпрацю Національного агентства з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація, створення та експлуатація офіційного вебсайту, оплату комунальних послуг, енергоносіїв, витратних матеріалів, оргтехніки, канцелярських витрат, банківських послуг, послуг зв'язку, виконання поточного та капітального ремонту, придбання обладнання та здійснення інших витрат.»

8. Пункт 2 розділу VII доповнити новим абзацом другим такого змісту:

«У разі скасування (визнання протиправним, визнання нечинним) рішення Національного агентства щодо акредитації у судовому порядку, Національне агентство повторно розглядає відповідну акредитаційну справу на своєму засіданні у порядку, встановленому розділом III цього Положення.»

9. У пункті 3 критерію 3 Критеріїв оцінювання якості освітньої програми слова і цифри «Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабон, 1997 р.)» замінити словами «вимогам законодавства».

Порівняльна таблиця до проєкту змін до Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти

Поточна редакція	Пропонована редакція
ПОЛОЖЕННЯ про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти	
I. Загальні положення 1. Це Положення визначає основні засади та порядок проведення акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (далі — акредитації), як інструменту зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні.	
2. Акредитація здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (далі — Національне агентство).	
3. Акредитація **є добровільною і** проводиться з ініціативи закладу вищої освіти.	3. Акредитація проводиться з ініціативи закладу вищої освіти.
4. Акредитація проводиться відповідно до Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», статуту Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, цього Положення та інших актів законодавства.	
5. Метою акредитації є: 1) встановлення відповідності якості освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою визначеним цим Положенням критеріям; 2) допомога закладам вищої освіти у визначенні сильних і слабких сторін освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою; 3) надання усім заінтересованим сторонам інформації про якість освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою; 4) посилення довіри до вищої освіти в Україні;	

5) сприяння інтеграції українських закладів вищої освіти до Європейського простору вищої освіти.	
6. Акредитація освітньої програми - оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет **відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досягнення заявлених у програмі результатів навчання** відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми (далі — Критерії), наведених у додатку до цього Положення. Критерії застосовуються з урахуванням стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.	6. Акредитація освітньої програми — оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет **забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти** відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми (далі — Критерії), наведених у додатку до цього Положення. Критерії застосовуються з урахуванням стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, **а також наданих Національним агентством роз'яснень.**
7. Критерії застосовуються закладом вищої освіти для підготовки відомостей про самооцінювання, а також Національним агентством, його галузевими експертними радами та експертами під час проведення акредитації. Оцінювання освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою здійснюється за кожним критерієм згідно зі шкалою оцінювання, яка охоплює чотири рівні відповідності: рівень «F» — освітня програма та/або освітня діяльність за цією програмою не відповідає визначеному критерію, і виявлені недоліки мають фундаментальний характер та/або не можуть бути усунені протягом одного року; рівень «E» — освітня програма та/або освітня діяльність за цією програмою **загалом** не відповідає визначеному критерію, однак виявлені недоліки можна усунути протягом одного року; рівень «B» — освітня програма та освітня діяльність за цією програмою загалом відповідають визначеному критерію з недоліками, що не є суттєвими;	7. рівень «E» — освітня програма та/або освітня діяльність за цією програмою **частково** не відповідає визначеному критерію, і виявлені недоліки можна усунути протягом одного року; рівень «B» — освітня програма та освітня діяльність за цією програмою **повністю відповідають визначеному критерію або** загалом від-

рівень «А» — освітня програма та освітня діяльність за цією програмою повністю відповідають визначеному критерію, **у тому числі** мають інноваційний/взірцевий характер.	повідають визначеному критерію з недоліками, що не є суттєвими; рівень «А» — освітня програма та освітня діяльність за цією програмою повністю відповідають визначеному критерію **та** мають інноваційний/взірцевий характер.
8. У межах однієї спеціальності на одному рівні вищої освіти може здійснюватись одночасна акредитація двох або **більше** освітніх програм.	8. У межах однієї спеціальності на одному рівні вищої освіти може здійснюватися одночасна акредитація двох або **трьох** освітніх програм. **Можливість проведення одночасної акредитації освітніх програм визначається Національним агентством під час складання графіку прийняття заяв про акредитацію.**
9. Дія цього Положення поширюється на заклади вищої освіти та наукові установи незалежно від форми власності та сфери управління, що здійснюють освітню діяльність у сфері вищої освіти (далі — заклади вищої освіти). Освітні програми, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти відокремленими структурними підрозділами закладів вищої освіти, **структурними підрозділами закладів вищої освіти, які знаходяться в іншому населеному пункті, ніж заклад вищої освіти**, підлягають окремій акредитації у встановленому цим Положенням порядку.	9. Дія цього Положення поширюється на заклади вищої освіти та наукові установи незалежно від форми власності та сфери управління, що здійснюють освітню діяльність у сфері вищої освіти (далі — заклади вищої освіти). Освітні програми, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти **територіально** відокремленими структурними підрозділами закладів вищої освіти, підлягають окремій акредитації у встановленому цим Положенням порядку.
10. Заклад вищої освіти зобов'язаний сприяти проведенню акредитації та діяти добросовісно у відносинах із Національним агентством, його галузевими експертними радами та експертами.	
	11. Під час проведення акредитації використовуються дані, внесені до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.
	12. Усі документи, передбачені цим Положенням (крім документів, зазначених у пункті 4 розділу V цього Положення) подаються до Національного агентства у вигляді

	електронних документів через інформаційну систему Національного агентства. **У разі наявності у документах інформації з обмеженим доступом, обмін якою в електронному вигляді не допускається, до Національного агентства подається відповідний електронний документ без наведення такої інформації, а інформація з обмеженим доступом подається до Національного агентства окремо з дотриманням встановлених законодавством вимог.** **У разі настання обставин, що унеможливлюють функціонування інформаційної системи Національного агентства, документи можуть подаватися в іншому порядку, визначеному Національним агентством.**
	13. Форми документів, передбачені цим Положенням, визначаються Національним агентством та оприлюднюються на його офіційному вебсайті.
	14. Для обрахунку строків, визначених цим Положенням, використовуються робочі дні, встановлені у Національному агентстві.
II. Порядок проведення акредитації 1. **Акредитація вперше** проводиться, як правило, упродовж останнього року навчання першого набору здобувачів вищої освіти за освітньою програмою.	1. **Первинна акредитація** проводиться, як правило, упродовж останнього року навчання першого набору здобувачів вищої освіти за освітньою програмою.
2. Заклади вищої освіти у період з 1 червня по 1 серпня кожного року в електронній формі попередньо повідомляють Національне агентство про намір акредитувати освітні програми в наступному навчальному році. До 1 вересня кожного року Національне агентство складає графік прийняття заяв про акредитацію і відкриває доступ до електронного кабінету, через який заклад	2. Заклади вищої освіти у період з 1 червня по 1 серпня кожного року в електронній формі попередньо повідомляють Національне агентство про намір акредитувати освітні програми в наступному навчальному році. **У повідомленні зазначається про наявність у матеріалах акредитаційної справи інформації з обмеженим доступом.** До 1 вересня кож-

вищої освіти подаватиме відповідні матеріали для акредитації. Під час складання графіка Національним агентством враховується кількість програм, які заклад вищої освіти бажає акредитувати, місцезнаходження закладу вищої освіти, чисельність здобувачів вищої освіти, доступність експертів для проведення акредитаційної експертизи тощо.	ного року Національне агентство складає графік прийняття заяв про акредитацію і відкриває доступ до електронного кабінету, через який заклад вищої освіти подаватиме відповідні матеріали для акредитації. Під час складання графіка Національним агентством враховується кількість програм, які заклад вищої освіти бажає акредитувати, місцезнаходження закладу вищої освіти, чисельність здобувачів вищої освіти, доступність експертів для проведення акредитаційної експертизи тощо.
3. Наступна (чергова) акредитація проводиться впродовж останнього року строку дії сертифіката про акредитацію **або протягом строку дії умовної (відкладеної) акредитації**. У разі **непроведення** чергової акредитації до завершення строку дії сертифіката про акредитацію **чи строку дії умовної (відкладеної) акредитації** така акредитація проводиться у тому самому порядку, що вперше. Заклад вищої освіти має право достроково ініціювати проведення чергової акредитації.	3. Наступна (чергова) акредитація проводиться впродовж останнього року строку дії сертифіката про акредитацію. У разі **подання заяви про проведення акредитації після спливу строку дії сертифіката, така акредитація вважається первинною.** **Акредитація, яка проводиться після прийняття рішення про умовну (відкладену) акредитацію, вважається первинною.** Заклад вищої освіти має право достроково ініціювати проведення чергової акредитації.
4. Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до Національного агентства такі матеріали для акредитації в електронному вигляді, засвідчені кваліфікованим електронним підписом відповідальної особи або кваліфікованою електронною печаткою закладу вищої освіти: 1) заяву про проведення акредитації освітньої програми; 2) затверджені в установленому порядку освітню програму та навчальний план за цією програмою; 3) відомості про самооцінювання освітньої програми відповідно до Критеріїв та документи, що підтверджують наведену в них інформацію;	4. Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до Національного агентства в електронному вигляді: 1) заяву про проведення акредитації освітньої програми; 2) відомості про самооцінювання освітньої програми; 3) затверджені в установленому порядку освітню програму та навчальний план за цією програмою;

4) рецензії та відгуки роботодавців (за наявності). Відомості про самооцінювання освітньої програми готує науково-педагогічний або науковий працівник — гарант освітньої програми, визначений за наказом керівника закладу вищої освіти відповідальним за реалізацію цієї освітньої програми. **За відсутності відповідного наказу гарантом освітньої програми вважається керівник відповідної проєктної групи, призначений закладом вищої освіти відповідно до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 347).**	4) рецензії та відгуки роботодавців (за наявності); **5) угоду або інші документи щодо узгодження цілей, змісту та порядку реалізації освітньої програми між закладами вищої освіти — у разі акредитації узгодженої освітньої програми;** **6) за бажанням закладу вищої освіти — інші документи, які підтверджують наведену у відомостях про самооцінювання освітньої програми інформацію.** Відомості про самооцінювання освітньої програми готує науково-педагогічний або науковий працівник — гарант освітньої програми, визначений наказом керівника закладу вищої освіти відповідальним за реалізацію **та забезпечення якості** цієї освітньої програми. **Права, обов'язки та вимоги до гаранта освітньої програми визначаються закладом вищої освіти у межах його автономії.**
норма відсутня	**4¹. Акредитація освітньої програми, узгодженої між декількома закладами вищої освіти, здійснюється за заявою одного із них за згодою усіх закладів вищої освіти, що її реалізують.**
5. Матеріали для акредитації подаються в електронній формі через **офіційний портал** Національного агентства. Усі документи щодо проведення акредитації формуються в акредитаційну справу, яка ведеться в електронному вигляді.	5. Матеріали для акредитації подаються в електронній формі через **інформаційну систему** Національного агентства. Усі документи щодо проведення акредитації формуються в акредитаційну справу, яка ведеться в електронному вигляді. **Ведення, облік та зберігання акредитаційних справ покладається на Секретаріат Національного агентства.**

У разі потреби їх підтвердження підписом окремі документи акредитаційної справи можуть бути продубльовані в паперовому вигляді з пізнішим їх скануванням і приєднанням до акредитаційної справи. Секретаріат Національного агентства забезпечує формування акредитаційної справи. У разі наявності в документах акредитаційної справи інформації, що становить державну таємницю, або конфіденційної інформації допускається доступ до такої інформації виключно в порядку, визначеному законодавством.	*виключити* *виключити*
6. Упродовж **п'яти** робочих днів із дня реєстрації заяви про проведення акредитації відповідно до цього Положення призначається склад експертної групи, яка проводить акредитаційну експертизу, визначається строк її роботи, у тому числі дати **візиту** експертної групи до відповідного закладу вищої освіти та кінцевий термін подання звіту експертної групи. **Одночасно визначається працівник секретаріату Національного агентства, відповідальний за супроводження акредитаційної експертизи і підготовку методичних рекомендацій для експертів перед їхнім виїздом до закладу вищої освіти**. *норма відсутня*	6. **Подана закладом вищої освіти заява про проведення акредитації реєструється Секретаріатом Національного агентства не пізніше наступного робочого дня з дня її подання. Заява не підлягає реєстрації та не приймається до розгляду у випадку подання її із порушенням вимог цього Положення.** Упродовж **семи** робочих днів із дня реєстрації заяви про проведення акредитації відповідно до цього Положення призначається склад експертної групи, яка проводить акредитаційну експертизу, визначається строк її роботи, у тому числі дати **візиту** експертної групи до відповідного закладу вищої освіти та кінцевий термін подання звіту експертної групи. **Подана закладом вищої освіти заява про проведення акредитації не може бути відкликана після її реєстрації.**
7. Експертна група для проведення акредитаційної експертизи освітньої програми формується в складі керів-	7. Експертна група для проведення акредитаційної експертизи освітньої програми формується в складі

ника та двох експертів, у тому числі одного експерта з числа здобувачів вищої освіти. Вимога щодо включення до складу експертної групи експерта з числа здобувачів вищої освіти не розповсюджується на випадки акредитації освітніх програм **за галуззю знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону».**	керівника та двох експертів, у тому числі одного експерта з числа здобувачів вищої освіти. Вимога щодо **обов'язкового** включення до складу експертної групи експерта з числа здобувачів вищої освіти не розповсюджується на випадки акредитації освітньої програми, **проведення акредитаційної експертизи з якої вимагає доступу до документів, які містять інформацію з обмеженим доступом.**
У разі одночасної акредитації двох чи більше освітніх програм у межах однієї спеціальності або міждисциплінарних освітніх програм склад експертної групи може бути розширений, але не більше ніж на одного експерта для одної програми.	**У разі одночасної акредитації двох чи трьох освітніх програм, склад експертної групи може бути розширений на одного експерта.** **У разі акредитації міждисциплінарної освітньої програми, яка реалізовується за спеціальностями, що належать до різних галузей знань, склад експертної групи може бути розширений на одного експерта для однієї додаткової спеціальності.**
На підставі подання організації (об'єднання) роботодавців, професійної асоціації до роботи експертної групи може бути залучений представник роботодавців (за згодою).	На підставі подання **роботодавця,** організації (об'єднання) роботодавців, професійної асоціації, **яке вноситься не пізніше як за 5 робочих днів до початку візиту до закладу вищої освіти,** до роботи експертної групи **за погодженням Голови Національного агентства** може бути залучений представник роботодавців (за згодою).
До складу експертної групи не включаються експерти, які працюють (у тому числі на умовах сумісництва) або навчаються у відповідному закладі вищої освіти, чи за наявності інших обставин, що свідчать про реальний чи потенційний конфлікт інтересів.	До складу експертної групи не включаються експерти, які працюють (у тому числі на умовах сумісництва) або навчаються у відповідному закладі вищої освіти, чи за наявності інших обставин, що свідчать про реальний чи потенційний конфлікт інтересів.
8. **Наказ про призначення експертної групи надсилається керівнику закладу вищої освіти, програма якого акредитується, а також гаранту**	8. **Експерт може бути відкликаний зі складу експертної групи із одночасною заміною на іншого експерта, зокрема за заявою закла-**

відповідної освітньої програми. За обґрунтованою заявою закладу вищої освіти, зокрема у разі наявності конфлікту інтересів або обставин, які дають підстави для обґрунтованого припущення про упередженість експерта, останній може бути відкликаний зі складу експертної групи з одночасною заміною на іншого експерта.	**ду вищої освіти, у якій обґрунтовано наявність** конфлікту інтересів або обставин, які дають підстави для обґрунтованого припущення про упередженість експерта. **Заміна експерта допускається до початку візиту до закладу вищої освіти.** **У випадку настання обставин, що унеможливлюють належне проведення акредитаційної експертизи, може бути призначена нова експертна група, що тягне за собою втрату повноважень попередньої експертної групи і проведення акредитаційної експертизи спочатку. Призначення нової експертної групи допускається до подання звіту про результати акредитаційної експертизи.**
9. Акредитаційна експертиза передбачає: 1) вивчення експертною групою відомостей про самооцінювання, доданих до них матеріалів, а також усіх інших матеріалів та інформації, що стосується освітньої програми і діяльності закладу вищої освіти за цією програмою; 2) виїзд експертної групи до закладу вищої освіти з метою уточнення фактів, вказаних у відомостях про самооцінювання, опитування представників заінтересованих сторін про освітню програму та діяльність закладу вищої освіти за цією програмою, формування рекомендацій щодо вдосконалення якості освітньої діяльності за цією програмою;	9. Акредитаційна експертиза передбачає: 1) вивчення експертною групою відомостей про самооцінювання, доданих до них матеріалів, а також усіх інших матеріалів та інформації, що стосується освітньої програми і діяльності закладу вищої освіти за цією програмою; 2) **візит** експертної групи до закладу вищої освіти з метою уточнення фактів, вказаних у відомостях про самооцінювання, опитування представників заінтересованих сторін про освітню програму та діяльність закладу вищої освіти за цією програмою, формування рекомендацій щодо вдосконалення якості освітньої діяльності за цією програмою. **У разі необхідності ознайомлення експертної групи з документами, які містять інформацію з обмеженим доступом, візит може відбуватися у два етапи, один з яких передбачає ознайомлення з такими документами безпосередньо в закладі вищої освіти. У тако-**

3) складання звіту про результати акредитаційної експертизи.	**му разі сукупна тривалість візиту не може перевищувати 5 днів;** 3) складання звіту про результати акредитаційної експертизи.
10. Керівнику та членам експертної групи **надсилаються матеріали** акредитаційної справи в електронному вигляді для попереднього вивчення. Під час попереднього вивчення матеріалів акредитаційної справи **кожний член експертної групи** має право отримувати додаткову інформацію від закладу вищої освіти на свій запит. Фізичні та юридичні особи можуть подавати до Національного агентства звернення з інформацією, що стосується освітньої програми, яка акредитується. Такі звернення **доводяться до відома членів експертної групи**.	10. Керівнику та членам експертної групи **надається доступ до матеріалів** акредитаційної справи в електронному вигляді для попереднього вивчення. Під час попереднього вивчення матеріалів акредитаційної справи **експертна група** має право отримувати додаткову інформацію від закладу вищої освіти на свій запит. Фізичні та юридичні особи можуть подавати до Національного агентства звернення з інформацією, що стосується освітньої програми, яка акредитується. Такі звернення **передаються експертній групі**.
11. Виїзд експертної групи до закладу вищої освіти здійснюється згідно з програмою, узгодженою керівником експертної групи та керівником закладу вищої освіти **та/або** гарантом освітньої програми не пізніше ніж за три робочих дні до його початку. Тривалість виїзду експертної групи до закладу вищої освіти не може перевищувати трьох днів. Дотримання вимог програми роботи експертної групи є частиною зобов'язань закладу вищої освіти, передбачених акредитаційною процедурою. Заклад вищої освіти, зокрема, забезпечує у визначений програмою роботи експертної групи час присутність осіб, з якими заплановані індивідуальні співбесіди, інтерв'ю, фокус-групи (представників керівництва закладу, навчально-наукових інститутів (факультетів), педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, представників органів студентського самоврядування, здобувачів вищої освіти, випускників, роботодавців тощо).	11. **Візит** експертної групи до закладу вищої освіти здійснюється згідно з програмою, узгодженою керівником експертної групи та керівником закладу вищої освіти **або** гарантом освітньої програми не пізніше ніж за три робочих дні до його початку. Тривалість **візиту** експертної групи до закладу вищої освіти не може перевищувати трьох днів. Дотримання вимог програми **візиту** експертної групи є частиною зобов'язань закладу вищої освіти, передбачених акредитаційною процедурою. Заклад вищої освіти, зокрема, забезпечує у визначений програмою **візиту** експертної групи час присутність осіб, з якими заплановані індивідуальні співбесіди, інтерв'ю, фокус-групи (представників керівництва закладу, навчально-наукових інститутів (факультетів), педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, представників органів студентського самоврядування, здо-

За погодженням із Головою Національного агентства у виїзді до закладу вищої освіти як спостерігачі можуть брати участь члени і працівники секретаріату Національного агентства.	бувачів вищої освіти, випускників, роботодавців тощо). **Члени Національного агентства та його галузевих експертних рад за погодженням із Головою Національного агентства, а працівники Секретаріату Національного агентства — за погодженням або дорученням керівника Секретаріату Національного агентства можуть брати участь у візиті до закладу вищої освіти як спостерігачі. Спостерігач має право надати Національному агентству звіт про спостереження, який береться до уваги під час розгляду акредитаційної справи. Спостерігач не втручається у роботу експертної групи.**
12. На час проведення виїзду до закладу вищої освіти члени експертної групи звільняються від виконання обов'язків за місцем роботи або навчання. Керівники закладів освіти, підприємств, установ та організацій, працівники або здобувачі вищої освіти яких беруть участь в акредитаційній експертизі, сприяють участі таких працівників або здобувачів вищої освіти в акредитаційній експертизі та інших заходах Національного агентства.	12. На час проведення **візиту** до закладу вищої освіти члени експертної групи звільняються від виконання обов'язків за місцем роботи **(із збереженням заробітної плати)** або навчання. Керівники закладів освіти, підприємств, установ та організацій, працівники або здобувачі вищої освіти яких беруть участь в акредитаційній експертизі, сприяють участі таких працівників або здобувачів вищої освіти в акредитаційній експертизі та інших заходах Національного агентства.
13. За результатами вивчення відомостей про самооцінювання та інформації, зібраної під час виїзду до закладу вищої освіти, експертна група складає обґрунтований звіт про результати акредитаційної експертизи (далі — звіт).	13. За результатами вивчення відомостей про самооцінювання та інформації, зібраної під час **візиту** до закладу вищої освіти, експертна група складає обґрунтований звіт про результати акредитаційної експертизи (далі — звіт).
14. Звіт підписується всіма членами експертної групи. Член експертної групи, який повністю або частково не погоджується зі звітом, має право підписати його з окремою думкою, яка долучається до звіту і є його невід'ємною частиною.	

У разі участі в акредитаційній експертизі представника роботодавців до звіту долучається його дорадчий висновок.	
15. Звіт подається керівником експертної групи до Національного агентства не пізніше ніж за **десять** робочих днів після завершення роботи безпосередньо в закладі вищої освіти в електронному вигляді. Секретаріат Національного агентства **впродовж двох робочих днів** надсилає звіт в електронному вигляді керівнику закладу вищої освіти.	15. Звіт подається керівником експертної групи до Національного агентства не пізніше ніж за **сім** робочих днів після завершення роботи безпосередньо в закладі вищої освіти в електронному вигляді. Секретаріат Національного агентства **не пізніше як на наступний робочий день після його отримання** надсилає звіт в електронному вигляді керівнику закладу вищої освіти. **Якщо звіт експертної групи містить інформацію з обмеженим доступом, закладу вищої освіти надається можливість ознайомитися з такою інформацію у Секретаріаті Національного агентства.**
16. Керівник закладу вищої освіти має право впродовж трьох робочих днів із дня отримання звіту надати Національному агентству мотивовані зауваження до звіту, які можуть містити, у тому числі, відомості щодо порушення експертною групою процедури проведення акредитації, визначеної цим Положенням.	
17. **У день** подання зауважень до звіту або на наступний день після завершення строку для подання таких зауважень секретаріат Національного агентства надає доступ до матеріалів акредитаційної справи членам відповідної галузевої експертної ради (далі — ГЕР). Для підготовки проєкту експертного висновку голова ГЕР призначає доповідача з числа членів відповідної ГЕР.	17. **Не пізніше наступного робочого дня після дня** подання зауважень до звіту або на наступний **робочий** день після завершення строку для подання таких зауважень Секретаріат Національного агентства надає доступ до матеріалів акредитаційної справи членам відповідної галузевої експертної ради (далі — ГЕР). Для **попереднього вивчення акредитаційної справи** та підготовки проєкту експертного висновку голова ГЕР призначає доповідача з числа членів відповідної ГЕР.
18. Доповідач на основі матеріалів акредитаційної справи впродовж трьох	18. Доповідач на основі матеріалів акредитаційної справи впродовж

робочих днів із дня його призначення забезпечує підготовку проєкту експертного висновку ГЕР, який має містити обґрунтовану пропозицію щодо прийняття Національним агентством одного з рішень, передбачених **пунктами 3-4** розділу III цього Положення.	трьох робочих днів із дня його призначення забезпечує підготовку проєкту експертного висновку ГЕР, **який має містити обґрунтовану пропозицію щодо прийняття Національним агентством одного з рішень, передбачених розділом III цього Положення.** **Експертний висновок складається на основі звіту експертної групи та інших матеріалів акредитаційної справи і має містити оцінку ГЕР рівня відповідності освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою кожному критерієві. В експертному висновку ГЕР може відступити від оцінки рівня відповідності, наданої експертною групою, подавши відповідне обґрунтування.**
19. Акредитаційна справа та проєкт експертного висновку розглядаються на засіданні ГЕР, яке ухвалює одне з таких рішень: 1) про схвалення експертного висновку ГЕР і направлення акредитаційної справи на розгляд Національного агентства; 2) про подання Національному агентству обґрунтованої пропозиції щодо призначення повторної акредитаційної експертизи. Засідання ГЕР може у встановленому порядку проводитися дистанційно.	19. Акредитаційна справа та проєкт експертного висновку розглядаються на засіданні ГЕР, **яка більшістю голосів від свого повного складу схвалює експертний висновок і направляє справу на розгляд Національного агентства.** **Порядок проведення засідання ГЕР для розгляду акредитаційної справи визначається положенням про ГЕР.** Засідання ГЕР у встановленому порядку **може** проводитися дистанційно. **Члени ГЕР, які працюють (у тому числі на умовах сумісництва) або навчаються у відповідному закладі вищої освіти, чи за наявності інших обставин, що свідчать про реальний чи потенційний конфлікт інтересів, не беруть участь у розгляді та прийнятті відповідного рішення ГЕР.**

	20. Якщо ГЕР не схвалила експертного висновку протягом 20 робочих днів з дня надання доступу до матеріалів акредитаційної справи, Національне агентство має право розглянути акредитаційну справу за відсутності експертного висновку ГЕР.
III. Прийняття рішення про акредитацію 1. Експертний висновок ГЕР або пропозиція щодо призначення повторної акредитаційної експертизи розглядається на засіданні Національного агентства.	III. Прийняття рішення про акредитацію 1. **Акредитаційна справа після її розгляду ГЕР, крім випадку, передбаченого пунктом 20 розділу II цього Положення, розглядається на засіданні Національного агентства.**
2. У разі згоди з пропозицією, що міститься в експертному висновку ГЕР, Національне агентство ухвалює одне з рішень, передбачених пунктами 3-4 цього розділу. У разі незгоди з пропозицією, що міститься в експертному висновку ГЕР, Національне агентство має право ухвалити рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи. У разі незгоди з пропозицією ГЕР про призначення повторної акредитаційної експертизи Національне агентство має право ухвалити одне з рішень, передбачених пунктами 3-4 цього розділу.	2. **За наслідками розгляду акредитаційної справи, крім випадків, передбачених пунктом 3 цього розділу, Національне агентство приймає рішення про:** **1) акредитацію освітньої програми з визначенням «зразкова», якщо одночасно:** **встановлено відповідність за рівнем «А» щодо 6 і більше критеріїв;** **щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнями «Е» чи «F»;** **2) акредитацію освітньої програми, якщо щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнями «Е» чи «F»;** **3) умовну (відкладену) акредитацію строком на 1 рік, якщо одночасно:** **встановлено відповідність за рівнем «Е» щодо 1 або 2 критеріїв;** **щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнем «F»;** **4) відмову в акредитації, якщо:** **встановлено відповідність за рівнем «Е» щодо 3 і більше критеріїв; або**

	встановлено відповідність за рівнем «F» щодо 1 і більше критерію; **5) повернення акредитаційної справи до ГЕР для повторного розгляду з підстав, визначених пунктом 4³ цього розділу;** **6) призначення повторної акредитаційної експертизи з підстав, визначених пунктом 5 цього розділу.**
3. Рішення про акредитацію освітньої програми ухвалюється за умов, якщо освітня програма відповідає всім критеріям за рівнями «А» або «В». Якщо відповідність за рівнем «А» встановлено щодо п'яти і більше критеріїв, рішення про акредитацію освітньої програми ухвалюється з визначенням «зразкова». **Рішення про умовну (відкладену) акредитацію ухвалюється, якщо встановлено відповідність за рівнем «Е» щодо одного або двох критеріїв і за жодним із критеріїв не встановлено відповідності за рівнем «F».** У разі ухвалення рішення про акредитацію освітньої програми, у тому числі з визначенням «зразкова», **або про умовну (відкладену) акредитацію** Національне агентство видає закладу вищої освіти сертифікат про акредитацію або копію рішення про умовну (відкладену) акредитацію відповідно і вносить зазначену	3. **За наслідками розгляду акредитаційної справи щодо освітньої програми, за результатами попередньої акредитації якої було прийнято рішення про умовну (відкладену) акредитацію, Національне агентство приймає рішення про:** **1) акредитацію освітньої програми з визначенням «зразкова», якщо одночасно:** **встановлено відповідність за рівнем «А» щодо 6 і більше критеріїв;** **щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнями «Е» чи «F»;** **2) акредитацію освітньої програми, якщо щодо жодного із критеріїв не встановлено відповідність за рівнями «Е» чи «F»;** **3) відмову в акредитації, якщо:** **встановлено відповідність за рівнем «Е» щодо 1 і більше критеріїв; або** **встановлено відповідність за рівнем «F» щодо 1 і більше критерію;** **4) повернення акредитаційної справи до ГЕР для повторного розгляду з підстав, визначених пунктом 4³ цього розділу;** **5) призначення повторної акредитаційної експертизи з підстав, визначених пунктом 5 цього розділу.**

інформацію до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. **Сертифікат про акредитацію вперше видається строком на п'ять років, а під час другої та наступних акредитацій — строком на 10 років. Строк дії рішення про умовну (відкладену) акредитацію становить 1 рік.**	*виключити (перенесено у п. 4² нижче)*
4. Рішення про відмову в акредитації ухвалюється, якщо принаймні за одним критерієм встановлено відповідність за рівнем «F» або встановлено відповідність за рівнем «E» щодо трьох і більше критеріїв. У разі прийняття рішення про відмову в акредитації заклад вищої освіти може подати документи для акредитації цієї самої освітньої програми відповідно до процедури, викладеної в цьому Положенні, наступного навчального року. У такому разі експертна група зобов'язана підтвердити, що недоліки, виявлені під час попередньої акредитаційної експертизи, усунуто. Незалежно від встановленого рівня відповідності критеріям Національне агентство приймає рішення про відмову в акредитації у разі: 1) виявлення у поданих для акредитації документах недостовірних відомостей; 2) відмови закладу вищої освіти в допуску експертної групи до закладу вищої освіти під час виїзду на місце проведення експертизи, створення закладом вищої освіти перешкод для роботи експертної групи, інших протиправних або недобросовісних дій закладу вищої освіти, які унеможливлюють проведення акредитаційної експертизи; 3) встановлення на підставі поданих документів та/або під час **виїзду** до закладу вищої освіти достатніх підстав вважати, що освітній процес за освітньою програмою не здійснюється.	4. *виключити — перенести вище* *виключити* Незалежно від встановленого рівня відповідності критеріям Національне агентство приймає рішення про відмову в акредитації у разі: 1) виявлення у поданих для акредитації документах **завідомо** недостовірних відомостей; 2) відмови закладу вищої освіти в допуску експертної групи до закладу вищої освіти під час **візиту** на місце проведення експертизи, створення закладом вищої освіти перешкод для роботи експертної групи, інших протиправних або недобросовісних дій закладу вищої освіти, які унеможливлюють проведення акредитаційної експертизи; 3) встановлення на підставі поданих документів та/або під час **візиту** до закладу вищої освіти достатніх підстав вважати, що освітній процес

	за освітньою програмою не здійснюється **або є удаваним (фіктивним)**.
норма відсутня	**4¹. У разі прийняття рішення, передбаченого підпунктами 1–4 пункту 2, підпунктами 1–3 пункту 3 цього розділу, Національне агентство має право погодитися із висновками, викладеними у звіті експертної групи та/або експертному висновку ГЕР, або відступити від таких висновків, умотивуваши зміну оцінки рівня відповідності критеріям або наявність/відсутність підстав, визначених у пункті 4 цього розділу.** **Якщо ГЕР у своєму експертному висновку відступила від оцінки рівня відповідності, наданої експертною групою, Національне агентство зобов'язане умотивувати свою згоду із оцінкою експертної групи або оцінкою ГЕР, або незгоду із обома оцінками.**
норма відсутня (раніше у п. 3)	**4².** У разі ухвалення рішення про акредитацію освітньої програми, у тому числі з визначенням «зразкова», Національне агентство видає закладу вищої освіти сертифікат про акредитацію. Сертифікат про акредитацію вперше видається строком на п'ять років, а під час **чергової** акредитацій — строком на 10 років. **Строк чинності сертифіката обраховується з дня прийняття відповідного рішення Національним агентством.**
норма відсутня	**4³. Національне агентство має право прийняти мотивоване рішення про повернення акредитаційної справи до ГЕР для повторного розгляду, якщо дійде висновку про те, що експертний висновок ГЕР є необґрунтованим або недостатньо обґрунтованим, або якщо була порушена процедура розгляду справи ГЕР.**

5. Рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи приймається: 1) у разі незгоди Національного агентства з експертним висновком ГЕР; 2) якщо акредитаційна експертиза була проведена з порушенням встановленої цим Положенням процедури; 3) якщо є підстави вважати, що експертна група у звіті дійшла явно необґрунтованих висновків.	5. **Національне агентство має право прийняти мотивоване рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи, якщо дійде висновку, що:** **1)** акредитаційна експертиза була проведена із **суттєвим** порушенням встановленої цим Положенням процедури; **2)** є підстави вважати, що експертна група у звіті дійшла явно необґрунтованих висновків, **зокрема залишила поза увагою обставини, необхідні для прийняття обґрунтованого рішення щодо акредитації.**
У разі прийняття рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи процедура акредитації проводиться без додаткової оплати від закладу вищої освіти.	У разі прийняття рішення про призначення повторної акредитаційної експертизи процедура акредитації проводиться без додаткової оплати від закладу вищої освіти.
Повторна акредитаційна експертиза розпочинається з етапу формування експертної групи. Для повторної акредитаційної експертизи експертна група формується у складі керівника, яким призначається один із членів Національного агентства, та **чотирьох** експертів, зокрема й одного експерта з числа здобувачів вищої освіти. До складу такої експертної групи не можуть залучатися члени експертної групи, що проводили попередню акредитаційну експертизу.	Повторна акредитаційна експертиза розпочинається з етапу формування експертної групи. Для повторної акредитаційної експертизи експертна група формується у складі керівника, яким призначається один із членів Національного агентства, та **двох** експертів, зокрема й одного експерта з числа здобувачів вищої освіти. До складу такої експертної групи не можуть залучатися члени експертної групи, що проводили попередню акредитаційну експертизу.
Повторна акредитаційна експертиза проводиться відповідно до процедури, викладеної в цьому Положенні **в пунктах 8-19 розділу II, зокрема охоплюючи підготовку та розгляд експертного висновку ГЕР і ухвалення Національним агентством рішення відповідно до пунктів 3-4 цього розділу.**	Повторна акредитаційна експертиза проводиться відповідно до процедури, викладеної в цьому Положенні. **Строк проведення повторної акредитаційної експертизи обчислюється з моменту утворення експертної групи для її проведення.**
6. У разі проведення одночасної акредитації групи освітніх програм у межах однієї спеціальності Національне агентство **може ухвалити однакові або різні рішення стосовно кожної з освіт-**	6. У разі проведення одночасної акредитації **декількох** освітніх програм у межах однієї спеціальності Національне агентство **приймає окреме рішення щодо кожної програми.**

ніх програм, щодо якої проведено акредитаційну експертизу.	
7. Керівник закладу вищої освіти **та/або** гарант освітньої програми, а також керівник і члени експертної групи **запрошуються на засідання** ГЕР та на засідання Національного агентства, під час яких розглядається відповідна акредитаційна справа.	7. Керівник закладу вищої освіти, гарант освітньої програми, а також керівник і члени експертної групи **можуть бути присутніми на засіданнях** ГЕР та на засіданнях Національного агентства, під час яких розглядається відповідна акредитаційна справа.
8. Для забезпечення відкритості та прозорості акредитаційного процесу: 1) на офіційному вебсайті закладу вищої освіти оприлюднюються: відомості про самооцінювання освітньої програми, що розміщуються не пізніше ніж за 5 робочих днів із дня подання до Національного агентства матеріалів на акредитацію; рішення про акредитацію або відмову в акредитації освітньої програми, експертний висновок відповідної ГЕР, звіт експертної групи, що оприлюднюються впродовж 10 робочих днів після прийняття рішення Національним агентством; 2) на офіційному вебсайті Національного агентства публікуються: наказ про затвердження складу експертної групи для проведення акредитаційної експертизи, що розміщується	8. **До початку акредитації заклад вищої освіти зобов'язаний поінформувати здобувачів вищої освіти та працівників, що забезпечують освітній процес за освітньою програмою, про строки проведення акредитації та про правові наслідки рішень, що приймаються за результатами акредитації.** Для забезпечення відкритості та прозорості акредитаційного процесу: 1) на офіційному вебсайті закладу вищої освіти оприлюднюються: відомості про самооцінювання освітньої програми, що розміщуються не пізніше ніж за 5 робочих днів із дня подання до Національного агентства матеріалів на акредитацію; **програма візиту експертної групи до закладу вищої освіти, що оприлюднюється не пізніше як на наступний робочий день після її погодження;** рішення про акредитацію або відмову в акредитації освітньої програми, експертний висновок відповідної ГЕР, звіт експертної групи, що оприлюднюються впродовж 10 робочих днів після прийняття рішення Національним агентством; 2) на офіційному вебсайті Національного агентства публікуються: наказ про затвердження складу експертної групи для проведення акредитаційної експертизи, що роз-

не пізніше наступного робочого дня після його підписання; рішення про акредитацію або відмову в акредитації освітньої програми, експертний висновок відповідної ГЕР, звіт експертної групи, що оприлюднюється впродовж 10 робочих днів після прийняття рішення Національним агентством. Цей пункт діє з урахуванням вимог і обмежень щодо оприлюднення інформації з обмеженим доступом, встановлених законодавством.	міщується не пізніше наступного робочого дня після його підписання; рішення про акредитацію або відмову в акредитації освітньої програми, експертний висновок відповідної ГЕР, звіт експертної групи, що оприлюднюється впродовж 10 робочих днів після прийняття рішення Національним агентством. Цей пункт діє з урахуванням вимог і обмежень щодо оприлюднення інформації з обмеженим доступом, встановлених законодавством.
IV. Правовий статус експертів, що проводять акредитацію 1. Експерт є фахівцем, який здійснює акредитаційну експертизу освітньої програми у закладі вищої освіти. Експерт — особа, яка володіє потрібними знаннями та навичками, що дають їй змогу ефективно здійснювати оцінювання якості освітніх програм та освітньої діяльності закладів вищої освіти за цими програмами та розробляти рекомендації щодо покращення якості вищої освіти за відповідними спеціальностями. Експерти добираються з числа науково-педагогічних, наукових працівників, а також здобувачів вищої освіти. Під час акредитації освітніх програм з галузей знань 21 «Ветеринарна медицина» та 22 «Охорона здоров'я» до здобувачів вищої освіти прирівнюються інтерни та лікарі-резиденти. Експерти з числа здобувачів вищої освіти можуть здійснювати функції експертів протягом одного року після втрати статусу здобувача вищої освіти. Навчання експертів здійснюється Національним агентством. Члени ГЕР не можуть виконувати функцій експертів щодо освітніх програм зі спеціальностей, що входять у галузь відповідної ГЕР. Члени Національного агентства можуть виконувати функції експерта виня-	IV. Правовий статус експертів, що проводять акредитацію

тково у випадку проведення повторної експертизи відповідно до пункту 5 розділу III цього Положення.	
2. Експерти під час здійснення акредитаційної експертизи зобов'язані здійснювати свої функції добросовісно, неупереджено і доброчесно.	
3. Експерти здійснюють свої функції на підставі укладених із ними цивільно-правових договорів.	
4. Експерти проходять навчання та тестування на предмет наявних у них знань і вмінь, потрібних для проведення акредитаційної експертизи.	
5. Експерт повинен знати: 1) вимоги цього Положення; 2) Критерії, викладені в додатку до цього Положення; 3) правові засади функціонування закладів вищої освіти; 4) Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти (ESG-2015).	
6. Експерт повинен володіти методами зовнішнього оцінювання якості освітніх програм та освітньої діяльності закладу вищої освіти за відповідними програмами, у тому числі вміти: 1) установлювати відповідність/невідповідність змісту підготовки здобувачів вищої освіти і випускників освітньої програми стандартові вищої освіти; 2) аналізувати, систематизувати й узагальнювати інформацію, що стосується освітньої програми та діяльності закладу за програмою; 3) проводити аналіз внутрішньої документації закладів вищої освіти, пов'язаної з розробленням та реалізацією освітньої програми, а також програм практик, методичних матеріалів, розроблених для реалізації освітньої програми, інших матеріалів, що забезпечують якість освіти тощо;	

4) здійснювати збір інформації шляхом опитування, анкетування, інтерв'ювання та інших методів, а також обробку й узагальнення цієї інформації; 5) оцінювати різноманітні ресурси закладу вищої освіти; 6) взаємодіяти в процесі проведення акредитаційної експертизи з іншими експертами, Національним агентством, закладом вищої освіти; 7) складати звіт про результати акредитаційної експертизи; 8) надавати обґрунтовані висновки за результатами акредитаційної експертизи.	
8. Під час виїзду до закладу вищої освіти для проведення акредитаційної експертизи експерт не має права: 1) харчуватися та проживати за рахунок закладу вищої освіти та/або його працівників; 2) вимагати та/або отримувати неправомірну вигоду в будь-якій формі, у тому числі подарунки, від працівників закладу вищої освіти чи третіх осіб; 3) спілкуватися з працівниками закладу авторитарно, не підтримувати атмосфери взаємної поваги; 4) розголошувати передчасно інформацію щодо висновків та результатів експертизи.	8. Під час **візиту** до закладу вищої освіти для проведення акредитаційної експертизи експерт не має права:
9. Експерти в період роботи з інформацією з обмеженим доступом під час проведення акредитаційної експертизи повинні діяти у порядку, встановленому законодавством.	
10. Національне агентство забезпечує проведення регулярних тренінгів, інструктажів та навчання для експертів з метою підвищення їхньої кваліфікації у сфері забезпечення якості вищої освіти.	
11. Експерту забезпечується можливість: 1) вносити пропозиції на розгляд Національного агентства щодо вдоско-	

нання вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, освітньої діяльності закладів освіти, Критеріїв, вимог, показників та порядку їх запровадження, внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів у сфері забезпечення якості вищої освіти; 2) брати участь у засіданнях ГЕР та Національного агентства під час обговорення результатів акредитаційної експертизи відповідно до вимог цього Положення; 3) брати участь у заходах, які проводить Національне агентство.	
12. Експерти, які порушили передбачені цим Положенням вимоги, вилучаються з реєстру експертів за рішенням Національного агентства.	12. **Національне агентство визначає порядок і забезпечує ведення реєстру експертів.** Експерти, які порушили передбачені цим Положенням вимоги, вилучаються з реєстру експертів за рішенням Національного агентства.
V. Акредитація освітніх програм іноземними акредитаційними агентствами та незалежними установами оцінювання і забезпечення якості вищої освіти 1. В Україні визнаються сертифікати про акредитацію освітніх програм, видані іноземними акредитаційними агентствами чи агентствами забезпечення якості вищої освіти, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України (далі — визнані іноземні акредитаційні агентства).	
2. Національне агентство має право ініціювати зміни до переліку визнаних іноземних акредитаційних агентств.	
3. У разі акредитації освітньої програми визнаним іноземним акредитаційним агентством інформація про акредитацію такої програми в установленому порядку вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.	
4. Перед внесенням до Єдиної державної електронної бази з питань освіти відомостей про акредитацію освітньої програми визнаним іноземним акреди-	

таційним агентством заклад вищої освіти надсилає до Національного агентства завірені копію оригіналу та переклад сертифіката й висновку (звіту, іншого документа з деталізованими результатами акредитації) відповідного іноземного агентства українською мовою. Оригінал та переклад оприлюднюються на офіційному вебсайті Національного агентства.	
5. Акредитація освітніх програм визнаними іноземними акредитаційними агентствами прирівнюється до акредитації Національного агентства.	
6. Акредитація освітньої програми визнаним іноземним акредитаційним агентством не потребує підтвердження Національним агентством. За цією програмою на період дії сертифіката про акредитацію заклад вищої освіти має право видавати **диплом державного зразка.**	6. Акредитація освітньої програми визнаним іноземним акредитаційним агентством не потребує підтвердження Національним агентством. За цією програмою на період дії сертифіката про акредитацію заклад вищої освіти має право видавати **документ про вищу освіту**.
7. Програми, акредитовані визнаними іноземними акредитаційними агентствами, з ініціативи закладу вищої освіти можуть бути акредитовані Національним агентством відповідно до вимог цього Положення.	
8. Національне агентство має право залучати до проведення процедури акредитації освітньої програми акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.	8. **Умови та порядок прийняття рішення про акредитацію освітньої програми, яка пройшла оцінку незалежною установою оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, акредитованою Національним агентством, визначаються нормативно-правовим актом, який регулює питання акредитації і діяльності таких установ.**
9. Акредитація освітніх програм незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти відбувається згідно з критеріями, визначеними цим Положенням.	*виключити*
10. Сертифікати про акредитацію освітніх програм, видані незалежними установами оцінювання та забезпечен-	*виключити*

ня якості вищої освіти, акредитованими Національним агентством у встановленому законодавством порядку, прирівнюються до сертифікатів про акредитацію Національного агентства. Відомості про такі сертифікати вносяться до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.	
VI. Фінансування акредитаційної процедури 1. Фінансування акредитаційної процедури здійснюється за рахунок закладів вищої освіти, які подали **документи для** проведення акредитації. Оплата послуг за проведення акредитаційної процедури здійснюється на рахунок Національного агентства **відповідно до проведеного ним розрахунку.** У разі прийняття рішення про проведення повторної акредитаційної експертизи повторна оплата послуг за проведення акредитаційної процедури не здійснюється.	VI. Фінансування акредитаційної процедури 1. Фінансування акредитаційної процедури здійснюється за рахунок закладів вищої освіти, які подали **заяву про** проведення акредитації, **а за згодою закладу вищої освіти та третьої особи — за рахунок такої третьої особи**. Оплата послуг за проведення акредитаційної процедури здійснюється на рахунок Національного агентства. У разі прийняття рішення про проведення повторної акредитаційної експертизи повторна оплата послуг за проведення акредитаційної процедури не здійснюється. **Для здійснення оплати послуг за проведення акредитаційної процедури до подання заяви про акредитацію між закладом вищої освіти та Національним агентством, а у випадку здійснення акредитації за рахунок третьої особи — також з такою третьою особою, укладається відповідний договір. Національне агентство має право повернути заяву про акредитацію без реєстрації або призупинити здійснення акредитаційної процедури, якщо заклад вищої освіти або третя особа, за рахунок якої проводиться акредитація, не виконує свої зобов'язання за таким договором, відмовилися від укладання договору або розірвали його.**

	1[1]. Вартість послуг з проведення акредитаційної процедури для закладу вищої освіти становить: **1) у разі акредитації однієї освітньої програм — 13,48 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому подається заява на акредитацію;** **2) у разі акредитації міждисциплінарної освітньої програми, яка реалізовується за спеціальностями, які належать до різних галузей знань, або одночасної акредитації двох освітніх програм — 22,69 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому подається заява на акредитацію;** **3) у разі одночасної акредитації трьох освітніх програм — 28,85 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому подається заява на акредитацію.**
2. Під час проведення Національним агентством обчислення оплати послуг за проведення акредитаційної експертизи враховуються: 1) оплата праці керівника та членів експертної групи за попереднє вивчення акредитаційної справи та за оформлення звіту про результати акредитаційної експертизи в розмірі 60 % і 55 % відповідно, обчислена від розміру посадового окладу професора, визначеного за 22 тарифним розрядом Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2005 року № 790), збільшеного на граничні розміри доплат за вчене зван-	2. **Національне агентство здійснює оплату послуг експертів, доповідачів з числа членів ГЕР, пов'язаних із проведенням акредитації, у такому розмірі:** **1) керівника експертної групи:** **3 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі акредитації однієї освітньої програми;** **3,5 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі акредитації міждисциплінарної освітньої програми, яка реалізовується за спеціальностями, які належать до різних галузей знань, або одночасної акредитації двох освітніх програм;**

ня професора та науковий ступінь доктора наук; 2) оплата праці керівника та членів експертної групи за фактичну кількість відпрацьованих у закладі вищої освіти годин — з розрахунку 16 год та 12 год відповідно, за період роботи, проведений безпосередньо в закладі вищої освіти, з розрахунку ставки погодинної оплати праці професорів, які проводять заняття зі студентами вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації; 3) оплата послуг члена галузевої експертної ради, який готує експертний висновок ГЕР — у розмірі 30 % мінімальної заробітної плати; 4) оплата витрат, пов'язаних з відрядженням членів експертної групи до закладу вищої освіти у розмірах, визначених додатком 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 02 лютого 2011 року № 98 «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів», а також витрат на проїзд таких експертів до закладу вищої освіти та у зворотному напрямку — у розмірі, що підтверджується відповідними платіжними документами; 5) оплата послуг організаційного характеру, пов'язаних із проведенням Національним агентством, його секретаріатом акредитаційної процедури, зокрема навчання експертів, членів ГЕР, працівників секретаріату і членів Національного агентства, підвищення їх кваліфікації — у розмірі 200 % мінімальної заробітної плати; 6) оплата за оформлення сертифіката про акредитацію, умовну (відкладену) акредитацію освітньої програми та/або за переоформлення, видачу копії,	**4 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі одночасної акредитації трьох освітніх програм;** **2) члена експертної групи:** **2,5 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі акредитації однієї освітньої програми;** **3 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі акредитації міждисциплінарної освітньої програми, яка реалізовується за спеціальностями, які належать до різних галузей знань, або одночасної акредитації двох освітніх програм;** **3,5 розмірів мінімальної заробітної плати, яка діє на 1 січня року, у якому була подана заява про акредитацію — у разі одночасної акредитації трьох освітніх програм;** **3) доповідача з числа членів ГЕР — 0,5 розмірів мінімальної заробітної плати, які діють на 1 січня року, у якому була подана заява на акредитацію.**

дубліката сертифіката про акредитацію, умовну (відкладену) акредитацію освітньої програми — у розмірі 10 % мінімальної заробітної плати.	
3. Кошти за проведення акредитаційної процедури зараховуються до спеціального фонду державного бюджету як власні надходження бюджетної установи з урахуванням вимог Бюджетного кодексу України на рахунок Національного агентства, відкритий у територіальному органі Казначейства, і спрямовуються на оплату Національним агентством витрат, потрібних для забезпечення проведення акредитації, зокрема **оплату праці членів експертної групи, оплату витрат, пов'язаних із роботою експертної групи безпосередньо в закладі вищої освіти, виплати премій та інших форм матеріального заохочення членам Національного агентства, працівникам його секретаріату, оплату праці членів галузевих експертних рад, нарахування на заробітну плату, оплату витрат на їх відрядження для участі в засіданнях Національного агентства та ГЕР Національного агентства, навчання та професійний розвиток членів Національного агентства, ГЕР Національного агентства, працівників секретаріату Національного агентства, керівників та членів експертних груп**, співпрацю Національного агентства з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація, створення та експлуатація офіційного вебсайту, оплату комунальних послуг, енергоносіїв, витратних матеріалів, оргтехніки, канцелярських витрат, банківських послуг, послуг зв'язку, виконання поточного та капітального ремонту, придбання обладнання та здійснення інших витрат.	3. Кошти, **отримані як оплата послуг** за проведення акредитаційної процедури, зараховуються до спеціального фонду державного бюджету як власні надходження бюджетної установи з урахуванням вимог Бюджетного кодексу України на рахунок Національного агентства, відкритий у територіальному органі Казначейства, і спрямовуються на оплату Національним агентством витрат, потрібних для забезпечення проведення акредитації, зокрема **оплату послуг експертів, членів ГЕР, виплату заробітної плати, інші форми матеріального заохочення членів та працівників Секретаріату Національного агентства, сплату єдиного соціального внеску, інших обов'язкових платежів, компенсацію витрат, пов'язаних із участю членів ГЕР, працівників Секретаріату та членів Національного агентства в акредитаційній процедурі, їх навчання та професійний розвиток,** співпрацю Національного агентства з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація, створення та експлуатація офіційного вебсайту, оплату комунальних послуг, енергоносіїв, витратних матеріалів, оргтехніки, канцелярських витрат, банківських послуг, послуг зв'язку, виконання поточного та капітального ремонту, придбання обладнання та здійснення інших витрат.

4. Національне агентство має право використовувати протягом поточного бюджетного періоду залишки бюджетних коштів, одержаних за оплату послуг з проведення акредитаційних процедур, що утворилися на початок року на рахунках спеціального фонду, для здійснення видатків бюджету, передбачених у кошторисах на поточний рік.	
VII. Оскарження рішення Національного агентства 1. Рішення Національного агентства може бути оскаржене закладом вищої освіти у порядку, визначеному і оприлюдненому Національним агентством. За результатами розгляду скарги Національне агентство приймає обґрунтоване рішення про повне або часткове задоволення скарги чи про залишення поданої скарги без задоволення.	
2. Рішення Національного агентства може бути оскаржене до суду у встановленому законодавством порядку.	2. Рішення Національного агентства може бути оскаржене до суду у встановленому законодавством порядку. **У разі скасування (визнання протиправним, визнання нечинним) рішення Національного агентства щодо акредитації у судовому порядку, Національне агентство повторно розглядає відповідну акредитаційну справу на своєму засіданні у порядку, встановленому розділом III цього Положення.**
Кр3 3. Визначено чіткі та зрозумілі правила визнання результатів навчання, отриманих в інших закладах освіти, зокрема під час академічної мобільності, що відповідають **Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабон, 1997 р.)**, є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.	*Кр3* 3. Визначено чіткі та зрозумілі правила визнання результатів навчання, отриманих в інших закладах освіти, зокрема під час академічної мобільності, що відповідають **вимогам законодавства**, є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

ПУБЛІКАЦІЇ ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

КВІТ С. М.

Нова система акредитації: що чекає на українські університети? [137]

Ще не встигли органи державної влади затвердити всі підзаконні акти, потрібні для нормального функціонування Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, як «ділові люди» пропонують деяким ЗВО розв'язати всі можливі проблеми акредитації за певну суму або намагаються врегулювати різні конфліктні ситуації через телефонні дзвінки, представляючись «Галиною Михайлівною з НАЗЯВО».

Звісно, такого співробітника не існує, тому відразу попереджаю освітян, що всі питання необхідно вирішувати через офіційні процедури, зокрема через офіційне спілкування з експертами Національного агентства під час проведення акредитаційних експертиз. Акредитація освітніх програм закладів вищої освіти за новою для України концепцією розпочнеться у вересні.

Як перший крок — українські університети повідомлятимуть Національне агентство про бажання пройти таку процедуру. Тепер процес акредитації буде максимально дебюрократизований. Він відбуватиметься онлайн, без використання паперових носіїв. На створення відповідного програмного забезпечення, «цифрового ядра», зрозуміло, потрібні час і кошти, і ми залучаємо для цього не державні гроші, а лише незалежних спонсорів.

Запуск Національного агентства — це важливий етап реформування української вищої освіти. Звісно, не можна домогтися якісних змін лише через правильні вимоги до освітньої діяльності, без належного фінансування, пов'язаного з можливостями національної економіки та очікуваннями суспільства. Однак чітко поставленні завдання, сама риторика створюють рамки для адекватного розуміння ситуації та руху в правильному напрямку.

[137] Квіт С. Нова система акредитації: що чекає на українські університети? Дзеркало Тижня, 16 серпня 2019 р. URL: **https://dt.ua/EDUCATION/nova-sistema-akreditaciyi-320848_.html**

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти вбачає свою місію в тому, щоб бути «агентом змін» у вищій освіті. Ми хочемо співпрацювати з вітчизняними ЗВО на основі довіри і взаєморозуміння. Наша мета — розвиток репутаційного капіталу українських університетів. Тільки так можна конкурувати й співпрацювати (це два боки однієї медалі) в сучасному світі високих технологій і надзвичайних можливостей.

Численні прогресивні концепції розвитку вищої освіти, зокрема із застосуванням сучасних інформаційних технологій, можуть реалізовуватися не взамін, а на основі справжнього університету, що спирається на усвідомлення своєї унікальності, суспільної ролі, цінностей, місії і власне духу університету. Університет давно вже перестав бути звичайною будівлею з аудиторіями. Потрібно переосмислювати національний і глобальний контексти, включаючи вітчизняні ЗВО як активних «гравців» до різноманітних кластерів та екосистем.

Національне агентство перебирає на себе частину повноважень Міністерства освіти і науки України. Воно відповідатиме за акредитацію освітніх програм, спецрад із захисту дисертацій, інституційну акредитацію та акредитацію незалежних акредитаційних агентств, а також за дотримання академічної доброчесності, внутрішнє забезпечення якості українських ЗВО, університетські рейтинги, що формуватимуться за вимірюваними критеріями, за оприлюднення річного звіту про стан справ у вищій освіті тощо. Натомість ліцензування залишається у сфері відповідальності Міністерства освіти і науки.

Через МОН Національне агентство також звертатиметься до Кабміну або Верховної ради України з різними ініціативами. Зрештою діяльність Національного агентства має вплинути на впровадження фінансової автономії українських ЗВО та зміну економіки вищої освіти, що відкриє можливості для капіталізації закладами вищої освіти своєї академічної автономії, якісного зростання та міжнародної конкурентоспроможності.

Також потрібно розширити перелік типів ЗВО, запровадивши т.зв. навчальні університети (teaching universities), які, своєю чергою, могли би поділятися на такі, що дають професію (яким особливо довіряють працедавці), й такі, що зосереджуються на персональному зростанні своїх студентів (за аналогією з американськими liberal arts colleges), оскільки практика вимагати від усіх без винятку українських ЗВО результатів наукових досліджень у багатьох випадках призводить лише до імітації такої діяльності. Але це вже тема іншої розмови.

Для НАЗЯВО важливо домогтися міжнародного визнання через членство в Європейській асоціяції акредитаційних агентств ENQA (European Association for Quality Assurance in Higher Education) та увійти до відповідного переліку EQAR (The European Quality Assurance Register for Higher Education). Адже наші підходи до акредитації узгоджуються з вимогами, узвичаєними в європейській практиці.

Згідно із Законом «Про вищу освіту», Кабінет Міністрів України на пропозицію НАЗЯВО 10 липня 2019 р. затвердив перелік іноземних акредитаційних агентств, рішення яких визнаватимуться в Україні. Головним критерієм при укладанні цього списку було членство в EQAR.

Це означає, що Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти в Україні пропонує дещо інші наголоси у проведенні акредитаційних експертиз. Інші, але не нові, або ж нові лише для України — оскільки вони давно адаптовані в країнах, що мають якісні університети. Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, визначає десять критеріїв оцінювання якості освітньої програми. Дев'ять із них стосуються бакалаврських і магістерських програм і один включає в себе комплекс вимог до аспірантури (освітньо-наукових програм доктора філософії).

Процес акредитації тепер зосереджуватиметься не на результатах освітнього процесу, а на самому процесі. Тобто ми будемо вивчати й оцінювати здатність закладів вищої освіти організувати якісний освітній процес, спираючись на принципи власної університетської автономії. Акредитація освітніх програм уже включатиме в себе деякі інституційні елементи, як-от функціонування внутрішньої системи забезпечення якості ЗВО.

Національне агентство не вимагатиме купи довідок, а вивчатиме реальний стан справ, зокрема через спілкування експертів зі студентами та викладачами, за потреби — з представниками адміністрації та співробітниками. Підставою для неакредитації є не самі недоліки, а ігнорування критеріїв оцінювання якості. Тому важливо, щоб ЗВО не приховували свої недоліки, а демонстрували готовність їх усунути.

Якщо заклад вищої освіти ще не має якихось затверджених політик чи документів, не запровадив окремих процедур, це не страшно само по собі. Важливими є співпраця з Національним агентством, бажання і як наслідок — зусилля, спрямовані на виправлення ситуації. Тоді Національне агентство виступатиме для ЗВО найкращим помічником і порадником.

Зараз ми проводимо відкритий конкурс експертів. Для повноцінної діяльності нам потрібно близько 3000 експертів, які проводитимуть акредитаційну експертизу на місці (на території ЗВО), і 340 членів галузевих експертних рад. Ці ради будуть сформовані рішенням Національного агентства 29 серпня, а перелік експертів — затверджений у жовтні вже після проходження ними спеціального навчання й відповідного тестування.

Національне агентство розробляє онлайнові тренінги для експертів. З вересня вони будуть доступні для всіх охочих, зокрема представників закладів вищої освіти. Згідно з нормами вітчизняного законодавства, серед експертів і членів галузевих експертних рад тепер можна буде побачити не лише науково-

педагогічних і наукових працівників, а й таких важливих стейкголдерів, як працедавці й студенти.

Ми працюємо не лише над нагально потрібними нормативними актами, а й над можливістю реалізувати ті законодавчі норми, що потребують уточнення. Наприклад, згідно із Законом «Про вищу освіту» Національне агентство має реєструвати незалежні агентства, які також проводитимуть акредитацію. Однак як нам вдалося з'ясувати, ніде в Західній Європі незалежні агентства не існують лише на підставі національних законодавств. Вони або повинні входити до EQAR, або виступати якимись галузевими підрозділами Національного агентства. Ми вже працюємо над пілотним проєктом разом з одним із провідних українських університетів і за підсумками цієї роботи запропонуємо відповідні зміни й доповнення до Закону «Про вищу освіту».

Національне агентство прагне максимальної відкритості й інтернаціоналізації у своїй роботі. Так, підготовка нових нормативних документів здійснюється через обов'язкове громадське обговорення із залученням вітчизняних та іноземних експертів. Ми організовуємо зустрічі членів Національного агентства з освітянами в різних форматах і містах, як, наприклад, у Києві, Миколаєві, Харкові, Рівному, Хмельницькому. У вересні плануємо кілька заходів у Дніпрі, потім в інших містах. Національне агентство вітає досвід деяких вітчизняних ЗВО в отриманні французької, німецької, австрійської акредитацій і поширює інформацію про це. Дуже помічною виявилася співпраця з українськими аналітичними центрами: Інститутом розвитку освіти та Міжнародним фондом досліджень освітньої політики, а також з Асоціацією IT Ukraine.

Інституційно ми вже маємо контакти з акредитаційними агентствами Великої Британії, Франції та Італії, міністерством освіти і мистецтва Баварії. Плідно співпрацюємо з такими важливими міжнародними проєктами та організаціями як фінансований Американськими радами SAIUP (сприяння академічній доброчесності в Україні), «Нове правосуддя» (USAID), Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. Маємо від них організаційну, експертну і матеріально-технічну допомогу. Один з наших головних партнерів — Британська рада в Україні, що, зокрема, підтримує навчання українських експертів, пов'язує нас із британськими державними та академічними інституціями.

До Національного агентства надходить багато скарг з приводу порушень академічної доброчесності, насамперед стосовно виявлення плагіату. Тут треба розуміти, що закон надає нам значні права і покладає обов'язки, але не дає норм прямої дії. Тобто Національне агентство зможе перебрати відповідні повноваження від МОН лише за умови схвалення урядом спеціального документа, назва якого передбачена законом, — це «Порядок скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня». Ми вже підготували його разом з відомими експертами, представниками

професійної громадськості та активістами. «Порядок скасування…» пройшов також громадське обговорення і нині перебуває на погодженні в органах державної влади.

Отже, чого слід очікувати українським університетам найближчим часом? Після погодження 29 серпня на черговому засіданні Національного агентства всі українські ЗВО отримають мінімальний пакет нормативних актів, рекомендацій і роз'яснень стосовно всіх процедур акредитації.

Окрім згаданого вже «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», туди входитимуть «Методичні рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми» (для експертів Національного агентства), «Форма звіту самоаналізу», «Методичні рекомендації до застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми при заповненні звіту самоаналізу» (для закладів вищої освіти), «Рекомендації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти стосовно запровадження внутрішньої системи забезпечення якості», «Глосарій».

Усі їх можна буде знайти на сайті Національного агентства. Це дозволить ЗВО розуміти, які завдання ми ставимо перед експертами, а експерти й члени галузевих експертних рад зможуть побачити, як Національне агентство спілкується із закладами вищої освіти. Якщо буде потрібно, ми готові надалі продукувати роз'яснення й уточнювати процедури, щоб зняти всі можливі непорозуміння. Національне агентство будує свою діяльність на основі взаємоповаги і здорового глузду. Сподіваюся, що найближчим часом усі стейкголдери, разом з усім українським суспільством, відчують від цього практичну користь.

ЄРЕМЕНКО О. В.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти: хроніки періоду становлення

Є суспільні феномени, шлях яких пролягає через випробовування та складні ідеологічні, політичні, організаційні перипетії. Проте на якомусь етапі їх існування вже здається, що вони існували завжди, що без них неможливо уявити Україну, хоча вони й відносно «молоді».

Саме таким стало Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, робота якого розпочалася рік тому.

Яким був наш шлях на початку активної діяльності? Чим є Національне агентство у просторі української вищої освіти? Які виклики нам доводилося і доводиться долати? Спробуємо пригадати та проаналізувати.

Нова редакція Закону «Про вищу освіту» 2014 р. передбачала суттєві зміни, зокрема на виконання його положень Постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 передбачено утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як постійно діючого колегіального органу з питань реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти. Напруженими перипетіями позначений досить тривалий термін, коли інтерес до НАЗЯВО-1 у суспільстві то виникав, то згасав, проте, на жаль, переважно був позначений негативними акцентами. Завдяки колегам із попереднього складу Національного агентства ми отримали корисні напрацювання. Активні і компетентні учасники, зокрема ті з них, хто увійшов до чинного складу Національного агентства (Олена Колеснікова, Володимир Медведєв, Іван Назаров) підготували проєкти нормативних та внутрішніх документів, зокрема тих, що стосуються загальних завдань, роботи комітетів, процедур доброчесності, вимог до експертів тощо. Оскільки змінилася ситуація у вищій освіті, зокрема законодавство — а попри деякі стереотипи, ніщо не міняється так швидко, як вища освіта, то не усі ці матеріали можна було взяти до уваги повною мірою, але усі вони знаменують собою етап осмислення потреб вищої освіти України. Скажімо, був затверджений статут, яким передбачалося окреслення повноважень Національного агентства, до яких відповідно до законодавства входять: формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розробка положення про акредитацію освітніх програм, проведення ліцензійної експертизи щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти та інше. На засіданні Національного агентства 25 лютого ми мали змістовний і водночас зворушливий виступ Наталії Кузнєцової (обрана очільником Агентства у 2017)

про Стратегію. Анонсуючи її презентацію, Сергій Квіт констатував, що «спадковість у позитивному ключі — це те, що декларуємо і ми, усвідомлюючи, що будуть і наступні склади Національного агентства, проте процеси і процедури мають існувати логічно і послідовно».

Оголошений улітку 2018 конкурс став результативною спробою здійснити відбір до членства в Національному агентстві із залученням до конкурсної комісії представників основних стейкголдерів вищої освіти України та авторитетних діячів європейської сфери забезпечення якості вищої освіти. Конкурс став серйозним випробовуванням не лише нашої відповідності вимогам, а й відповідальності та наполегливості. Кожен із нас мав свою, індивідуальну, мотивацію, однак, як продемонстрували подальші події, усі ми були об'єднані не випадком, а закономірністю — прагненням обґрунтованих змін прикрого стану у вищій освіті України загалом. Спільні цінності не просто проголошені нами — ми втілюємо їх у повсякденній роботі, не вдаючися при цьому до пафосної риторики.

Загальні очікування щодо роботи Національного агентства були мінливим показником настроїв у суспільстві, точніше, у тій його частині, яка більш-менш поінформована про вірогідність існування такої установи.

На момент подачі документів і конкурсу версій щодо діяльності було небагато, але вони були досить радикальними. Спочатку, що членів Агентства не оберуть або оберуть із настільки значними порушеннями, що сформувати склад буде неможливо. Потім: попри те, що конкурс відбудеться, «позаосвітянські» та освітянські сили не дозволять розпочати роботу. Згодом: Національне агентство та органи при ньому дублюють функції Міністерства освіти і науки, тож для чого було його взагалі створювати?

На жаль, досить значна частина викладачів, та навіть керівників ЗВО мали (а хтось, на жаль, і досі має) туманне уявлення про повноваження і завдання Агентства. Тому критичні зауваження, ущипливі репліки та псевдокреативні здогади насправді виглядають непереконливо. Але це для тих, хто хоча б прочитав нормативні документи, а ще краще — осмислив їх.

У документах, що стосуються якості вищої освіти, уже стало звичним і частотно вживаним поняття «стейкголдери», так звані заінтересовані сторони. Хто ж і чому насправді був зацікавлений у процесі поставання Національного агентства?

Чи можна говорити про суспільство як стейкголдера? Безсумнівно, проте реальне втручання громадськості виглядало досить суперечливо. Усі, хто безпосередньо не працює у сфері вищої освіти, досить стереотипно уявляє собі її проблеми. Вимальовується така гнітюча картинка, на якій немовби викарбувано дефініцію: «Університет в Україні — це місце, де масово беруть

хабарі, читають лекції з жовтих листочків і ні у що не ставлять думку студентів». Попри те, щоб здобути диплом, таких небезпечних місць чомусь не цураються, але обурюватися і залишати гнівний пост в коментарях не забувають. Отже, широка «позаосвітянська» спільнота не надто розуміла роль і необхідність Національного агентства через недостатню поінформованість, а передусім — небажання і невміння поінформовуватися. Не можна щось хотіти від того явища, про яке нічого не знаєш.

Попри це, ми добре розуміємо, що опосередковано суспільство зацікавлене у якісній вищій — як і будь-якій іншій — освіті. Проте, на думку громадськості, забезпечити і проконтролювати цей процес має хтось і десь, а власне щасливі татусі і матусі будуть лише радісно відправляти своїх чад вчитися в університети найвищого рівня. Таке «пасивне стейкголдерство» також є проблемою, яка вирішується поряд з іншими, адже довіра підтверджується конкретними діями, спрямованими на користь розвитку вищої освіти.

У процесах перезапуску Національного агентства справді активною силою постав потужний стейкголдер — держава. Міністерство освіти і науки як центральний орган, що формує та реалізує державну політику у сфері вищої освіти, надактивно долучалося і до уможливлення функціонування Агентства, і до його запуску. Зрозуміло, що МОН було переобтяжене тими повноваженнями, які за Законом про вищу освіту 2014 р. мало виконувати Національне агентство, проте водночас нормативна база чітко і логічно не передбачила, чи відбуватиметься певний перехідний період, як буде передаватися відповідальність та яким чином ресурсно забезпечуватиметься ця діяльність. Уряд виконав властиву йому функцію — втілити те, що було визначене Законом ще у 2014 р., у межах нормативного поля зробивши усе належне для того, щоб і склад, і керівництво Національного агентства були затверджені.

Присутні на першому зібранні 11 січня 2019 р. члени Агентства добре пам'ятають бесіду з міністром Лілією Гриневич, яка не лише нас привітала, але й виявила повне усвідомлення тієї непростої місії, що покладається на новостворену структуру. За натхнення та супровід ми також вдячні заступнику міністра Юрію Рашкевичу, керівнику директорату вищої освіти та освіти дорослих Олегу Шарову, співробітникам цього ж підрозділу Марині Мрузі та Олександру Пижову, а згодом — Олені Панич, які свої сподівання вклали у реальні дії такої потрібної на перший момент підтримки і розуміння.

Питання акредитації, погодження статусу «національний», подальші перспективи діяльності спеціалізованих вчених рад — усе це йшло через різні підрозділи Міністерства за певними уже обкатаними моделями або ж зі спробами змін і реформування, як де склалося. Тому раптове / очікуване поставання Національного агентства як «розвантажувало» і без того переобтяжені

(інтенсивні процеси реформування) підрозділи міністерства, так і створювало деякі правові та особистісні колізії.

Академічна спільнота, — йдеться про ту її частину, яка хоча б чула про абревіатуру НАЗЯВО, — продемонструвала найширший спектр очікувань. Що не дивно, адже саме її безпосередньо стосуються усі ті процеси, за які відповідає Національне агентство. Фахово обізнані й активні викладачі справді сподівалися і сподіваються на позитивні зміни, усвідомлюючи, що вже пройдено якусь критичну позначку в історії української вищої освіти, а далі — тільки точка неповернення. На сьогодні через різні проєкти з вдосконалення якості вищої освіти пройшли сотні науково-педагогічних і наукових працівників, які добре розуміють, чим наявні на 2018 р. вимоги до освітнього процесу в Україні відрізняються від аналогічних процесів у європейському освітньому просторі. Відповідно, нагальна необхідність створення справді незалежного агентства не викликала у цих реальних «агентів змін» ніяких сумнівів, а лише найщирішу підтримку, готовність співпрацювати і максимально енергійно долучатися до того, що буде відбуватися. Так званий «свідомий пасив» у ЗВО — якісно фахово підготовлені викладачі, можливо, трохи менш обізнані в європейських стандартах і рекомендаціях, але цілком реально оцінюють те позитивне, що варто зберегти. І те негативне, чого треба позбутися. Їхні очікування від Національного агентства — сподівання на диво, що настане саме собою, адже вони і без того працюють добре і виконують свої обов'язки. Окрім того, серед викладачів є люди, які розуміють логіку процесів, але яким більш-менш зручно у старій моделі, тому вони, якщо і помітили НАЗЯВО-2, то сприйняли його як ще один контролюючий орган, без якого цілком можна було б і обійтися. І, нарешті, найконсервативніша частина громади була налаштована досить упереджено й агресивно, саме вона активно поширювала недостовірну інформацію, ба навіть відверті наклепи. Саме такі персоналії відверто чи приховано спробували сприяти поширенню негативної громадської думки про Національне агентство.

Отже, уся обізнана частина сфери вищої освіти усвідомила невідворотні зміни в результаті початку роботи Національного агентства. Проте межі та індикатори цих змін уявлялися туманно і поверхово — від закриття слабших та нежиттєздатних університетів до масових неакредитацій, що власне тотожно. Натомість розуміння, що якість вищої освіти зміниться лише тоді, коли власне закладам вищої освіти буде самими усвідомлена необхідність змін, приходило поступово і не за якийсь певний проміжок часу, а з різною інтенсивністю до різних суб'єктів освітнього процесу.

Якщо говорити про академічну спільноту, то серед тих сегментів, які мають особливі погляди щодо Національного агентства, адміністративний сектор ЗВО дещо вирізняється з-поміж інших сил, зацікавлених або стривожених затвердженням нового складу Національного агентства. Напевне, тут ще яскра-

вішою постає дихотомія: активні трудівники & консервативні бюрократи. Адже доки перші прикладали масу зусиль, щоб університети розвивалися, поставали цікаві і якісні освітні програми зі справжньою оригінальністю / унікальністю, комусь було б спокійніше без будь-якого руху в ручному режимі, але, жонглюючи популістською термінологією про провідні навчальні заклади з багатолітньою освітньою традицією, тримати позиції і сподіватися, що їх якось оминуть зміни. Чи готові заклади вищої освіти та зокрема їх керівники докласти серйозних зусиль, щоб зміни відбулися, або ж віддають перевагу спробам дочекатися, які процеси будуть здійснюватися — імітації чи реального покращення якості.

Налаштування медіапростору перед тим і під час того, як Національне агентство розпочало свою роботу, було проєкцією того, який настрій та побоювання панували у суспільстві. Ми бачили не так вже й багато публікацій, які б об'єктивно висвітлювали процес конкурсу та перспективи діяльності Національного агентства (зокрема, це були аналітика Інституту вищої освіти НАПН та CEDOS від 2016 р., дослідження правників Олени Мельничук та Вадима Уложенка у 2016 р., виступи та статті Юрія Рашкевича у 2018 р. та інші публікації), однак іноді з'являлися матеріали зовсім іншого характеру, автори яких, на жаль, послуговувалися інвективною риторикою та неперевіреними фактами.

Нова структура ще до початку своєї роботи продемонструвала максимальну доброзичливість, публічність, відкритість, готовність до спілкування як у ЗМІ, так і під час власних і зовнішніх заходів розмаїтого спрямування. Неформальним гаслом нашої діяльності стала рекомендація Сергія Квіта: «/…/ пропоную кожному з нас брати участь у будь-яких публічних заходах як членам НАЗЯВО і, відповідно, незалежним експертам в конкретних галузях. Головний принцип, яким нам слід послуговуватися, це — common sense / здоровий глузд. Ми користуємося нашими напрацьованими документами (у майбутньому), нашим спільним баченням ситуації»[138].

Отже, підсумовуючи, очікування як під час обрання, так і в подальшому щодо діяльності Національного агентства були амбівалентними. Позитивні посили та оптимістичні надії — поряд із прикрою зневірою і безпідставними звинуваченнями, — саме в такому інформаційному полі та на такому емоційному тлі відбувалися перші кроки новоствореного Агентства.

Визначення пріоритетів і цінностей одразу ж було усвідомлено як матеріал для спільного обговорення, тому 13–14 березня 2019 р. за модерування Тараса Фінікова, Президента Міжнародного фонду досліджень освітньої політики, відбулася стратегічна сесія Національного агентства, під час якої

[138] Тут і далі цитати «від першої особи» — з ресурсів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

окреслені основні складові стратегії організації, зокрема визначені його місія і цінності, але вдалося здійснити й інші не менш важливі напрацювання. Були намічені основні вектори діяльності Агентства, зокрема — принципи навчання майбутніх експертів (інтенсивні тренінги та конкурсний відбір), необхідність формування внутрішньої культури та принципи вибору тактики.

І справді, ми керуємося сформульованими тоді принципами, які усвідомили і якими живемо: повага до думки кожного (колегіальність, прагнення консенсусу); прагнення до самовдосконалення, саморозвитку на основі критичної самооцінки; культивування духу взаємної підтримки, щирості та ініціативи; формування і підтримка інституційної та персональної репутації. Розглянувши два варіанти місії, ми обрали лаконічніший і тому переконливіший, упевнилися у важливості вивчення навколишнього середовища, окреслення стейкголдерів і конкурентів. Особливу увагу учасники сесії приділили необхідності заохочення доброчесності — задіяність експертів, побудова процедури таким чином, щоб не виникали можливості для недоброчесних дій.

Загалом, ми ще раз переконалися у необхідності світоглядних змін, адже лише декларування позитивних категорій, серед яких стрижневими є співпраця, інновація, відповідальність (підзвітність), чесність та готовність до змін, ще недостатнє.

Формулювання і уточнення наших стратегічних цілей дало можливість розставити певні пріоритети, зокрема з'ясувати, що якість освіти / освітніх послуг є метою і функцією Національного агентства, адже ми не лише гарантуємо якість акредитованих програм, а й убезпечуємо від неякісних, не лише сприяємо функціонуванню внутрішніх систем забезпечення якості вищої освіти в ЗВО, а й через зовнішнє оцінювання активізуємо їх.

Досі Національне агентство прикладає чимало зусиль щодо визначеного тоді пріоритету — «визнання якості наукових результатів», адже ця проблема потребує по-справжньому виваженого рішення.

Звернемо увагу, що початок роботи над Стратегією Національного агентства припадає на перші тижні його існування. Якщо йдеться про етапи нашого першого року, то усі вони були різними — і при цьому дієвими та діяльними.

Наш досвід на початку був досвідом очікування і тривог. Спочатку очікування затвердження складу. Потім обрання, а згодом і очікування затвердження на посадах голови і заступників. У цей час так чи інакше відбувався найважливіший період діяльності будь-якої інституції — порозуміння та віднаходження спільних цінностей. Уже на першій зустрічі-знайомстві ми формулювали для себе і для колег позицію, яка так багато стала важити потім — визначення причин, чому саме ми тут і чому саме ми. Це своєрідний каталізатор потім

неодноразово буде згадуватися і нами, і колегами у різних ситуаціях, — хто що тоді сказав і чому.

Уже 15 січні 2019 р. у зв'язку з обранням 5 грудня 2018 р. складу Агентства та його затвердженням Кабінетом Міністрів України (Розпорядження від 27 грудня 2018 р., № 1063-р) у ЗМІ було анонсоване перше засідання Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Зокрема про це повідомив «Урядовий кур'єр», оголошення з'явилися на сайтах Федерації роботодавців України та «Педагогічна преса», вони набули й широкого розповсюдження в соціальних мережах, була забезпечена пряма трансляція.

Уже на наступний день після першого засідання 22 січня 2019 р. Наталія Стукало констатувала, що «наша вчорашня зустріч та спілкування з колегами продемонстрували наявність проєктних ідей та готовність приступити до пошуку грантових можливостей вже зараз — поки ми знаходимося в очікуванні вирішення організаційних питань», і надихнула нас новиною про першу ідею щодо розробки та подання проєкту «Promoting Student Engagement in Higher Education Quality Assurance in Ukraine». Це власне перша з багатьох наступних наших спільних ідей і проєктів, тому так важливо про неї згадати. Тоді ж ми почали подавати пропозиції щодо назв і переліку комітетів, які мали б стати основою для інтенсифікації роботи Національного агентства у період між засіданнями.

Не менш вагомим для становлення став перший досвід нашої колективної участі у виїзному засіданні Комітету Верховної Ради з питань науки та освіти на тему: «Вища освіта України: стан законодавчого забезпечення, проблеми та напрями реформування», на яке нас запросили також. Знову ж таки, отримавши запрошення одразу після першого засідання 23 січня 2019 р., члени Національного агентства вирішили: «*освітянська громадськість має бачити, що новий орган почав свою роботу*» (Андрій Бутенко), адже це «*засвідчить відкритість Національного агентства до співпраці з профільним Комітетом ВР та готовність обговорювати нагальні питання з широкою освітянською спільнотою*» (Наталя Авшенюк).

З середини лютого розпочато оформлення керівників Національного агентства до штату. Водночас відбувалося формування пулу штатних співробітників, адже потрібно було стільки зробити. Чи розуміли ми на першому етапі, наскільки життєво необхідною структурою є Секретаріат? Мабуть, ні. Чи усвідомлюємо ми це нині? Звичайно, так. Ці кілька десятків неймовірних людей (а спочатку їх були одиниці) виконують такі обсяги роботи, які — в інших умовах — не змогли б зробити і сотні. Проте обставини вимагають — і наші департаменти та відділи часто забувають про сон, часом — про їжу, але завжди пам'ятають про справи. На засіданні 25 лютого 2019 р. відбулося **з**атвердження кандидатури керівника Секретаріату Агентства та затвердження Положення

«Про Секретаріат Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти», яке і визначило формальні параметри роботи нашої важливої структури, а про неформальні найкраще висловився саме його керівник Михайло Винницький: співробітників Секретаріату об'єднують передусім не місце роботи, а спільні цінності.

Зрозуміло, що така потужна, хоча й порівняно нечисленна — якщо враховувати обсяг завдань — структура, як Національне агентство, неможлива без робочих органів. Законодавством передбачене створення комітетів, які б готували первинні варіанти документів та обговорювали їх, вирішували поточні питання, які не вимагають скликання засідання Агентства тощо. Уже на перших засіданнях Національного агентства стала очевидною необхідність унормувати формування комітетів, як вони будуть проводити засідання, яким чином приймати рішення.

Наприкінці січня продовжувалися пошуки форм роботи, які полегшать комунікацію, уперше апробована робота з електронними формами, актуальна як у тогочасних умовах відсутності спільного офісного простору, так і нині (створено гугл-документ для запису до комітетів).

Січень був настільки насиченим, що вже 29 січня надійшли повноцінні пропозиції щодо основних напрямів діяльності від членів Національного агентства — здобувачів вищої освіти. Микита Євстіфеєв та Лідія Фесенко виклали своє бачення пріоритетів: «*першочергові заходи, які потребують порівняно малих ресурсних затрат і які потребують більших ресурсних затрат*». Вони ще раз привернули увагу членів Агентства до необхідності створення нормативної бази та виокремили коло невідкладних організаційних питань. Саме тоді заакцентована необхідность нової концепції акредитації освітніх програми та антиплагіатної діяльності Нацагентства. Вагомість напрямів була вмотивована очікуваннями спільноти та створенням умов для певних процедур і стабілізації внутрішньої роботи Агентства.

Знайшла підтримку ідея створення типового Положення про Комітети Національного агентства. Визначення сфери діяльності та повноважень комітетів було досить непростим, воно мало не лише відповідати Статуту, а й оптимізувати діяльність окремих членів агентства. Так, було вирішено не створювати міжнародний комітет, оскільки міжнародна діяльність має стосуватися усіх, залежно від напрямів діяльності, регламентованих Законом і Статутом, ця проблематика не зосереджувалася б в профільному комітеті.

Показово, що кожен із комітетів активізовувався тоді, коли це було необхідно, коли виникали дискутабельні питання або гостра необхідність продукувати результат — у будь-якому вигляді, чи то рішення, чи документ, чи будь-що інше. Комітет з питань оцінювання якості вищої освіти (тоді на чолі з

Микитою Євстіфеєвим) був першим, який запрацював надактивно, оскільки терміново потрібно було працювати з нормативною базою щодо надання і підтвердження статусу національного університету (лютий-квітень 2019 р.).

Комітет з оцінювання якості освіти опрацював терміни і параметри підтвердження статусу національного (за 2018 та 2019 рр.), а результатом його роботи стала спроба вдосконалення форми для самоаналізу,

Максимально активні учасники Комітету з питань акредитації освітніх програм, незалежних установ оцінювання якості та інституційної акредитації (голова — Богдан Моркляник) склали дієве ядро робочої групи з проєктування нормативних та рекомендаційних документів, які створювалися для здійснення акредитації освітніх програм. Комітет з питань діяльності та акредитації спеціалізованих вчених рад (голова — Андрій Бутенко) долучився до розробки вимог до присудження вчених звань. Упродовж усієї нашої діяльності Апеляційний комітет реагує на апеляції щодо рішень Агентства та звернення, заяви і скарги щодо інших передбачених нормативною базою колізій, зокрема тих органів і структур, діяльність яких підзвітна Національному агентству, чому сприяє висока юридична кваліфікації його очільника — Івана Назарова. Напевне, найважчі завдання і найвідповідальніші рішення доводилося і ще не раз доведеться приймати Комітету з питань етики, робота якого стосується академічного плагіату та інших проявів академічної недоброчесності в освітній і науковій діяльності (голова — Сергій Квіт). Комітет з питань стандартів та економіки вищої освіти особливо активний зараз, оскільки вступила в силу нова процедура погодження стандартів вищої освіти, чому приділяє особливу увагу його очільниця Олена Колесникова. Хоча на практиці робочі групи виявилися дієвіші, аніж комітети, оскільки їх активність умотивована і поточними потребами, і відповідальністю, і особистим ентузіазмом.

Результатом ефективної взаємодії членів Національного агентства і Секретаріату стало започаткування бази експертів з оцінювання освітніх програм та створення галузевих експертних рад (ГЕР). Уже 20 березня 2019 р. для організації процесу формування галузевих експертних рад Лідія Фесенко та Микита Євстіфєєв надіслали відповідні проєкти документів. Півтора місяця точилася ґрунтовна робота над ними, ці структури мали б бути укомплектовані кращими представниками галузей, які водночас є фахівцями у сфері забезпечення якості вищої освіти. Тому піддавалися аналізу і сумнівам параметри конкурсу та вимоги.

Етапною для Національного агентства стала остання декада квітня, коли 23 квітня була затверджена наша стратегія, а також для закладів вищої освіти запропоновані орієнтири та рекомендації щодо внутрішньої системи забезпечення якості освіти.

Залученість до міжнародних процесів забезпечення якості вищої освіти — не лише досвід і авторитет членів Національного агентства, а й їхні можливості щодо створення позитивного іміджу. Так, Ірина Золотарьова на початку червня 2019 р. ініціювала розміщення інформації щодо нашого агентства в новинах ENQA, яка і була опублікована в червневому ENQA newsletter[139].

Уже на початку червня оголошено набір у експерти та конкурс до ГЕР, тому літо 2018 р. було в Агентстві по-справжньому спекотним. Тисячі заяв, десятки тисяч документів, сотні тисяч дрібниць, які для когось не є дрібницями, — ось одиниці вимірювання життя Національного агентства в цей період. Якби комусь спало на думку звернутися до белетристичного жанру, який описав би ситуацію, — ймовірно, це був би трилер. Обробка матеріалів відбувалася надзвичайно динамічно, за документами або допускали, або не допускали до подальшого відбору. Далі допущеного кандидата оцінювали за сімома критеріями, у результаті чого формується рейтинг кандидата. А далі чекало кількаетапне навчання та сертифікація… Катерина Куницька констатувала, що «*станом на вівторок 25.06 (ще три дні до завершення відбору) до Секретаріату надійшло 3716 заявок від бажаючих стати експертами з акредитації, з них 305 від студентів. Насправді кінцева цифра "пулу" експертів буде десь 2500–3000*».

Експерти як наймасовіша група в середовищі «агентів змін» водночас є і найрозмаїтішою групою, адже у всіх свій досвід, індивідуалізовані уявлення про якість вищої освіти, але для всіх стоять однакові завдання — із максимально можливою об'єктивністю оцінити за критеріями освітню програму і надати консультативні послуги, попри всі суб'єктивні відхилення. Проте експертна група має ті переваги, що може в реальних умовах ознайомитися з освітньою діяльністю за ОП, чого так не вистачає в роботі галузевих експертних рад. Тому чимало побажань членів ГЕР стосувалися можливості звертатися до експертів та до ЗВО за уточненнями, хоча специфікою роботи ГЕР є ознайомлення саме з документами. Саме для цього й обиралися провідні експерти у своїй галузі. Як це було?

На засіданні Національного агентства 26 червня 2019 р., окрім інших поточних питань, були розглянуті особливості роботи комісій Національного агентства щодо відбору до ГЕР, внесено відповідні правки до регулятивних документів. Відбулося формування конкурсних комісій. П'ять спільнот, до яких увійшли члени Національного агентства відповідно до спеціальностей/ сфер наукових інтересів. До кожної комісії входив здобувач вищої освіти, що уможливлювало представництво інтересів студентства при обранні ГЕР. Так би мовити, матеріальним свідченням процесу становлення ГЕР є розроблений пакет документів, що постійно вдосконалюється, два проведені конкурси до ГЕР,

[139] UKRAINIAN NATIONAL QA AGENCY STARTS ITS WORK. URL: **https://enqa.eu/index.php/ukrainian-national-qa-agency-starts-its-work/**

які, зрештою, сформовані і працюють, розроблені матеріали для тренінгів та шість проведених повномасштабних тренінгів. Затверджений склад 29 комісій, до яких увійшли, як вже підтверджує практика, принципові і фахові науково-педагогічні працівники, представники спільнот студентського самоврядування та роботодавців.

Ще більш напруженим — передусім через кількісні параметри — став набір та навчання експертів з оцінювання освітніх програм. Стрімко зростає кількісне наповнення бази експертів, що не унеможливлює труднощів — насамперед йдеться про фахову відповідність. Не так усе просто з якісним матеріалом для тренінгів, адже кожне формулювання, кожна фраза в ньому може бути фатальною в процесі акредитації, стати підставою для невиправдано низької або нелогічно високої оцінки освітньої програми.

Специфіка роботи Національного агентства — спонтанні, по суті — стихійні, але надзвичайно потужні і результативні робочі групи, результатами діяльності яких стають не тільки концепції та ідеї, а й — що найголовніше — проєкти документів, які згодом набувають вирішального значення у процесах покращення якості вищої освіти в Україні. Уже на першому офіційному засіданні було ініційовані розробка та підписання декларації про академічну доброчесність.

Кодекс академічної доброчесності та декларація про доброчесність стали першим документом, прийнятим Національним агентством, і активна дискусія навколо неї мала позитивні наслідки. Як справедливо зазначив Артем Артюхов, власне декларація — «інструмент формального визнання членом Агентства доброчесних “правил гри” під час здійснення своєї діяльності та наслідків порушення академічної доброчесності». Кожен з нас визначив свою позицію — як «учасник (учасниця) процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти, усвідомлюю, що академічна доброчесність — це дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти України та фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу»[140].

Згодом в інтенсивному обговоренні з’ясувалося, що власне декларація є тільки повідомленням про наміри, тож необхідний і кодекс академічної доброчесності, який би засвідчував, що саме декларують члени Агентства, а надалі цей документ міг би стати і зрештою став основою для визначення норм етичної поведінки експертів та членів галузевих експертних рад.

Написання та затвердження саме декларації і кодексу власне і сформувало специфіку роботи членів агентства та співробітників Секретаріату зі створення

[140] Декларація про дотримання академічної доброчесності учасником процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти. URL: **https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Deklar_pro_dobr.pdf**

документів: пропонується драфт, який потім інтенсивно обговорюється, не лише посторінково, а й «порядково», згодом приймаються певні — іноді навіть радикальні правки. Часом залишаються недостатньо узгоджені позиції, проте, враховуючи, що Національне агентство — орган колегіальний, ми прагнемо дійти згоди навіть у найкритичніших суперечках.

Подібний шлях проходив кожен зовнішній та внутрішній документ, створений в Національному агентстві, кожне виважене або компромісне формулювання має свою, іноді досить складну історію.

Комплект документів, що стосуються процедури зовнішнього забезпечення якості освітніх програм: Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Методичні рекомендації для експертів, Глосарій, Порадник для закладів вищої освіти із заповнення відомостей про самооцінювання, — це найефективніший, а тому і найбільш трудомісткий проєкт, здійснений Агентством.

З початку лютого ми розглядали Положення про акредитацію — перша версія за проєктом «Нова система акредитації як засіб забезпечення якості та подолання корупції у вищій освіті», підтриманого у 2018 р. грантами HESP Фонду «Відкрите суспільство» та Міжнародного фонду «Відродження». Паралельно відбувалися дискусії щодо параметрів акредитації, можливостей нової парадигми (чи можна оцінити якість), висловлювалися сумніви щодо шансів розпочати акредитацію 2018/19 академічного року. Микита Євстіфеєв проаналізував дані ЄДЕБО, з'ясувавши, що наявні записи щодо ліцензування майже 13 тис. спеціальностей, тобто акредитувати доведеться щонайменше 1500–1300 освітніх програм на рік.

З березня по червень 2019 р. за участі зовнішніх експертів, зокрема Тараса Фінікова й Олени Панич, відбувалося обговорення проєкту Положення «Про акредитацію освітніх програм» — документа, який, за словами Сергія Квіта, багато у чому визначатиме ставлення до Агентства в освітянському середовищі, серед політиків і публічно.

Майже пів року нарад, обговорень, правок, проєкції на практичне застосування — і вже зараз ми бачимо, що зміни в законодавстві та реальні процеси вимагають коректив і вдосконалення. Вражає, що саме ті позиції, які викликали труднощі в обговоренні, зазнали певного нерозуміння у втіленні: йдеться передусім про оцінювання освітнього процесу, а не його результату, а отже — і специфіку критеріїв, не кількісних, а якісних; про участь здобувача освіти в процедурі акредитації, про оплату послуг з акредитації, про розмежування повноважень експертної групи, галузевої експертної ради та власне засідання Агентства, на якому приймається остаточне рішення. Найширший резонанс цей комплекс документів здобув ще на етапі розробки, адже досі існували кілька його версій.

Деякі документи неодноразово змінювалися концептуально. Йдеться зокрема про внутрішні: так, Положення про комітети спочатку мало б стосуватися окремо комітетів з етики та апеляційного комітету, оскільки їх існування передбачене Законом про вищу освіту. Натомість реалії довели, що потрібний універсальний документ, що регламентує діяльність комітетів взагалі. Щось залишилося в історичному, хоча й недавньому минулому, як-от «Проєкт правил оцінювання присудження статусу національний», бо ж змінилося законодавче поле. Починаючи з лютого 2019 р., широко дискутувалися у вужчому колі і в громадському обговоренні питання форми звітності щодо нього, передача справ, робота з формами, перенесення строків.

Не менш важливою функцією Національного агентства стало погодження стандартів вищої освіти, їх методичної та формальної відповідності вимогам, яке розпочалося на березневому засіданні. Участь Національного агентства у процедурі погодження стандартів вимагало унормування, тому був розроблений, кілька разів обговорений та зрештою затверджений Порядок погодження стандартів вищої освіти Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (діє з 01.11.2019), що передбачає їх проходження як через профільну галузеву експертну раду, яка зазвичай досить ґрунтовно підходить саме до змістової складової документа, так і через Комітет стандартів, який приділяє увагу методичній складовій та пропозиціям стейкголдерів.

Положення про галузеві експертні ради та Порядок висування кандидатур і обрання членів галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (зі змінами), Порядок відбору та ведення реєстру експертів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти для проведення акредитацій освітніх програм — не менш важливі документи для діяльності Агентства, вони визначають як вимоги до основних персон, що забезпечують позитивні зміни у сфері якості вищої освіти, так і їх функціонал у цьому процесі.

Проєкт Порядку скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня проходить досить затяжний процес погодження і затвердження, адже одним зовнішнім критикам він видається надто м’яким і поблажливим, комусь — із непрогнозованими наслідками. Уже 22 березня 2019 р. Іван Назаров запропонував проєкт «Порядку оскарження рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня». Відповідно до п. 6 ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» такий порядок визначається Кабінетом Міністрів України щодо порядку скасування рішень спеціалізованих вчених рад у разі виявлення академічного плагіату. Однак під час захисту можливі порушення, які не пов’язані з наявністю плагіату у дисертації, тому є розділ і про розгляд скарг на рішення спеціалізованих рад апеляційним

комітетом. Таким чином, прийняття такого порядку активізує роботу і комітету з питань етики, і апеляційного комітету.

Не маємо за мету згадати усі розроблені документи, описати усі перипетії, їх народження і зростання. Та якщо подивитися на перелік наших завдань від 11 січня 2019 р. та вражаючу станом на тоді кількість документів, які Агентство мало б розробити, то стає зрозумілим, що ми зробили неможливе і осягли неосяжне.

За рік дієвого існування Національного агентства ми виступали, долучалися як організатори та учасники в численних брендових заходах, найефективнішими з яких стали Другий український форум міжнародної освіти (26–27.03.2019, м. Київ), Міжнародна конференція «Розбудова системи забезпечення якості вищої освіти в Україні» (11–12.06.2019, м. Київ), пресконференція «Перших пів року роботи Агентства: нова парадигма якості вищої освіти» за участі міністра освіти і науки України Лілії Гриневич (10.07.2019), Українсько-Британський форум «Досконалість викладання і навчання у вищій освіті» (04.12.2019). Спілкування зі знаними експертами в сфері якості освіти та максимальне залучення ширших кіл освітян до з'ясування складних змістовних і формальних питань акредитації є черговим свідченням нашої відкритості і готовності до співпраці.

Співпраця з агентствами інших європейських країн стала позитивним напрацюванням нашого Агентства. Взаємодію акредитаційної ради (*Akkreditierungsrat*) та незалежних агенцій (*Akkreditierung von studiengängen*) Німеччини вивчав Голова Національного агентства, заступники голови зустрілися з очільниками Національного агентства оцінювання університетів та наукових інститутів Італії (*Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della ricerca — ANVUR*) у липні. Agency-to-Agency зустріч з представниками Національного центру розвитку якості освіти відбулася 6–7 листопада. Після неофіційних контактів планується офіційна зустріч з керівництвом Польської акредитаційної комісії (*Polska komisja akredytacyjna, PKA*). Переважна більшість зустрічей були зосереджені навколо питань членства агентств у EQAR, реагування акредитаційних установ на прояви академічної недоброчесності, проблем переходу процедури акредитації від інспекції до консалтингу та організації внутрішнього контролю якості.

1 листопада 2019 р. відбувся наймасовіший захід Національного агентства — Загальні збори членів галузевих експертних рад, до проведення яких активно долучилися члени Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і співробітники Секретаріату. Тоді ж пройшли перші засідання ГЕР, на яких вони познайомилися із координаторами від Національного агентства. Галузеві експертні ради переважно свідомі своєї відповідальності, саме вони рекомендують

Національному агентству остаточний результат акредитації освітньої програми.

Кілька десятків круглих столів стали способом життя для нас на довгі місяці: Дніпро, Львів, Житомир, Черкаси, Тернопіль, Одеса, Вінниця, Запоріжжя, Чернігів, Острог, Харків, Івано-Франківськ, Дрогобич, Рівне, Київ, Запоріжжя, Суми, Херсон, Хмельницький, Слов'янськ, — деякі міста кілька разів. Скрізь довелося відповідати на гострі запитання, спілкуватися з людьми, які були налаштовані по-різному — на співпрацю або на конфлікт.

Становлення Національного агентства не обійшлося без деяких дискусійних питань, що пояснюється як «міжреформеним» станом української освіти загалом, так і різним баченням деяких проблем всередині. Окрім питань унормування та врегулювання вищої освіти, обговорювалися і питання, що стосуються певною мірою етичної сфери, — академічної доброчесності та конфлікту інтересів.

Напередодні поставання Національного агентства на експертному рівні висловлювалися певні сумніви щодо можливостей Агентства як інституції: «НАЗЯВО у ближчі 2–3 роки не зможе самостійно, без зовнішнього впливу ініціювати створення якісно нових, сумісних із сучасною європейською практикою правил і процедур задля забезпечення належної якості вищої освіти, впровадження норм академічної доброчесності, подолання епідемії плагіату. Особливо не варто сподіватися одержати від НАЗЯВО такі пропозиції, що «ламатимуть» існуючі неефективні, корупційні українські норми, традиції, практики у відповідній царині» [141].

Чутливими для діяльності Національного агентства стали не лише зміни в Законі «Про вищу освіту», а й їх обговорення. Члени Агентства брали участь у робочих засіданнях, виступали з конкретними пропозиціями, частина з яких врахована ще у перехідних положеннях Закону «Про фахову передвищу освіту» (запроваджено умовну акредитацію у вищій освіті, а згодом — у Законі 2299).

Проте є питання, які залишаються відкритими — при усій своїй вагомості. Так, Національне агентство сформулювало свої вимоги до компетентностей, які стосуються так званого «гуманітарного блоку дисциплін», який зазвичай залишається у віданні «університетської автономії», а отже, потерпає від хитань у політиках організації освітнього процесу ЗВО. Йдеться про вивчення української та англійської мов, філософії, історії України та історії української культури, оскільки це є частиною вищої освіти, без якої освітня програма перетворюється на профільні курси, не більше. Цьому питанню присвячена частина Методичних

[141] Реформа вищої освіти України: реалізація профільного закону в 2014–2016 рр. (Shadow Report). URL: **https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/HE-shadow-report-final.pdf**

рекомендацій для експертів, а також лист Голови Агентства Сергія Квіта закладам вищої освіти. На жаль, позитивна реакція з цього питання досі відсутня.

Іноді дискусійні загострення вичерпувалися немовби самі собою, часом через об'єктивні причини, не останню роль в активізації правильного сприйняття нових процесів і процедур відіграли підготовлені ще до поставання Національного агентства у своїй активній фазі «агенти змін». Йдеться про тренінги Інституту вищої освіти НАПН, через який пройшли кращі представники закладів вищої освіти та наукових установ України, частина з яких самі стали тренерами, а також зараз інтенсивно працюють як тренери експертів, члени галузевих експертних рад, експерти з оцінювання освітніх програм. Роль Інноваційного університету, проєкту, що п'ять років занурював відібраних у непростій конкурсній ситуації науковців та викладачів, адміністраторів і дослідників у кращі практики провідних університетів Польщі, є унікальна для нашої вищої освіти.

Загалом готовність Національного агентства до партнерства підтверджується позитивним досвідом співпраці з ОБСЄ, Британською радою, посольством США, Світовим Банком, програмою USAID «Нове правосуддя». Спільне засідання Національного агентства та Спілки ректорів 21 травня 2019 р. розпочало ознайомлення з кращими практиками українських закладів вищої освіти. Навіть спорадичні зустрічі, зокрема з керівництвом Наукового комітету, який був створений в рамках імплементації Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2015), були корисними для обох сторін, оскільки з Науковим комітетом агентство мало дискусію щодо вимог до дисертацій, а в Інституті майбутнього обговорювали перспективи змін у системі вищої освіти…

Починаючи з 10 листопада 2019 р., ми готуємо річний звіт Національного агентства, у якому повнота інформації скоригує міфологізацію Національного агентства.

Дозволив визначити наші сильні сторони, зокрема унормування діяльності Національного агентства в законодавчих актах, фаховий персональний склад, що загалом здатний задовольнити суспільний запит і високі сподівання на зміни в системі вищої освіти, відкритість до суспільства та кращих міжнародних практик, готовий закласти основи нової культури / філософії взаємовідносин освітніх інституцій з партнерами та стейкголдерами; забезпечити створення нового покоління процедур (процедур «з нуля») та продемонструвати прагнення побудови партнерств на національному та міжнародному рівнях, спроможність започаткувати аналітично-моніторингову діяльність у сфері якості освіти.

Хоча спостерігаємо недостатнє розуміння значною частиною суспільства значущості якості освіти як суспільної цінності та явний або прихований спротив значної частини академічної спільноти новим процесам, це не єдині ціннісні

розбіжності Національного агентства та закономірностей, які очевидні у системі вищої освіти України. Тут зчаста бачимо і брак чіткого, загальноприйнятого та унормованого визначення термінологічної бази, кола понять, пов'язаних із забезпеченням якості освіти та наукової діяльності; і спокійне сприйняття частиною суспільства корупційних практик, а також недовіру до Агентства та сприйняття органу як бюрократичної та караючої структури. Окрім того, наявні суто організаційні проблеми: недостатня кількість досвідченого і підготовленого експертного персоналу, а також необхідність апробації і визнання методології. Досі актуальною є проблема налагодження внутрішньої і зовнішньої комунікації, яку поки що не вирішили ані сайт, який інтенсивно наповнюється і функціонує, ані корпоративні електронні ресурси тощо.

Попри труднощі, ми постійно демонструємо відповідно до нашої місії спроможність стати каталізатором змін якості освіти. Усвідомлюючи, що кожна нова справа не може відбуватися легко і безперешкодно, за рік Національне агентство пройшло шлях від нерозуміння до підтримки або обережного уникання. Під час тренінгів і круглих столів ми побачили представників закладів вищої освіти усіх регіонів України, різних форм власності, брендових і маловідомих, велетенських і мініатюрних. Різною була їхня реакція на те, що відбувалося і було сказано, але, на щастя, переважна більшість із них демонстрували розуміння і зацікавленість. І схоже, це важливіше.

МЕЛЬНИЧЕНКО О. В., БУЛЬВІНСЬКА О. І.

Напрями досліджень в галузі освіти в сучасних університетах світу: аналітичний огляд

Під час дослідження проаналізовано QS World University Rankings 2019 by Subject (Education). Із 50 університетів на перших позиціях — 16 європейських, які за країнами розподілилися так: Велика Британія — 10 (University College London, 1 місце; Univeristy of Oxford, 4 місце; University of Cambridge, 5; The University of Edinburgh, 21; King's College London, 22; The University of Manchester, 34; University of Birmingham, 36; University of Nottingham, 43; University of Bristol, 49–50; University of Glasgow, 49–50), Фінляндія — 1 (University of Helsinki, 30 місце), Нідерланди — 3 (Utrecht University, 33 місце; University of Amsterdam, 36 місце; University of Twente, 41 місце), Бельгія — 1 (KU Leuven, 36 місце), Норвегія — 1 (University of Oslo, 40 місце). Ми також проаналізували Humboldt-Universität zu Berlin (51–100 місце), Alma Mater Studiorum — University of Bologna (151–200 місця).

Аналіз офіційних сайтів цих закладів вищої освіти дав змогу дійти висновку, що освітні науки вивчаються в структурному підрозділі (Institute, Faculty, Department, School) університетів, який має в назві слово «освіта» або «освітні науки» (Institute of Education в структурі University College London; School of Environment, Education and Development в University of Manchester). Слід зазначити, що університети в країнах, де рідною мовою є не англійська, а інша, мають англомовну версію сайту, де назву освітнього підрозділу подають як підрозділ освітніх наук. Так, в University of Bologna Dipartimento di Scienze Dell'Educazione «Giovanni Maria Bertin» англійською подається як Educational Studies «Giovanni Maria Bertin» Department.

Винятком є університети Нідерландів, де освітні науки вивчаються у структурному підрозділі Faculteit Sociale Wetenschappen (факультет соціальних наук) — Utrecht University, De Faculty of Behavioural, Management and Social sciences (факультет соціальних та поведінкових наук) — University of Twente).

В University of Oslo освітні науки вивчаються на факультеті освітніх наук (Det utdanningsvitenskapelige fakultet), до складу якого входять підрозділи, що мають назву зі словом «педагогіка»: Інститут педагогіки (Institutt for pedagogikk), Інститут спеціальної педагогіки (Institutt for spesialpedagogikk).

У Humboldt-Universität zu Berlin в структурі Kultur-, Sozial- und Bildungswissenschaftliche Fakultät (факультет мистецтв, соціальних та освітніх наук) є Institut für Erziehungswissenschaften (Інститут виховання). Проте в англомовній версії сайту цей підрозділ названо Department of Education Studies (Факультет освітніх наук).

Тільки в бельгійському KU Leuven освітній структурний підрозділ має назву Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen (факультет психології та педагогічних наук), яка в англомовній версії передається як Faculty of Psychology and Educational Sciences.

Ми проаналізували освітні програми в цих університетах, присвячених освітнім наукам і професійній підготовці вчителів.

Education Studies (Educational Studies) — міждисциплінарна освітня програма, яка вивчає глобальні освітні системи та практики в широкому соціальному, культурному, політичному та економічному контекстах (Institute of Education of University College London). Як правило, освітня програма поєднує ідеї та дослідження з освіти, психології, соціології, філософії та історії.

В англомовному дискурсі для позначення педагогічної освіти як професійної підготовки педагогічних працівників використовуються терміни **«Teacher education»** або **«Teacher Training».**

Професійна підготовка вчителів в Англії, Уельсі та Північній Ірландії **(Initial Teacher Education) —** це 1–2-річна магістерська програма, що закінчується отриманням **Postgraduate Certificate in Education (PGCE) — Сертифікат магістра в галузі освіти,** який дає право на викладання в початковій або середній школі (University of Nottingham). Вступити на цю програму можна зі ступенем бакалавра з певного предмету. Програма поєднує вивчення теорії, що лежить в основі викладання та навчання, з практикою в школі, яка може займати дві третини навчального часу. Зазвичай випускники отримують ще і **статус кваліфікованого вчителя (Qualified Teacher Status — QTS)**, який дає право на роботу вчителем у державних школах, школах, що перебувають під контролем місцевих органів влади, та в школах спеціальної освіти.

У Нідерландах розрізняються освітні програми **«Освітні науки»** («Onderwijswetenschappen») і **«Педагогічні науки»** («Pedagogische wetenschappen»).

Наприклад, в University of Amsterdam основою програми «Освітні науки» на бакалаврському рівні є курси психології та соціології, орієнтовані на процес навчання, освітньої організації та політики; а також курси, присвячені процесам навчання та інновацій, розвитку молоді та дорослих в освіті та бізнесі. Випускники отримують диплом бакалавра з освітніх наук **(BSc Onderwijskunde).**

Програма «Педагогічні науки» на бакалаврському рівні зосереджується на розвитку, вихованні та соціалізації дітей і молоді у різних соціальних групах (сім'я, освітній заклад, організації дозвілля, групи однолітків). Випускники отримують диплом бакалавра з педагогічних наук **(BSc Pedagogische wetenschappen).**

Професійна підготовка вчителів **(Lerarenopleiding)** в Нідерландах відбувається в рамках 1–2-річної магістерської програми, яка дає можливість отримати ступінь магістра в певній галузі і додатково ступінь магістра середньої освіти **(De master Leraar Voorbereidend Hoger Onderwijs (Leraar VHO).** Наприклад, **Master of Science Leraar Voorbereidend Hoger Onderwijs in de Bètawetenschappen, track Informatica** (магістр в галузі науки, учитель інформатики в середній школі). Програма поєднує вивчення теорії, що лежить в основі викладання та навчання (мотивація, співпраця, розв'язання конфліктів, розроблення навчального матеріалу, дослідження розвитку освіти в Нідерландах), з практикою в школі, яка займає половину навчального часу (840 годин). Студент повинен викладати принаймні 100 годин самостійно в середній освіті, з них 50 годин у старших курсах. Решта годин (740) витрачаються на питання, пов'язані зі школою.

Схожою з нідерландською є система освіти в **KU Leuven,** оскільки цей університет після розділення в 1968 р. на франкомовну і нідерландськомовну освітні установи залишився під впливом Нідерландів.

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen пропонує бакалаврську програму з педагогічних наук, яка зосереджується на вихованні, освіті та навчанні у різних соціальних групах і навчанні дітей з особливими потребами, а також керівництві особами, групами та організаціями. Випускники отримують диплом бакалавра з педагогічних наук **(Bachelor in de pedagogische wetenschappen).**

Проте магістерські програми в KU Leuven відрізняються від відповідних нідерландських програм академічною, а не професійною орієнтацією, тобто розраховані на студентів, які планують пов'язати свою кар'єру з науковою діяльністю. На це спрямовані і магістерська програма в галузі педагогічних наук **(Master in de pedagogische wetenschappen),** і магістерська програма в галузі освітніх наук **(Master in de educatieve studies).**

Магістерські програми в галузі педагогічних наук **(Master in de pedagogische wetenschappen)** пропонують дві спеціалізації: Освітні та навчальні науки **(Onderwijs- en vormingswetenschappen)**; Спеціальна педагогіка **(Orthopedagogiek).** Спеціалізація «Освітні та навчальні науки» передбачає вивчення навчальних практик в широкому діапазоні: в освітньому, соціокультурному секторі, в бізнесорганізаціях, навчання протягом життя; а також етнічну та культурну різноманітність в освіті, роль діджиталізації і нових технологій та інші суспільні виклики сьогодення.

Спеціалізація «Спеціальна педагогіка» фокусується на профілактиці, дослідженні, діагностиці та вихованні, розвитку, навчанні дітей, підлітків або

дорослих з поведінковими та емоційними проблемами, їхніми психосоціальними наслідками.

Магістерська програма в галузі освітніх наук **(Master in de educatieve studies)** передбачає вивчення різних освітніх моделей і підходів та надає методичні, педагогічні й освітні знання для наукового підходу до проєктування шкільних практик і наукового пошуку відповідального способу педагогічної дії: вплив соціальних змін на процес навчання; навчання в полікультурному суспільстві; розроблення навчального середовища для конкретної цільової групи. В освітню програму входять навчальні предмети широкого суспільного контексту (освітня політика; економіка освіти; соціологія освіти; міграція та міжкультурні відносини в освіті; освіта в глобальному суспільстві), загальнонаукові (кількісні та якісні методи дослідження) і психолого-педагогічні (освіта громади та народна педагогіка, освітня психологія (Educational Psychology), мотиваційна психологія, ефективність освіти (Educational Effectiveness), вимірювання та оцінювання в освіті та навчанні, освіта дітей зі специфічними потребами).

В **University of Helsinki** бакалаврські і магістерські програми спрямовані на професійну підготовку працівників освіти різних напрямів: вчитель ранньої освіти дітей (лише бакалавр), дошкільна освіта (лише майстер), вчитель середньої школи, вчитель праці та технологій, домашній вчитель, спеціальна педагогіка та загальна освіта й освіта дорослих. Усі напрями підготовки поєднують знання про розвиток людини, навчання та взаємодію, викладання та керівництво, освітню політику, системи освіти в різних культурах, управління роботою та організаціями й освітні дослідження, тобто ті навчальні предмети, які зазвичай об'єднуються під загальною назвою «науки про освіту». Випускники отримують диплом бакалавра і магістра з освітніх наук **(Kasvatustieteiden kandiohjelmassa ja kasvatustieteiden maisteriohjelmassa).**

В **University of Oslo** представлені бакалаврські і магістерські програми з педагогіки **(Bachelor i pedagogikk; Master i pedagogikk),** хоча зміст програм включає умови й очікування для навчання та розвитку знань людини, а також те, як освітня діяльність відображає, відтворює та відновлює установи, суспільство та культуру, тобто скоріше освітні науки, аніж педагогічні.

Для професійної підготовки існує 5-річна магістерська програма підготовки вчителів **(Lektorprogrammet)**, яка готує до викладання двох шкільних навчальних предметів і до складу якої входять педагогіка, дидактика двох предметів, а також педагогічна практика в середній школі і в старшій школі.

В **Humboldt-Universität zu Berlin** для професійної підготовки вчителів існують бакалаврські і магістерські програми, в назвах яких використовуються слова «педагогіка» (Wirtschaftspädagogik — бізнесосвіта); «виховання» (Erziehungswissenschaften — науки про виховання); «освіта» (Erwachsenenbildung —

освіта дорослих). Магістерську програму **«Erziehungswissenschaften»** можемо порівняти з програмами «Освітні науки», які існують в інших європейських університетах; у межах цієї програми вивчаються філософія і соціологія освіти, економіка освіти, політика в галузі освіти, управління освітою, компаративні освітні дослідження, історія і культурологія освіти, навчання, освіта і соціалізація, а також критичний аналіз різних освітніх, навчальних і виховних теорій та інноваційних методичних концепцій.

Магістерська програма в **University of Bologna** має назву **«Laurea Magistrale in Pedagogia»** (в англійському варіанті **Pedagogy — Science of Education).** Як і програми «Освітні науки» в інших європейських університетах, вона включає філософські і соціологічні аспекти вивчення освіти, проте має значні відмінності. По-перше, програма містить чималий за обсягом психологічний курс і такий самий педагогічний (пов'язаний із соціальним контекстом — педагогіка сім'ї, історія освітніх послуг, теорія освітньої медіації). По-друге, це значний за обсягом лабораторний курс, проте присвячений не викладанню, а знову ж таки соціальному контексту роботи педагога: освітні практики в сім'ї, етнографія в освіті, законодавча система в освіті, навчання на природі для сталого розвитку суспільства, соціально-освітня робота тощо.

Таким чином, можемо зробити висновок: у більшості європейських університетів пропонуються освітні програми «Освітні науки» — «Educational Studies», які орієнтовані на академічний, а не професійний рівень (особливо на магістерському рівні). Професійна підготовка вчителів відбувається або на окремому магістерському 1–2-річному курсі (у Великій Британії чи Нідерландах), або протягом окремої 5-річної магістерської програми (Фінляндія).

У KU Leuven розрізняються магістерська програма в галузі освітніх наук **(Master in de educatieve studies)** і магістерська програма в галузі педагогічних наук **(Master in de pedagogische wetenschappen).** Якщо першу можна за змістом порівняти з поширеною в усіх європейських університетах, то магістерська програма в галузі педагогічних наук фокусується на суто педагогічних проблемах: вивченні навчальних практик або спеціальній педагогіці.

Педагогічні й освітні науки різняться і в університетах Нідерландів. Освітні науки орієнтовані на процес навчання, освітньої організації та політики. Педагогічні науки спрямовані на розвиток, виховання та соціалізацію дітей і молоді у різних соціальних групах (сім'я, освітній заклад, організації дозвілля, групи однолітків).

Вирізняється педагогічною спрямованістю і магістерська програма в **University of Bologna,** яка включає значні за обсягом психологічний і педагогічний курси.

Також було ***проаналізовано основні напрями і теми освітніх досліджень кращих університетів світу***, що здійснюють підготовку в галузі освіти (на основі інформації, поданої на сайтах університетів). За основу аналізу були взяті результати рейтингу QS World University Rankings в галузі освіти. В цьому рейтингу в десятці кращих університетів світу, що здійснюють підготовку у галузі освіти, є:

1. Університетський коледж Лондона (UCL) (Велика Британія).
2. Гарвардський університет (США).
3. Стенфордський університет (США).
4. Оксфордський університет (Велика Британія).
5. Кембриджський університет (Велика Британія).
6. Гонконгський університет (Гонконг).
7. Університет Торонто (Канада).
8. Університет Берклі, Каліфорнія (США).
9. Колумбійський університет, Нью-Йорк (США).
10. Університет Каліфорнії, Лос Анджелес (США).

Аналіз тем освітніх досліджень кращих університетів світу дає змогу виокремити як загальні напрями та теми наукових досліджень, так і специфічні, притаманні кожному університетові.

Особливістю дослідницької роботи усіх кращих університеті світу є:

- безпосередній зв’язок результатів дослідження з практичною діяльністю та їхньою імплементацію;
- співпраця кращих університетів за однією темою дослідження;
- залучення до дослідження фахівців з різних сфер діяльності та спеціальностей;
- яскраво виражений міждисциплінарний та мультидисциплінарний характер педагогічних досліджень;
- тісний зв’язок з громадськістю та мас-медіа;
- публічність, відкритість результатів дослідження;
- значний відсоток залучення студентів до наукових досліджень тощо.

На наш погляд, аналіз освітніх досліджень кращих університетів світу може бути дуже корисним для розвитку освіти (і не тільки педагогічної) в Україні. Із перегляду тем досліджень можна виокремити теми, які найчастіше трапляються в переліку університетів. У цьому випадку ми маємо на увазі не стандартні загальні теми педагогічних досліджень на кшталт: освітня політика, організація та вдосконалення навчання, розробка стандартів навчання, дидак-

тика навчання тощо. Вони наявні в наукових дослідженнях кращих університетів, але найважливіше місце займають теми дослідження, що характеризують сучасний етап розвитку освіти в світі, зі всіма її особливостями, впливами та головними трендами.

Наприклад, майже всі кращі університету світу досліджують проблему прав людини та справедливості в освіті. Яскравим зразком такого дослідження може слугувати наукова тема Педагогічного інституту Гонконгського університету «**Справедливість та соціальна справедливість в освіті».** Дослідники вважають, що існує багато питань і проблем справедливості та соціальної справедливості в освітянській політиці, розробці та реалізації навчальних програм, а також у навчальній практиці на рівні школи та класу. Крім того, вони зазначають, що справедливість та соціальна справедливість є важливою основою та умовою для створення егалітарного, демократичного і справедливого суспільства. І хоча освіта відображає, вбудовує та потенційно відтворює нерівні, несправедливі суспільні відносини, вона також має силу бути агентом позитивних соціальних змін, що ведуть до більш рівноправного та справедливого суспільства. Тому дуже важливим завданням є зробити освіту засобом просування справедливості, рівності та соціальної справедливості в суспільстві загалом, а також допомогти школам бути дбайливими та інклюзивними навчальними закладами, де учні бачать і відчувають рівність та соціальну справедливість у своєму повсякденному житті.

Дослідження вивчають та пояснюють, як освіта, навчальний план і мова відображають ідеології домінантних груп, використовуючи їх як інструменти суспільного та культурного виробництва та відтворення і продовження їхнього домінування. Метою проєкту є надання теоретичної інформації щодо економічних, соціальних і освітніх нерівностей, а також виокремлення методів, завдяки яким вони можуть бути полегшені чи мінімізовані. Це все сприяє захисту громадянських свобод, забезпечує певні можливості для конкуренції у соціально бажаних речах (наприклад, освіта, влада, багатство і статус), стверджує толерантність до різноманітності та сприяє справедливому і розумному розподілу ресурсів. Цей проєкт допомагає розробникам освітньої політики та навчальних програм розв’язувати проблеми справедливості і соціальної справедливості у своїй роботі, а також підтримує директорів і вчителів у бажанні зробити школи середовищем, у якому не терплять дискримінації та утиску в будь-якій формі. Своєю чергою, студенти отримують різного рівня та потреб знання, вміння та навички, які дають їм змогу стати активними і відповідальними громадянами, що беруть участь у перетворенні суспільства. Проєкт заохочує викладачів навчати студентів поважати людську гідність і відмінності; сприяти справедливості та рівності в сім’ї, на робочому місці та в суспільстві; захищати нужденних і знедолених; кинути виклик соціальним нерівностям тощо.

Інша важлива тема, що об'єднує кращі університети, — формування критичного мислення та навиків критичної медіаграмотності у студентів та учнів. Прикладом таких досліджень можуть бути **Програма навчання вчителів методам формування навиків критичної медіаграмотності в учнів і студентів** Педагогічного коледжу Університету Каліфорнії у Лос-Анджелес, США. Програми навчання вчителів в Каліфорнійському університеті Лос-Анджелеса концентрують увагу дослідників на необхідності розвитку навичок критичного мислення, щоб розшифрувати реальні й альтернативні фактів в засобах масової інформації. Мета програми — показати учням, як можна **деконструювати медіа**, створити власну альтернативу отриманим повідомленням та відокремити підроблені новини від фактів. Учасники проєкту співпрацюють з Мережею некомерційних комунікацій і ЗМІ, групами педагогів, журналістів і експертів в галузі засобів масової інформації, щоб обговорити відповідні обов'язки громадськості та засобів масової інформації щодо «підроблених новин» та альтернативних фактів. У програмі наголошено, що головним завданням є навчання критичної медіаграмотності вчителів, які навчать дітей бути критичними в своєму мисленні та скептично ставитися до будь-якої інформації: чи від учителя, чи з вебсайту. Такий підхід допоможе здійснити перехід від цензури до розширення прав і можливостей демократичного суспільства.

Схожа програма дослідження є у Педагогічному інституті Кембриджського університету (Велика Британія) — **Підключення наукової розвідки до аналізу інформації у ЗМІ**. Цей дослідницький проєкт навчає дітей початкових класів мислити критично, аналізувати й оцінювати докази, використовувати різні типи міркувань для пояснення фактів. Завдяки цьому учні зможуть навчитися критично оцінювати інформацію з Інтернету.

Не можна не звернути увагу на багаторівневий і довгостроковий науковий проєкт Педагогічної школи Університету Берклі в Каліфорнії (США), який присвячений розвитку писемності англійською мовою, починаючи зі школи, продовжуючи в університеті та до можливості професійно займатися письменництвом. Цій проєкт підіймає дуже важливу тему сьогодення — невміння письмово виражати свої думки та робити письмові завдання (звіти, бакалаврські або магістерські роботи, написання інструкцій, листів тощо) як молодого покоління, так і інших верств населення Сполучених Штатів Америки. **Проєкт професійного розвитку письма в школах району затоки (Каліфорнія)** розроблено для підготовки вчителів, що покликані сприяти професійному розвитку писемності. Проєкт передбачає навчання писемності як процесу (від писання, коректування, редагування до публікації); перехід на єдині державні стандарти письма; зосередження на написанні інструкцій; ефективне використання технологій навчання письма; розробка методів викладання загальних текстових типів основних стандартів письма; ефективна інтеграція граматики; оцінка письма

студентів всіх рівнів навчання; задоволення потреби студентів в оволодінні академічною мовою (усною та писемною); використання письма для навчання.

Попередній проєкт логічно продовжується та підтримується наступними: **Каліфорнійський проєкт читання та літератури** та **Національний письменницький проєкт** (детальний опис цих проєктів надано у додатку).

Усі перераховані проєкти пройнятті головними принципами:

- вчителі на кожному рівні — від дитячого садка до коледжу — є агентами реформ; університети і школи є ідеальними партнерами для інвестування в цю реформу за допомогою професійного розвитку;
- писемності можна і потрібно вчити, а не просто проходити на кожному рівні навчання; програми професійного розвитку повинні надавати вчителям можливість працювати разом, щоб зрозуміти весь спектр розвитку писемності в різних класах і предметних галузях;
- знання про навчання писемності базуються на багатьох джерелах: теорія і дослідження, аналіз практики та досвід мови; ефективні програми професійного розвитку надають вчителям постійні можливості для написання і систематичного вивчення теорії, дослідження і практики;
- не існує єдиного правильного підходу до навчання письму; проте деякі практики виявляються більш ефективними, ніж інші;
- вчителі, які добре обізнані й ефективні в своїй практиці, можуть бути успішними вчителями інших викладачів, а також партнерами в галузі досліджень, розробок і впровадження в сфері освіти; у сукупності вчителі-лідери — це найбільший ресурс для реформи освіти.

На наш погляд, цей проєкт є дуже корисним для вивчення української писемності та мови взагалі для всіх рівнів населення нашої країни. Для досягнення цієї мети можна об'єднати темою наукового дослідження декілька університетів, що здійснюють підготовку в цій галузі, і залучити до виконання проєкту засоби масової інформації та громадськість.

Прикладом міждисциплінарних та мультидисциплінарних досліджень є проєкт наукового дослідження **Лабораторія нейронауки для освіти** Педагогічного факультету Університету Гонконгу. Лабораторія прагне до інновацій в освіті, використовуючи передові досягнення в галузі нейробіології і нейротехнології. Її значення полягає у розробці методів підвищення здатності до навчання і самоефективності, а також підвищення ефективності викладання та інформування щодо освітньої політики. Будучи частиною педагогічного факультету, Лабораторія використовує унікальний підхід — проводить дослідження в області нейробіології, які починаються з реальних освітніх завдань. Дослід-

ження відбуваються за участю представників факультетів соціальних наук, інженерії, науки, мистецтва і медицини.

Схожі дослідження здійснюються в Педагогічному коледжі Університету Каліфорнії (Лос Анджелес, США) — **Дослідження нових технологій візуалізації мозку**. Знання, що потрапляють до школярів і студентів, створюють певну картину світу та її усвідомлення. Нова технологія візуалізації мозку може прокласти шлях новій науці, яка допоможе зрозуміти та схарактеризувати процес навчання та мислення дітей і дорослих. Врешті-решт, це може допомогти педагогам зробити революцію в освітньому процесі, й в аудиторіях зокрема. В програмі беруть участь представники міждисциплінарних галузей науки.

Ціла низка тем наукового дослідження Педагогічного факультету Кембриджського університету (Великобританія) присвячена проблемам культури, її розвитку, релігії та міжрелігійним проблемам. Наприклад, це програма **Діалог та аргументація культурного навчання в школах,** метою дослідження якої є вивчення взаємозв'язку між знанням, навчанням і культурою в освітньому середовищі школи, та проєкт **Міжнародні проблеми релігійної освіти: викладання власної та інших релігій у школі.** Такі проєкти дозволяють формувати у навчальному середовищі толерантність до інших культур, релігій і їхніх представників. Такі проєкти є дуже корисними для України, яка перебуває у стані війни і втратила частини території, а також має чималу кількості переміщених осіб.

Не менш цікавим для освітян України є проєкт педагогічного коледжу Колумбійського університету (Нью-Йорк, США) — **Проєкт прискорених шкіл.**

Головною ідеєю проєкту є розробка комплексного підходу до шкільних змін, спрямованого на поліпшення шкільного навчання дітей в ситуаціях ризику (неуспішності, відставання тощо). Замість того, щоб поміщати учнів у виправні класи, прискорені шкільні співтовариства — персонал, батьки, адміністратори, учні, представники районних відділень і члени місцевої громади — прискорюють навчання, надаючи всім учням складні завдання, які традиційно призначалися тільки для учнів, що визначалися як обдаровані і талановиті. Традиційно учні з груп ризику піддаються корекційним заняттям, які уповільнюють темпи навчання і спрощують зміст навчальної програми. Хоча ця практика виправлення призначена для того, щоб учні могли наздогнати своїх однолітків, дослідження показують, що виправлення фактично змушує учнів все більше відставати від основного напрямку. Таким чином, замість виправлення, прискорені школи покладають великі надії на кожного учня і надають кожному учню потужний навчальний досвід, який підкреслює складні і захоплюючі дії, релевантний зміст і активне розкриття цілей навчальної програми. Дослідники, оцінюючи і розмірковуючи про сучасний статус школи, прагнуть об'єднати шкільне співтовариство навколо його власного бачення ідеальної школи і

надати кожному члену суспільства можливість брати участь у створенні цієї школи. Таким чином, прискорені школи перетворюються в «школи мрії». Саме про такі школи мріють батьки та бажають, аби їхні діти навчалися саме в них.

Усе наведене уможливлює критично оцінити досвід кращих університетів світу щодо наукових досліджень в галузі освіти та втілити світовій досвід в освітній процес України.

Додаток

Рейтинг № 1
Університетський коледж Лондона (UCL), Велика Британія

Один з кращих Лондонських міждисциплінарних закладів освіти. Серед інститутів є **Інститут Освіти.** Дослідження Інституту освіти присвячені фундаментальним проблемам, що спрямовані на всіх членів суспільства, а також підвищення стандартів освітніх досліджень. Напрями досліджень в сфері освіти:

1. **Дисципліни та освіта.** Дослідження професійного досвіду на ранніх стадіях працевлаштування за спеціальністю; дослідження навчання протягом всього життя; дитини і родини, здоров'я та благополуччя, міжнаціонального розвитку.
2. **Організація та вдосконалення навчання.** Дослідження чинників, що сприяють покращенню якості навчання, враховуючи соціальний, культурний та історичний контекст.
3. **Навчальна програма, культура і знання.** Дослідження взаємозв'язку між знанням, навчанням та культурою в освітньому середовищі.
4. **Діти, родина та раннє навчання.** Дослідження раннього навчання і освіти дітей в родині та формальних інституціях.
5. **Тривалі і соціальні дослідження.** Вивчення тривалого впливу освіти, професійних навичок, здоров'я, соціальних та інших умов шляхом статистичних і якісних досліджень.
6. **Права людини й освіта.** Дослідження освітніх прав людини та нерівності людей у сфері освіти.

Рейтинг № 2
Гарвардський університет (США).
Гарвардська вища школа педагогічних наук (з 1920 р.)

Інститут управління освітою — це одна з найстаріших і поважних програм Гарварду. У цій програмі беруть участь колишні міністри освіти, економісти Всесвітнього банку, представники Національної Ради з освіти. Головна мета усіх освітніх досліджень — зробити дослідження в галузі освіти та

передовий досвід доступним для педагогів, політиків, представників масової інформації, некомерційних лідерів, підприємців і батьків.

Теми дослідження:

1. Аналіз політики втручання у внутрішню політику країн, що розвиваються, у тому числі й освітню.
2. Співпраця суспільства і батьків: як батьки можуть структурувати бесіди з дітьми щодо вступу в коледж. Етичні проблеми вступу в коледж. Підтримка дітей «від колиски до коледжу».
3. Вдосконалення навчання вчителів: інструменти і методи ефективності фасилітаторів та їхні професійний розвиток, якість оцінювання.
4. Викорінення систематичного ухилу в школах: дослідження питань справедливості та проявів расизму в школах.
5. Використання внутрішньої сили мотивації та інших важелів для просунення автономії в ексклюзивному класі.
6. Дослідження ефективності тестової системи: про що насправді говорять результати тестів?
7. Юридична педагогіка: дослідження законів і нормативних документів у галузі освіти.
8. Умови створення шкіл для досягнення успіху.

Рейтинг № 3
Стенфордський університет (США).

В складі університету є Вища школа освіти, а також Центр аналізу освітньої політики, який пропонує такі програми:

1. **Програма міждисциплінарної докторської підготовки з питань кількісного аналізу освітньої політики.** Ця міждисциплінарна навчальна програма базується на дослідженні кількісного аналізу освітньої політики. Програма розроблена для того, щоб забезпечити докторантам соціальних дисциплін підвищення кваліфікації за сучасними кількісними методами аналізу освітньої політики. Програма дає можливість розширити знання щодо специфіки освітньої політики та піддавати її різноманітним емпіричним методам дослідження.

2. **Програма з кількісних досліджень в освіті (QRE).** Ця програма розрахована на студентів, які цікавляться кількісними дослідженнями в освіті та навчаються на інших факультетах та за іншими спеціальностями (QRE). За результатами опанування програми надається сертифікат (програма, на відміну від магістерської, не є ступеневою програмою), який свідчить про те, що студенти засвоїли комплекс навчальних вимог щодо методів проведення кількісних досліджень в освіті. Таким чином, студенти інших факультетів

(наприклад, студенти-соціологи, які цікавляться соціологією освіти, або студенти-економісти, які цікавляться економікою освіти, та ін.) здатні впроваджувати експертизу в галузі освітніх досліджень.

Рейтинг № 4
Оксфордський університет (Велика Британія).

Освітня програма **«Освіта і навчання»**. Категорії наукового дослідження факультету освіти: оцінювання в освіті, диджіталізація навчання, раннє навчання дітей, освітні системи, вища освіта, мова і свідомість, педагогіка, початкова і середня освіта.

Напрями наукового дослідження факультету освіти:

- центр освітнього оцінювання;
- дитячий розвиток і навчання;
- компаративістика освіти та міжнародна освіта;
- вища освіта;
- навчання та нові технології;
- філософія, релігія та освіта;
- якісні методики Хаб;
- кількісні методики Хаб;
- предметна педагогіка (дисциплінарна);
- освіта вчителів і професійне навчання.

Теми діючих проєктів дослідження:

1. **Запровадження та підтримка стандартів у національних дослідженнях.** Стандарти іспитів не є чітко визначеними теоретично, що призводить до проблем для їх розуміння у громадськості та періодичних криз у довірі суспільства до результатів навчання. У цьому проєкті Оксфордський університет співпрацював з Університетським коледжем Лондона. Метою дослідження було описати процеси, що використовуються для запровадження або підтримання (або зв'язку з часом) стандартів для експертної оцінки, а також для вивчення концепцій, що стосуються стандартів. Дослідники фокусувалися на тому, як запроваджуються та підтримуються стандарти в національних, вступних і випускних іспитах університетів. Крім того, до предмету дослідження входив юридичний аспект оцінювання у всьому світі. Результатом проєкту стала Книга стандартів іспиту, в якій розглядаються розбіжності та специфіка оцінювання у всьому світі.

2. **Оцінка і психометрика досліджень**. У практиці оцінювання та дослідженнях переважають психометричні способи мислення, тому предметом

дослідження стала психометрія. Але цей метод не є єдиним способом розгляду питань оцінювання і може бути часом не корисним для оцінювання реальних здобутків у освіті. Тому група дослідників продовжує цей напрямок роботи та вирішує питання, що лежать в основі психометрії та оцінки, порушуючи проблеми, які інші виявили під час дослідження раніше, або ще не вирішені питання.

3. **Етичний огляд комп'ютерного навчання в соціальному догляді дітей.** Мета: оцінити застосовність існуючих етичних рамок до сучасних практик комп'ютерного навчання, визначити складність соціальної допомоги дітям, яка впливатиме на етику використання комп'ютерного навчання.

4. **Поняття догляду за окремими дітьми-мігрантами**. Дослідження відбувається в межах напряму «Мова, пізнання і розвиток» та вивчає догляд за окремими дітьми-мігрантами, які прибувають до Великої Британії. Дослідницька команда співпрацює з молодими дослідниками в громадах біженців, щоб зібрати дані про те, як мігранти та особи, які беруть участь у їхній опіці, знаходять сенс буття та налагоджують стосунки у новому середовищі. Крім того, розглядаються різни види практик догляду. Проєкт здійснюється у співпраці Оксфордського університету з Університетським коледжем Лондона, Ліверпульським університетом, університетом Нортгемптона, університету Різа Центру, Бедфордширського університету та дитячого правового центру Корама.

5. **Критичне мислення.** Проєкт досліджує особливості програми, що може сприяти критичному мисленню, та аналізує, як студенти і викладачі засвоюють цю програму. Емпіричні дані про рівень критичного мислення студентів-учасників будуть зібрані та порівнюватимуться з відповідним зразком однолітків, які не є членами цієї програми, в Англії, Норвегії та Австралії.

Рейтинг № 5
Кембриджський університет (Велика Британія)

Педагогічний факультет Кембриджського університету проводить освітні дослідження сучасного рівня для світової освіти. Вони роблять оригінальний і вагомий внесок у знання в сфері освіти й підтримують усвідомлений розвиток публічної освітньої політики та професійної практики.

Наукові дослідження можна класифікувати за такими основними напрямами:

1. Освіта в соціально-економічному розвитку.
2. Нерівності в результатах навчання в країнах, що розвиваються.

Теми дослідження:

1. **Нерівності в навчанні в країнах, що розвиваються**. Досліджуються складні й актуальні питання, що стосуються добробуту населення та його

можливостей включення в освіту. Визначені проблеми все більше виходять на перший план у національній і міжнародній політиці та дискусіях і тісно переплетені між собою. Розуміння складності повсякденного досвіду дітей і молоді, а також професіоналів, які працюють з ними, сьогодні збагачується **трансдисциплінарним підходом** до досліджень, що об'єднує людей з різних дисциплінарних сфер і теоретичних підходів.

2. **Діалог та аргументація культурного навчання в школах.** Дослідження спрямоване на вивчення взаємозв'язку між знанням, навчанням та культурою в освітньому середовищі школи.

3. **Міжнародні проблеми релігійної освіти: викладання власної та інших релігій у школі**.

4. **Підключення наукової розвідки до претензій у ЗМІ**. Дослідницький проєкт, який навчає дітей початкових класів мислити як учених. Протягом десяти тижневих сеансів наукових досліджень діти навчаються критично оцінювати докази, вдосконалюють навички опитування та починають використовувати різні типи міркувань для розробки пояснень. Ці навички є ключовими не лише для наукових досліджень, але і для того, щоб оцінювати інформацію з більш широких джерел, особливо з тією, яку вони отримують в Інтернеті. На сьогодні існує така велика кількість інформації, що все більш важливим є навчання дітей розпізнаванню точних, релевантних і надійних джерел інформації. Цей проєкт використовує проєктно-дослідницький підхід, щоб побачити, як дітей можна найкраще навчити критичного мислення і захисту від помилкових чи неточних тверджень.

Наукові монографії факультету за результатами дослідження за останні 3 роки:

1. «Зміцнення зв'язку між лідерством та навчанням».
2. «Теорія навчання мисленню: міжнародні перспективи».
3. «Емпатія, емоції та освіта».
4. «Навчання «без зривів» у середній школі: практичний підхід до поведінки учнів».
5. «Дитинство, література і наука: тендітні предмети».
6. «Методи мистецтва в освіті в усьому світі».
7. «Робочі класи та вища освіта: нерівність в доступі, можливостях і результатах».
8. «Взаємодоповнюючі методи та освітні дослідження».

Рейтинг № 6
Гонконгський університет

Педагогічний факультет: освітня програма «**Освіта та навчання**».

Факультет має три академічні підрозділи:

1. Педагогічна освіта і навчання лідерству.
2. Соціальний контент і політика в сфері освіти.
3. Людське спілкування, розвиток та інформатика.

Стратегічні напрями дослідження всіх підрозділів факультету здійснюються **у трьох напрямах:**

- політика в галузі освіти;
- наука навчання;
- справедливість і соціальна справедливість.

Педагогічний факультет є лідером у Гонконзі, регіоні та світі у дослідженні політики та питань справедливості та соціальної справедливості в освіті, особливо у китайському та азіатському суспільствах.

Політика в галузі освіти. Дослідження виходить з того, що освітня політика у XXI столітті повинна зміцнити громадянське суспільство, спрямувати економіку до необмеженого економічного зростання та підтримувати соціальну стабільність шляхом справедливого розподілу можливостей у школах, університетах і на робочих місцях. У таких містах, як Гонконг, дослідники прогнозують, що освітня політика сприятиме економічній глобалізації, покращить глобальну конкурентоспроможність, зміцнить національну ідентичність і сприятиме демократичному розвитку. В цьому проєкті факультет співпрацює з іншими науково-дослідними центрами. Крім того факультет організував Літній інститут вищої освіти для майбутнього, надаючи можливість азіатським розробникам політики зустрітися та обговорити ключові виклики з деякими найвпливовішими світовими лідерами вищої освіти. Факультет також проводить щорічний саміт із питань вищої освіти спільно з Азіатським банком розвитку, акцентуючи увагу на актуальних питаннях регіональних систем вищої освіти. Ключові проблеми проєкту: перешкоди для жіночого лідерства у вищій освіті; створення системи вищої освіти, яка приділятиме увагу історико-культурним факторам; політика зайнятості випускників; порівняльні дослідження докторської освіти; закономірності продуктивності досліджень; раннє дитинство, математика та тіньова освіта; міжнародні порівняльні шкали для оцінки впливу дошкільних закладів по всій Азії; дослідження з розвитку математики на місцевому та міжнародному рівнях.

Наука навчання. Дослідження присвячене навчанню як одному з головних людських інстинктів. У ранньому дитинстві людина навчається природно

(аби «здобувати») без наміру, але згодом вона починає додавати зусилля до цього процесу. Більшу частину людської історії, крім філософського дискурсу, навчання відбувалося без особливого розуміння того, як саме ми вчимося. Зусилля (з боку учня) або методи навчання («вчитель») визначалися культурною традицією або доведеною ефективністю. Зміни соціальних норм, людських відносин, засобів спілкування, темпів застарілості знань і технологій створюють нові вимоги до природи навчання у XXI столітті. Сьогодні люди дізнаються більше інформації, ніж будь-коли раніше.

Наукові дослідження сьогодні розширили наше розуміння людського навчання та кидають виклик загальноприйнятій мудрості щодо того, які умови його є найефективніші. Дослідження навчання також виявили більшу пластичність мозку в закономірностях росту і розпаду нейронів, ніж передбачалося раніше. Останні відкриття дають нові можливості. Деякі учні мають труднощі з обробкою мови через погану часову дискримінацію звуку. Таке відкриття дає основу для альтернативної діагностики та програм втручання. Відкриття нейронної пластичності людей похилого віку призвело до вдосконалення програм реабілітації. Результати досліджень щодо опосередкованого навчання груп, організацій і спільнот, включаючи експоненціальне використання соціальних медіа, є не менш вражаючими. Мережева наука привела соціальних науковців та інших пов’язаних з ними фахівців до розуміння того, як у такі кризові періоди, як епідемія чи повені, громади та інші соціальні угрупування об’єднуються і діють як організована єдність для полегшення наслідків катастроф. Результати дослідження сприятимуть розумінню навчання людини як багаторівневого явища, що передбачає взаємодію на різних ієрархічних рівнях від нейронних процесів і зв’язків до індивідуального, організаційного й соціального рівнів функціонування та взаємодії. Це порівняно нова перспектива навчання, що потребує нових методів і парадигм для свого дослідження, чого можна досягти лише за допомогою міждисциплінарних дослідницьких груп. Для досягнення цілей проєкту дослідження використані міждисциплінарні науково-дослідницькі можливості у навчанні: семінари з методів дослідження, залучення інших інститутів та факультетів з метою активізації міждисциплінарних досліджень і результатів проєкту.

Справедливість і соціальна справедливість. Тема цього дослідження є однією з ключових тем факультету. Дослідники вважають, що існує багато питань і проблем справедливості та соціальної справедливості в освітянській політиці, розробці та реалізації навчальних програм, а також у навчальній практиці на рівні школи та класу. Крім того, дослідники відмічають, що справедливість і соціальна справедливість є важливою основою та умовою для створення егалітарного, демократичного та справедливого суспільства. І хоча освіта відображає, вбудовує та потенційно відтворює нерівні, несправедливі

суспільні відносини, вона також має силу бути агентом позитивних соціальних змін, що ведуть до більш рівноправного та справедливого суспільства. Зокрема, важливо зробити освіту засобом просування справедливості, рівності та соціальної справедливості в суспільстві загалом, а також допомогти школам бути дбайливими й інклюзивними навчальними закладами, де учні бачать і відчувають рівність і соціальну справедливість у своєму повсякденному житті.

Учасники дослідницької команди сприяють розумінню і просуванню справедливості та соціальної справедливості в освіті й суспільстві, здійснюючи різні важливі науково-дослідні проєкти та публікацію результатів у міжнародних журналах і виданнях. Вони вивчають і пояснюють, як освіта, навчальний план і мова відображають ідеології домінантних груп, використовуючи їх як інструменти суспільного та культурного виробництва, відтворення і продовження їхнього домінування. Метою проєкту є надання теоретичної інформації щодо економічних, соціальних та освітніх нерівностей, а також виокремлення методів, завдяки яким вони можуть бути полегшені чи мінімізовані. Це все сприяє захисту громадянських свобод, забезпечуючи рівні можливості для конкуренції у соціально бажаних речах (наприклад, освіта, влада, багатство та статус тощо), практикуючи толерантність до різноманітності та сприяючи справедливому і розумному розподілу ресурсів. Цей проєкт допомагає розробникам політики і навчальних програм вирішувати проблеми справедливості та соціальної справедливості у своїй роботі, а також підтримує директорів і вчителів у бажанні зробити школи середовищем, у якому не є терпимими до дискримінації та утиску в будь-якій формі. Своєю чергою, студенти отримують різного рівня та потреб знання, вміння та навички, щоб зробити їх активними та відповідальними громадянами, які беруть участь у перетворенні суспільства. Проєкт заохочує викладачів навчати студентів поважати людську гідність та відмінності; сприяти справедливості та рівності в сім'ї, на робочому місці та в суспільстві; захищати нужденних і знедолених; кинути виклик існуючим соціальним нерівностям тощо.

Завершені та відмічені нагородами теми досліджень:

- «Від тестування до продуктивного навчання учнів: запровадження формуючої оцінки в умовах конфуціанської спадщини».
- «Вплив мови буденного спілкування, на якій учні початкової школи Гонконга говорять вдома, на здатність до читання китайською мовою в школі».

Лабораторія нейронауки для освіти. Педагогічний факультет Університету Гонконгу. Лабораторія прагне до інновацій в освіті, використовуючи передові досягнення в області нейробіології і нейротехнології. Її значення полягає у розробці методів підвищенні здатності до навчання і самоефективності,

а також підвищенні ефективності викладання та інформування освітньої політики. Будучи частиною педагогічного факультету, Лабораторія використовує унікальний підхід — проводить дослідження в області нейробіології, які починаються з реальних освітніх завдань. Дослідження відбуваються за участю представників факультетів соціальних наук, інженерії, науки, мистецтва і медицини.

Рейтинг № 7
Університет Торонто (Канада)

Інститут Онтаріо для навчання в галузі освіти. Освітня програма «Навчання та освіта». Університет Торонто є лідером у галузі освітніх досліджень та інновацій, що мають значний вплив як на місцевому, так і на глобальному рівнях. Дослідники факультету мають широкі інтереси й активні дослідницькі програми в галузі людського розвитку та психології навчання дітей, підлітків і дорослих протягом усього життя. Університет вирізняється дуже високим рівнем залучення студентів до науково-дослідних лабораторій і високими показниками успішності.

Коло досліджень факультету:

1. **Прикладна психологія та розвиток людини:** педагогіка початкових класів; критична грамотність; інклюзивні підходи до викладання; освіта вчителя; якісне дослідження; допоміжні технології; академічне втручання; інвалідність у навчанні; психічне здоров'я корінного населення; молодіжне самогубство та його попередження; кампусне психічне здоров'я та самопочуття; вживання алкоголю, каннабісу та інших наркотиків у молодому віці; проблемна поведінка; підлітковий вік та дорослішання; особистісно-орієнтована оцінка; діагностична оцінка; моделювання учнів для зростання; оцінювання в класі; мережеві спільноти з навчання; політика освіти в ранньому віці; управління та керівництво освітою; вимірювальний вплив на освіту; освіта та догляд у ранньому дитинстві; державна політика щодо дітей і сімей; сімейні процеси; вирішення конфліктів; права дітей.

2. **Навчальна програма, навчання та освіта:** мовна політика; порівняльні перспективи щодо освітньої політики; критична соціальна теорія; етнопедагогіка матері; національна література; громадська активність; вирішення конфліктів; освіта вчителів; педагогіка в онлайнсередовищі навчання; цифрові технології; соціокультурні підходи до навчання; освітні технології та розвиток учителів; дизайн онлайннавчальних середовищ; розробка міжнародної програми навчання вчителів; менторство; професійне навчання та розвиток викладачів; освіта корінного населення та вчителів; справедливість у навчанні; дошкільна освіта; освіта на основі наукового дослідження; освіта викладачів науки: участь молоді у науці; професійна етика вчителя; морально-етичні дилеми та проблеми навчання; культурний контекст науки; соціокультурні теорії навчан-

ня; цифрові технології; співпраця у сфері освіти; імплементація навчання; громадська освіта.

3. **Лідерство, вища освіта й освіта для дорослих**: педагогічні спілки; освітня політика і вчитель; організація роботи вчителів у школі; антипсихіатрія; критична психіатрія та дослідження божевілля; дослідницька етика; професійне навчання вчителів; керівництво освітою; зміни в освіті; вдосконалення системи освіти; мобілізація знань; міжнародні оцінки системи освіти; соціально-економічні прогалини в досягненнях; шкільна сегрегація; диференціація навчальних програм / потокове передавання; соціальна мобільність між поколіннями; навчальні здобутки; методи дослідження; соціальна стратифікація і освіта; порівняльна освітня політика: управління освітою: вдосконалення школи; розвиток шкільного лідерства; інновації в політиці прийому до університету.

4. **Освіта з питань соціальної справедливості:** антирасизм; гендер і політика; політика боротьби з утисками; права людини; філософія освіти; етика освіти; сексуальна освіта; ідентичність та автентичність освіти; соціологія освіти та шкільна етнографія; соціальні дослідження дитинства; міграція та мобільність; творчі наочні методи дослідження разом із дітьми; освіта з питань соціальної справедливості; справедливість і політика; критичне лідерство; антипресивна педагогіка; молодіжні дослідження; роль духовності в лідерстві; чорношкірі жінки на керівних посадах у вищій освіті; антиколоніальна думка та деколонізуючі способи навчання, дослідження та письма; африканські корінні дослідження.

5. **Вплив навколишнього середовища на соціальний розвиток дітей дошкільного віку**. В цьому проєкті можна виокремити дві основні лінії постійних досліджень, які стосуються цієї проблеми. ***Перша лінія*** пов'язана з якістю догляду за дітьми, яку отримують діти, та її впливом на їх розвиток. В останні кілька років дослідники зосереджувалися на визначенні критичних аспектів якості догляду за дітьми та розробці емпірично обґрунтованих способів вимірювання цих аспектів. Це включає загальну оцінку працівників, які надають послуги з догляду за дітьми (як на базі центру, так і на дому в сім'ї), та дітей і сімей, яких вони обслуговують. Сучасні дослідження в цій галузі включають збір даних як в Канаді, так і в США, використовуючи як якісні, так і кількісні методи збору даних. ***Друга лінія*** досліджень стосується розвитку навичок вирішення конфліктів у дітей. У межах цього аспекту розглядається низка питань, пов'язаних із роллю батьків у вирішенні конфліктів між своїми маленькими дітьми, двосторонніми впливами в управлінні конфліктами, розробкою сценаріїв конфліктів тощо. Крім того, важливим аспектом проблеми є управління конфліктами дітей під час вступу до школи.

Основні публікації з тем дослідження факультету:

- «Пізнавальна чутливість вихователя: дошкільна освіта та догляд за дітьми».
- «Сприйняття ризиків, регулювання та догляд за дітьми без дозволу: уроки з Онтаріо, Канада».
- «Коефіцієнт ефективності дитячого персоналу в установах раннього виховання та догляд за дітьми і результати розвитку дитини: систематичний огляд та метааналіз».
- «Взаємозв'язок між шкалою оцінювання середовища раннього дитинства та її переглянутою формою за результатами розвитку дітей».
- «Сімейні ризики та металізація братів і сестер: зв'язки з проблемами інтерналізації дошкільнят».
- «Розробка інструменту перевірки й оцінки немовлят і малюків для підвищення якості їхнього розвитку».
- «Розуміння відмінностей в якості аудиторії в центрах раннього дитинства: дані про систему оцінки якості та вдосконалення штату Колорадо».

Рейтинг № 8
Університет Берклі, Каліфорнія (США)

Педагогічна школа. Тут працюють такі дослідницькі центри**:**

1. **Центр дослідження та оцінювання Берклі проводить дослідження щодо розробки та використання нових методів оцінювання шляхом тісної співпраці з лідерами навчальних програм і навчальних інновацій.**
2. **Центр аналізу політики для Каліфорнійської освіти прагне визначити та підтримувати довгострокову стратегію всебічної реформи політики та постійного поліпшення результативності на всіх рівнях каліфорнійської системи освіти.**

Дослідницькі проєкти:

1. Мережа підтримки коледжу та кар'єрної академії (CCASN). Цей проєкт спрямований на допомогу педагогам та іншим зацікавленим сторонам з метою покращення якості навчання в середній школі.
2. Дослідницька лабораторія дизайну. Створює та оцінює теоретичні освітні інновації, використовуючи як традиційні, так і передові засоби масової інформації.
3. Група функцій. Проєкт служить дослідницьким форумом для студентів та всіх інших, хто цікавиться різноманітними аспектами математичного пізнання та викладання.

4. Навчання в галузі технологій (TELS). Проєкт розробляє безкоштовні, орієнтовані на стандарти наукові навчальні програми та навчальну платформу WISE з відкритим кодом.

Інші проєкти:

Програма розвитку академічних талантів. Програма розвитку академічних талантів UC Berkeley (ATDP) створена для усіх високо мотивованих та підготовлених студентів для реалізації своїх академічних пристрастей у спільноті однодумців. Метою програми є:

- запропонувати учням навчальну можливість, що відповідає їх потребі знати, думати та висловлюватись;
- допомогти студентам усвідомлювати знання;
- заохочувати студентів швидко зростати через рівень навчання, шукаючи та вирішуючи освітні виклики під час зростання;
- сприяти подальшому розвитку молодих учених, здатних до повноцінного освітнього та соціального життя.

Навчальні результати студентів передбачають, що вони зможуть:

- успішно виконати дослідження з обраної дисципліни;
- здійснювати свої академічні пристрасті та глибокі інтереси;
- брати участь в академічній спільноті аналогічно мотивованих ровесників.

1. **Проєкт професійного розвитку письма в школах району затоки (Каліфорнія)**. Проєкт розроблено з урахуванням інтересів професійного розвитку писемності в школах території затоки та потреб окремих шкіл районів, що входять до неї. У межах дослідницького проєкту школи направляють команду вчителів для участі у семінарах, тренінгах, консультаціях, спрямованих на професійний розвиток у сфері писемності. Головна мета проєкту: створення писемного класу чи групи; навчання писемності як процесу (від писання, коректування, редагування до публікації); перехід на єдині державні стандарти письма; зосередження на написанні інструкцій; ефективне використання технологій навчання письма; розробка методів викладання загальних текстових типів основних стандартів письма; ефективна інтеграція граматики; оцінка письма студентів усіх рівнів навчання; задоволення потреби студенті в оволодінні академічною мовою (усною та писемною); використання письма для навчання.

2. **Каліфорнійський проєкт читання та літератури**. Цей проєкт є логічним продовженням попереднього. Місія Каліфорнійського проєкту з читання та літератури (CRLP) полягає у забезпеченні високої якості читання та навчання академічної мови на основі стандартів професійного розвитку вчителів. Завдяки спільній співпраці зі школами та округами, CRLP постійно

підтримує процес навчання і зростання у цьому напрямі, що досягається в академічному режимі шляхом:

- розвитку змістовних знань викладачів і розширення їхніх навчальних стратегій (керуючись прийнятими державою рамками, змістовними стандартами та інструктивними матеріалами) через літні та навчальні курси і програми професійного розвитку;
- підтримки вчителів в ефективному використанні нещодавно прийнятих інструктивних матеріалів на основі стандартів;
- орієнтації на розвиток академічної англійської мови для підготовки всіх студентів до відповідності або перевищення стандартів академічного змісту в предметних галузях;
- створення загальнонаціонального пулу керівників, експертів, викладачів і науковців університетів для ведення проєктних програм і перетворення освітньої політики та пріоритетів Каліфорнії в обґрунтовану практику в аудиторії для поліпшення навчальних досягнень учнів;
- об'єднання університетів, шкіл і районів у партнерській співпраці для покращення викладання та навчання з професійним розвитком, спрямованим на задоволення потреб району для всіх учнів, які цього потребують.

3. **Національний письменницький проєкт**. Дослідницький проєкт акцентує важливість та значення грамотного письма для спілкування, навчання та громадянства. Писемна грамотність — це своєрідна валюта на робочому місті, а також у світовій економіці. Вміння грамотно писати допомагає людині передавати свої ідеї, вирішувати проблеми та розуміти світ, що змінюється. Писемність — це міст у майбутнє. Тому метою письменницького проєкту є спрямування знання, досвіду та лідерства педагогів країни на зусилля щодо покращення писемності та її навчання для усіх школярів і студентів. Учасники проєкту вважають, що писемність в багатьох її формах є характерним засобом спілкування в XXI столітті. Більш того, вони передбачають, що в майбутньому кожна людина буде досвідченим письменником, зацікавленим учнем та активним учасником цифрового взаємопов'язаного світу. Проєкт є унікальним за своїми масштабами. Це — мережа сайтів, закріплених у коледжах та університетах, які обслуговують викладачів за всіма дисциплінами та на всіх рівнів, починаючи з дитинства та закінчуючи університетом. Проєкт забезпечує професійний розвиток, розвиває ресурси, проводить дослідження і діє для поліпшення викладання писемності в школах, університетах, а також у громадах. Учасники Національного письменницького проєкту вважають, що доступ до високоякісного освітнього досвіду є основним правом усіх учнів і наріжним каменем справедливості. Проєкт покликаний працювати в

партнерстві з інститутами, організаціями та спільнотами, щоб розвивати і підтримувати лідерство для поліпшення освіти. Досвід імплементації проєкту свідчить про те, що успіх лежить у різноманітності методів навчання, а також у тому, коли є усвідомлення того, що практика зміцнюється, якщо ми застосовуємо різні способи пізнання, навчання та усвідомлення, що базуються на культурі і освітньому досвіді.

Основні принципи проєкту:

- учителі на кожному рівні — від дитячого садка до коледжу — є агентами реформ; університети і школи є ідеальними партнерами для інвестування в цю реформу за допомогою професійного розвитку;
- писемності можна і потрібно навчати, а не просто проходити на кожному рівні навчання. Програми професійного розвитку повинні надавати вчителям можливість працювати разом, щоб зрозуміти весь спектр розвитку писемності в різних класах і предметних галузях;
- знання про навчання писемності приходять з багатьох джерел: теорія і дослідження, аналіз практики та досвід мови тощо. Ефективні програми професійного розвитку надають вчителям часті і постійні можливості для написання і систематичного вивчення теорії, дослідження і практики;
- не існує єдиного правильного підходу до навчання письму; проте деякі практики виявляються більш ефективними, ніж інші.
- учителі, які добре обізнані і ефективні в своїй практиці, можуть бути успішними вчителями інших викладачів, а також партнерами в галузі досліджень, розробок і впровадження в сфері освіти. У сукупності вчителя-лідери — це найбільший ресурс для реформи освіти.

4. **University Community Links**. Цей проєкт представляє позааудиторні програми UC-Links, що здійснюють академічну підготовку для недостатньо забезпеченої молоді у всіх районах Каліфорнії, а також адаптують студентів університету до майбутньої професійної кар’єри. Програми використовують цифрові та інші мультимедійні комунікації, які допомагають учням практично опанувати навички розповсюдження цифрових історій, виробництвом фільмів і суміжними здібностями. Співробітники проєкту UC Links використовують різні підходи: ефективне використання цифрових і практичних ресурсів як у школі, так і в науці; організація заходів на вебсайті UC-Links, які відображають інтереси як університетів, так і учасників проєкту — школярів, студентів, вчителів та інших. Запрошуються учасники, які добре знайомі з місцевою культурою, мовою та освітніми проблемами. Проєкт дозволяє дуже широко обмінюватися ідеями та думками.

Рейтинг № 9
Колумбійський університет, Нью-Йорк (США)

Педагогічний коледж. Освітня програма «Освіта та навчання». Коледж готує вчителів та викладачів у галузі освіти, психології, охорони здоров'я та лідерства.

Успіх підготовки в коледжі полягає у взаємодії з розробниками освітньої політики та практиками, а також у дослідженнях, що проводяться **науковими центрами**:

• **Проєкт прискорених шкіл.** Цій проєкт є продовженням однойменного проєкту, який був розроблений у Стенфордському університеті в 1986 р. Головною ідеєю проєкту є розробка комплексного підходу до шкільних змін, спрямованого на поліпшення шкільного навчання дітей в ситуаціях ризику (неуспішності, відставання тощо). Замість того, щоб переводити учнів у виправні класи, прискорені шкільні співтовариства — персонал, батьки, адміністратори, учні, представники районних відділень і члени місцевої громади — прискорюють навчання, надаючи всім учням складні завдання, які традиційно призначалися тільки для учнів, що визначалися як обдаровані і талановиті. Традиційно учні з груп ризику піддаються корекційним заняттям, які уповільнюють темпи навчання і спрощують зміст навчальної програми. Хоча ця практика виправлення призначена для того, щоб учні могли наздогнати своїх однолітків, дослідження показують, що виправлення фактично змушує учнів все більше відставати від основного напрямку. Таким чином, замість виправлення, прискорені школи покладають великі надії на кожного учня і надають кожному учню потужний навчальний досвід, який підкреслює складні і захоплюючі дії, релевантний зміст і активне розкриття цілей навчальної програми. Дослідники, оцінюючи і розмірковуючи про сучасний статус школи, прагнуть об'єднати шкільне співтовариство навколо його власного бачення ідеальної школи і надати кожному члену суспільства можливість брати участь у створенні цієї школи. Таким чином, прискорені школи перетворюються в «школи мрії». Саме про такі школи мріють батьки та бажають, аби їхні діти навчалися в них.

• **Ініціатива дослідження та оцінки.** Ідея дослідження базується на просуванні змістовного використання інформації про оцінювання у всьому світі різних дисциплін навчання, з акцентом на освітніх дисциплінах як основному напрямку діяльності коледжу. Дослідження в цій сфері є **міжнародними та мультидисциплінарними** й постійно розширюються. Це дозволяє вивчати, впроваджувати інновації та шукати кращі рішення критичних питань оцінювання сьогодні. Незважаючи на те, що уряди усіх країн визначають «освіту для всіх» як політику, забезпечення доступу до якісної освіти залишається однією з найбільших проблем для зацікавлених сторін у всьому світі. У цьому контексті для освітніх систем важливо знайти найкращі доступні освітні

інструменти та практики. Наприклад, для Індії з її значним населенням стає не менш важливим зрозуміти, як ці інструменти та практики можуть бути відповідним чином розроблені для відображення масштабів її населення. Ініціатива дослідження оцінювання в Педагогічному коледжі Колумбійського університету підтримується дослідженнями, що надає значення культурі праці, яка визнає важливість оцінок, та розбудові організаційного потенціалу, що виходить за рамки індивідуального досвіду та сприяє системному навчанню. Це ставить організацію освітнього процесу на шлях постійних вдосконалень результатів навчання. Результати цього дослідження, однак, не можуть бути негайно застосовані до сфери освіти, оскільки навчальні середовища є складними соціальними екосистемами. Наприклад, як школа вимірює ефективність конкретного навчального методу, якщо навчання дитини також доповнюється незалежними інструкціями вдома чи в іншому місці? Для подолання цього завдання треба встановити нові рамки для збору доказів, які є як кількісними, так і якісними. Такі рамки можуть варіюватися від традиційних, лінійних підходів до більш системної моделі, яка краще округлюється для розміщення змінних середовища та конкретних ситуацій. Такий системний підхід також може створити можливості для зворотного зв'язку, що призведе до постійного циклу покращення якості в закладах освіти. Значення оцінювання зростає в усьому світі, і обґрунтовані на їх основі факти практики інтегруються в програми на різних рівнях. Дослідники залучають до свого проєкту зацікавлені сторони як зі сфери освіти (студентів, викладачів), так і політиків та роботодавців. Така взаємна співпраця допоможе досягти довгострокових цілей соціального вдосконалення.

• **Центр африканської освіти.** Його головна мета — створити спільноту студентів, викладачів та особистостей, що мають спільні інтереси та зобов'язання у галузі освіти та африканських студій. Цьому сприяють міждисциплінарне вивчення та дискусії в Педагогічному коледжі Колумбійського університету, що відбуваються за допомогою дослідницьких проєктів, конференцій, циклів лекцій і курсів. Центр інтегрує вивчення африканської освіти в різні програми в коледжі. Він також сприяє зв'язкам з африканськими університетами, приймаючи на стажування науковців, політиків, практиків та активістів, які представлять свої дослідження та досвід з різних дисциплінарних і теоретичних перспектив.

• **Проєкт «Жіноче лідерство та доступ до вищої освіти в постконфліктних контекстах».** Цей проєкт досліджує зв'язок у розвитку жіночого лідерства та доступу до вищої освіти в постконфліктних країнах. Головні цілі проєкту присвячені формуванню світового лідерства у жінок шляхом розширення доступу до можливостей вищої освіти в США, у тому числі для жінок з низьким рівнем доходу та з постконфліктних країн. Це дослідження

має на меті вплинути на світову спільноту для розширення інвестицій у доступ жінок до вищої освіти.

• **Центр справедливості освіти.** Центр справедливості освіти — це некомерційний політичний і дослідницький центр Педагогічного Коледжу Колумбійського університету. Головна мета досліджень — забезпечення прав дітей на змістовну можливість закінчення середньої школи, підготовку до коледжу, кар'єри та участі у громадському житті суспільства. Дослідники працюють над визначенням і забезпеченням всього спектру ресурсів, підтримки та послуг, необхідних для гарантування цього права для всіх дітей, особливо для незаможних і дітей різних рас. Результати можуть бути досягнуті через зміни у системі освіти, через взаємопов'язану програму досліджень правового аналізу та розробки політики, залучення громадськості, створення коаліції для просування цих питань на державному та місцевому рівнях. Особливою частиною проєкту є допомога молоді з країн Центральної та Східної Європи у тому, щоб вона змогла брати участь у громадській діяльності. У цьому аспекті дослідники роблять виключення, тому що більшість державних шкіл США вже протягом поколінь відійшли від однієї з основних цілей публічної освіти — підготовки учнів до того, щоб вони стали дієздатними громадянами. Проєкт аналізує причини занепаду громадянської підготовки, надає детальний аналіз того, як підготувати учнів до продуктивного громадянства, та розглядає приклади найкращих практик. Крім того, результати дослідження стверджують, що суди є життєво важливою частиною рішення цього громадянського занепаду та надають конкретні рекомендації щодо того, як суди можуть і повинні вирішувати цей недолік.

• **Центр інновацій в освіті та розвитку вчителів.** Метою проєкту є: 1) розроблення інноваційної програми фінансування досліджень у сферах розвитку вчителів; підготовка педагогів-викладачів; трансформаційні партнерські відносини між школою та університетом; системне керівництво, що відповідає принципам справедливості та соціальної справедливості; 2) впровадження діяльності щодо обміну та розвитку знань, включаючи (але не обмежуючись ними) консультації, семінари та конференції з акцентом на інновації у розвитку вчителів; підготовка педагогів-викладачів; трансформаційні партнерські відносини між школою та університетом; системне керівництво; експерименти з професійної підготовки; 3) розробка спільних освітніх програм (у тому числі докторських) в галузі освітньої експертизи, включаючи короткі курси, засновані на передових наукових дослідженнях; 4) сприяння мобільності викладачів і студентів для розширення наукових досліджень і покращення якості викладання на факультеті, отриманню досвіду студентами та кар'єрному, професійному та особистісному розвитку всіх членів громад.

Рейтинг № 10
Університет Каліфорнії, Лос-Анджелес (США)

Педагогічний коледж. Педагогічний коледж здійснює підготовку за 25 академічними програмами, у тому числі «вища освіта», «дошкільна освіта» тощо, рівня бакалавр, пост-бакалавр, магістр та доктор.

Дослідницькі програми:

- **програма підготовки учителів соціальної справедливості:** готує вчителів, що розпочинають свою кар'єру, щоб стати викладачами соціальної справедливості в місцевих умовах. Для того, щоб залучити до програми якомога більше викладачів, що розпочинають свою кар'єру, дослідники пропонують декілька шляхів, що призводять до досягнення цілей та отримання диплома і ступеня магістра освіти;
- **освітня програма для людей,** які бажають викладати в школах для дітей, чиї батьки не мають високих доходів, а самі школи Каліфорнії мають низький рівень освіти, наприклад, в Лос-Анджелесі. Ця програма теж спрямована на досягнення соціальної справедливості;
- **Центр дослідження расових проблем**. Центр нових расових досліджень поєднує дослідників, які вивчають широкий спектр питань, пов'язаних з расою, включаючи клас, етнічну приналежність, стать та імміграційний статус. Результати дослідження спрямовуються до Капітолію для ознайомлення представників влади з основними пропозиціями дослідників (головна частина дослідників — студенти та аспіранти). Ці результати супроводжуються аналітичним зверненням до законодавців з вимогою зробити інше майбутнє для держави та нації;
- **дослідження нових технологій візуалізації мозку**. Знання, потрапляючи в голови школярів і студентів, створює певну картину світу та відбиття знань. Нова технологія візуалізації мозку може прокласти шлях новій науці, яка допоможе зрозуміти та схарактеризувати процес навчання та мислення дітей і дорослих. Врешті-решт, це може допомогти педагогам зробити революцію в освітньому процесі, та в аудиторіях зокрема. У програмі беруть участь представники міждисциплінарних зв'язків;
- **програма навчання вчителів методам формування навиків критичної медіаграмотності в учнів та студентів.** Програми навчання вчителів в Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі концентрують увагу дослідників на двох критичних проблемах, з якими стикаються викладачі та студенти: 1) кліматичні зміни по всій планеті; 2) необхідність розвитку навичок критичного мислення, щоб розшифрувати велику кількість реальних і альтернативних фактів у засобах масової інформації. Мета програми — показати учням, як можна деконструювати медіа, створити

свою власну альтернативу отриманим повідомленням і відокремити фейкові новини від фактів. Учасники проєкту співпрацюють з Мережею некомерційних комунікацій і ЗМІ, групами педагогів, журналістів і експертів в галузі засобів масової інформації, щоб обговорити відповідні обов'язки громадськості та засобів масової інформації щодо фейкових новин і альтернативних фактів. Програма підкреслює, що головним завданням є навчання критичної медіаграмотності вчителів, які навчать дітей бути критичними в своєму мисленні та скептично ставитися до будь-якої інформації, отриманої або від учителя, або з вебсайту. Такий підхід допоможе здійснити перехід від цензури до розширення прав і можливостей демократичного суспільства.

ЧЕРНЯК А. М.

Щодо проблемних аспектів надання українськими ЗВО якісних освітніх послуг іноземним громадянам

Отримання іноземцями освіти в ЗВО нашої держави завжди посідало важливе місце не тільки в національній освітній галузі, а й було одним із пріоритетних іміджевих чинників України в світі. З отриманням нашою державою незалежності вказаний сегмент освітніх послуг динамічно розвивається, постійно збільшуючи кількісні показники. Розвиток міжнародного студентського обміну має важливе економічне значення для країни й передусім для освітніх установ, які, отримуючи відповідні фінансові надходження від іноземних студентів, суттєво покращують своє фінансове становище. Щороку кожен іноземний студент в Україні витрачає близько 400 тис. грн, а загалом це понад 30 млрд грн на рік.

Аналіз ситуації на каналі міжнародного студентського обміну свідчить про стійку тенденцію до зростання кількості іноземних громадян, які отримують освіту в українських закладах вищої освіти. За останні п’ять років їхнє число збільшилося на понад 25 %. Так, протягом 2019 р. у нашій державі ЗВО видали понад 41 тисячу запрошень на навчання іноземцям; навчається більше 81 тисячі іноземних студентів зі 154 країн світу (2014 р. — 63172, 2015 р. — 63906, 2016 р. — 64066, 2017 р. — 66310, 2018 р. — 75605); освітню діяльність, пов’язану з іноземними громадянами, надають близько 450 ЗВО (з них 88 % державних, 12 % приватних). Загалом наразі 87,5 % іноземних студентів вступають на основні курси навчання; 9,6 % — на підготовчі відділення; близько 3 % — на післядипломну освіту, аспірантуру та докторантуру українських ЗВО. Станом на кінець 2019 р. отримують освіту за кваліфікаційним рівнем молодший спеціаліст 667 іноземців, бакалавр — 25144, спеціаліст — 7924, магістр — 36482, доктор філософії — 588. На підготовчому відділення навчається понад 8 тис. іноземних студентів, 2 тис. — здобувають післядипломну освіту або перебувають в Україні за програмами академічної мобільності.

Чисельна динаміка іноземних студентів у приватних ЗВО суттєво краща за державні. Так, у порівнянні 2017–2018 та 2018–2019 н.р. у державних ЗВО вона становила 12 %, в приватних — 22 %. Слід акцентувати увагу на суттєвому зростанні іноземних студентів у приватних вищих навчальних закладах ще й тому, що це відбувалось з урахуванням того, що окремі країни СНД повністю або частково припинили визнавати українські дипломи про отримання юридичної, медичної та іншої освіти, а це призвело до суттєвого зменшення іноземних студентів у багатьох приватних закладах освіти (МАУП, Європейський університет тощо).

Провідними містами, де навчається найбільша кількість іноземних студентів протягом останнього десятиліття, залишаються Харків, Київ, Дніпро, Одеса, Полтава та Львів. Найбільш популярними спеціальностями для іноземців є «Медицина», «Лікувальна справа», «Стоматологія», «Менеджмент» та «Фармація, промислова фармація». Вказана тенденція сформувалася протягом останніх п'яти років і має сталий характер.

У топ 10 країн за походженням іноземних студентів, які навчаються в Україні, входять: Індія — 17319 студентів, Марокко — 6430, Азербайджан — 5420, Туркменістан — 5207, Нігерія — 3863, Єгипет — 3142, Китай — 2852, Туреччина — 2575, Ізраїль — 2177 та Узбекистан — 2041.

Найпопулярнішими ЗВО серед іноземних студентів є Харківський національний медичний університет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Одеський національний медичний університет, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, Запорізький державний медичний університет, Тернопільський державний медичний університет імені І. Я Горбачевського МОЗ України, Дніпропетровська медична академія МОЗ України, Буковинський державний медичний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Майже всі топ 10 українських ЗВО, де навчаються іноземні студенти, складають медичні освітні установи, з урахуванням навчання за медичними спеціальностями у ХНУ ім. В. Н. Каразіна та КНУ ім. Т. Шевченка. За оцінками фахівців вказана зацікавленість іноземних громадян у майбутньому буде посилюватися й стане пріоритетною. Зазначене серед іншого зумовлене затребуваністю відповідних професій, порівняно невисокою вартістю навчання та проблеми з отриманням медичної освіти іноземцями на батьківщині.

Водночас, оцінюючи зростання кількості іноземних студентів у навчальних закладах України, головним чином медичних, як позитивний фактор слід зазначити, що сьогодні **існує також і низка суттєвих проблем, які наявні в системі надання освітніх послуг іноземним громадянам**, **передусім пов'язаних із якістю надання освітніми установами відповідних послуг іноземцям**. Вказане негативно впливає на імідж нашої країни, створює загрози національній безпеці України, сприяє погіршенню криміногенної ситуації в країні і зменшує надходження в економіку України. Слід визнати, що поширенню проблемних аспектів на каналі міжнародного студентського обміну сприяє неналежне виконання своїх посадових обов'язків представниками ЗВО, контролюючих, інших уповноважених органів та підприємств, які надають посередницькі послуги з набору на навчання іноземних громадян.

Так, **однією з ключових проблем організації набору на навчання іноземних громадян є неконтрольована реалізація запрошень** для потенційних кандидатів на навчання. Констатуємо присутність т.зв. стрибків під час видачі

ЗВО запрошень на навчання для вихідців з країн Африки й Азії. Так, протягом різних суміжних за роками вступних кампаній кількість виданих запрошень для навчання іноземців може бути вищою на 50–70 % для конкретної країни чи освітнього закладу за відсутності такої динаміки в попередні й подальші роки. Це головним чином свідчить про хаотичний добір представниками фірм-контактерів кандидатів на навчання в країнах походження та безконтрольну видачу адміністраціями освітніх закладів запрошень на навчання, наявність угод ЗВО з недобросовісними підприємствами-посередниками.

Загалом 25-ти відсоткова загальна динаміка збільшення запрошень на навчання в 2017–2018 н.р. порівняно з попереднім свідчить про неконтрольованість ситуації й відсутність бажання в значної частини адміністрацій ЗВО досягти якісних показників як в організації набору, так і в наданні освітніх послуг іноземним громадянам, переймаючись здебільшого фінансовими результатами своїх освітніх установ. Як наслідок, запрошень для навчання іноземним громадянам було видано у цей період 50248, а студентів у 2018 р. збільшилося на 9295 (з урахуванням студентів з країн СНД, які переважно не оформлюють відповідні запрошення). Отже, відсоток реалізації запрошень складає усього близько 15–17 %. За результатами відповідної діяльності окремі регіональні ЗВО взагалі зайняли перші місця за кількістю виданих запрошень на навчання, перевершивши показники будь-якого столичного вищого навчального закладу. Вказана динаміка простежується вперше за роки незалежності нашої держави.

Як приклад, у 2016–2017 та 2017–2018 н.р. було видано на 70 % більше запрошень для громадян Марокко (4026 та 6743 відповідно), на 50 % — громадян Індії (3571 та 5212 відповідно), на 40 % — громадян Гани (990 та 1403). Воночас для громадян Єгипту, який є одним з основних постачальників іноземних студентів для ЗВО України, лише на 9 % збільшилась кількість виданих запрошень на навчання (див. табл. 16). Особливе занепокоєння викликає збільшення більше ніж удвічі видача у вказаний період запрошень для громадян Пакистану (1523). Підтверджуючи деструктивність відповідної діяльності зазначених суб’єктів міжнародного студентського обміну, слід зауважити, що станом на 2017 р. в Україні отримували освіту 303 пакистанці (по 50–60 осіб на кожному курсі навчання), а на кінець 2017–2018 навчального року їх число зросло до 338. Таким чином, з урахуванням того, що частина вихідців з цієї країни могла бути відрахована після закінченню навчання, студентів-пакистанців в українських ЗВО збільшилося приблизно на 100 осіб. Відповідно з 1523 запрошень, виданих у вказаному навчальному році, понад 1400 не були реалізовані (відсоток реалізації менше 7 %).

Таблиця 16

Динаміка окремих топ-країн-постачальників іноземних студентів

Країна походження	2017–2018 н.р.		2018–2019 н.р.		Співвідношення збільшення числа студентів до виданих запрошень, %
	студентів	Видано запрошень	студентів	Видано запрошень	
Марокко	5865	6743	7390 (+1525)	7514	22
Індія	10884	5212	14958 (+4174)	7898	80
Нігерія	3277	2021	3552 (+275)	3205	14
Алжир	430	1143	730 (+300)	2538	26
Гана	1477	1403	1665 (+188)	1628	13
Пакистан	303	1523	338 (+35)	1391	2

Як свідчить відповідна статистика, раптове збільшення кількості запрошень майже не трансформується в суттєве збільшення числа іноземних студентів. Головним мотивом вказаних дій є фінансовий фактор — отримання додаткових коштів за рахунок фактичного продажу запрошень потенційному кандидату на навчання.

Розуміючи невідповідність задекларованої іноземцем мети перебування (отримання освіти) реальній, а подекуди володіючи інформацією про протиправний характер його намірів, з метою уникнення відповідальності представники суб'єктів підприємницької діяльності-контактерів відмовляються декларувати свою причетність до запрошення вказаної категорії осіб, а окремі представники адміністрацій освітніх установ, за відповідну винагороду, декларують, звітуючи перед МОН України, що іноземець або особисто отримав запрошення, або міжнародною поштовою кореспонденцією. Про вказане, між іншим, свідчить й статистика ДП УДЦМО — понад 52 % пакистанців «отримали запрошення на навчання особисто». Водночас слід зважати на те, що частина пакистанців, яким вдалося потрапити в нашу державу за освітніми візами, тимчасово легалізувалася, перейшла на нелегальний статус в Україні чи реалізувала свій намір щодо незаконного потрапляння в країни Європейського Союзу.

Подібні приклади діяльності мають місце й стосовно іноземців з інших країн. Зокрема, за результатом організації набору на навчання іноземних студентів у 2017–2018 н.р. понад 30 % іноземців «особисто отримали запрошення на навчання» (понад 13 тисяч запрошень). Вказані відсоткові показники не відображають реального стану речей ще й через фактично монопольне становище в багатьох ЗВО окремих суб'єктів господарської діяльності, які зав-

дяки наявним зв'язкам з керівництвом освітніх установ не допускають до організації набору інших осіб. Таким чином, декларування особистого отримання запрошень іноземцем часто приховує фактичний їх продаж, передусім вихідцям з країн ризикової міграції чи підвищеної терористичної загрози.

Іншою **актуальною проблемою організації процесу навчання іноземних громадян в Україні є заочна освіта**, яка наявна виключно через суб'єктивні протиправні наміри щодо особистого збагачення. Значна частина навчальних закладів не надає освітні послуги відповідної якості, намагаючись головним чином отримати фінансові дивіденди за рахунок навчання іноземців.

Це стосується і якості освітніх програм, наявного науково-викладацького складу, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, і побутових умов навчання й проживання іноземних студентів. Попередньо отримана інформація свідчить, що низка закладів вищої освіти взагалі не надає освітні послуги іноземним студентам-заочникам. У кращому разі освітні установи лише імітують відповідну освітню діяльність. Особливо це стосується частини приватних освітніх установ. Іноземці, які рахуються студентами вказаної категорії ЗВО, використовують освітній статус для власної легалізації в Україні, працевлаштування, організації заходів з метою отримання постійних документів для перебування в нашій державі (фіктивний шлюб тощо).

У деяких приватних ЗВО, у тому числі і тих, які є лідерами в нашій державі за кількістю виданих запрошень для навчання іноземцям, співвідношення іноземних студентів на стаціонарній і заочній формах навчання становить 10–20 % (зокрема, в 2017–2018 н.р. у Міжрегіональній академії управління персоналом навчалося 1892 іноземці, з них заочників — 1511; у «Європейському університеті» з 1728 іноземців — 1601 заочників, відповідно).

На основі результатів попереднього аналізу якості освітньої діяльності в експертного середовища виникають обґрунтовані сумніви, чи засвоїли студенти з Азербайджану, Туркменістану та інших країн навчальні дисципліни і чи гідні отримати у подальшому дипломи про вищу юридичну, економічну чи іншу освіту. Підтверджуються побоювання за якість підготовлених фахівців наявністю випадків, коли випускники українських ЗВО, які отримували вищу освіту українською чи російською мовами, навіть не володіють цими мовами, а про рівень засвоєння профільних навчальних дисциплін не йдеться взагалі.

З метою залучення якомога більшої кількості іноземних студентів окремі освітні установи вдаються до відвертого «освітнього демпінгу», встановлюючи вартість навчання на заочній (а подекуди й стаціонарі) формі в розмірі 12 тис. грн за умов удвічі вищої середньої вартості освітніх послуг на ринку.

Значних обсягів й загального поширення на загальнодержавному рівні досягла протиправна діяльність адміністрацій закладів вищої освіти з видачі

дипломів про здобуття вищої освіти іноземцями, які формально навчалися на заочній формі, але жодного разу в нашій державі не перебували або протягом 5–6 років навчання перебували в Україні кілька разів. У подібних випадках сценарій реалізації незаконного наміру з особистого збагачення розвивається у двох можливих напрямках: або здійснюється так звана підробка документів про освіту, або іноземець протягом періоду навчання формально «проводиться» по журналах, відомостях та базах даних без реєстрації в регіональних органах ДМС України.

Слід наголосити, що вказана деструктивна діяльність притаманна як представникам приватних, так і державних вищих навчальних закладів, у тому числі й тим, які мають статус національних.

Наразі низка країн частково або повністю відмовилися від українських дипломів про отримання вищої юридичної, економічної, медичної освіти. Зазначене спричинило масовий відтік іноземних студентів з усіх категорій освітніх закладів, зокрема таких провідних державних ЗВО, як: Харківський національний медичний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, і приватних, як-от Міжрегіональна академія управління персоналом, Європейський університет. Так, кількість студентів з Азербайджану в 2018–2019 н.р. знизилася на 17 % порівняно з попереднім звітнім періодом (відповідно 6228 і 7522 здобувачів освіти). Як наслідок, це спричинило втрату можливості додаткових фінансових надходжень як в бюджет ЗВО, так і держави загалом.

У разі збереження відповідної динаміки, з врахуванням масового відтоку українських студентів, насамперед, в країни Західної й Східної Європи, найближчим часом постане нагальне питання виживання української системи вищої освіти загалом.

Сьогодні слідчими Національної поліції України в рамках розпочатих кримінальних проваджень, у взаємодії з оперативними підрозділами Служби безпеки України проводяться заходи з документування відповідної протиправної діяльності в різних регіонах країни. Так, у серпні 2019 р. слідчими ГУ НП України в Черкаській області, за матеріалами УСБУ в Черкаській області, розпочато провадження за фактом можливої незаконної видачі представниками Східноєвропейського університету економіки і менеджменту 80 дипломів про вищу освіту іноземцям.

Особливої актуальності протягом останніх років набула **проблема суттєвого погіршення криміногенної ситуації в міжнародному студентському обміні**. Вказане насамперед пов’язано зі збільшенням корупційних проявів з боку представників правоохоронних, контролюючих органів, адміністрацій ЗВО

та використання з метою отримання незаконних доходів контактерів з негативною діловою репутацією.

Так, в другій половині 2018 — початку 2019 рр. широкого резонансу набула скандальна ситуація, що склалась у Донецькому національному медичному університеті (ДНМУ) й була пов'язана з неналежним виконанням своїх обов'язків вищевказаними категоріями посадових осіб. Водночас з'ясовано, що в окремих своїх структурних підрозділах ЗВО фактично взагалі не надавав освітні послуги іноземним студентам, повністю відсутні відповідні технологічні вимоги матеріально-технічного, інформаційного забезпечення й кваліфікований викладацький склад тощо. Близько ста іноземців, які прибули для отримання освіти, були введені в оману й зареєстровані в органах ДМС України за підробленими наказами про зарахування тощо. Державному бюджету України було завдано збитків на загальну суму понад 50 млн грн через ненадходження на рахунки ДНМУ коштів за навчання від понад 850 іноземних студентів з Єгипту, Індії та Марокко. Після відрахування цих студентів із ЗВО розгорнулася широкомасштабна інформаційна кампанія з дискредитації нашої держави, у тому числі національної освітньої галузі, за участі українських й іноземних інформаційних ресурсів, іноземних представництв тощо. На адресу МЗС України було надіслано декілька нот протесту дипломатичних представництв. Однією з тем розмови між Президентами України та Єгипту 25 вересня 2019 р. під час участі в 74-й Генеральній Асамблеї ООН стала саме проблема навчання єгипетських студентів в українських ЗВО.

Слід зазначити, що від такої діяльності насамперед виграла Російська Федерація. Так, лише з Єгипту у ЗВО РФ та анексованої АР Крим вступило до 1000 осіб, які попередньо виношували наміри отримати медичну освіту в українських вишах.

Між іншим, за результатами вказаного інциденту на даний час повністю або частково відмовилися від визнання дипломів про отримання вищої освіти в українських ЗВО Азербайджан, Туркменістан, Індія, Єгипет, Марокко, Йорданія, Іран, Саудівська Аравія, Ємен, Оман. Розміри недоотриманих економікою України коштів через негативний інформаційний резонанс лише за попередніми оцінками сягає понад 3 млрд грн щороку.

Водночас, незважаючи на тотальні проблеми з якістю надання освітніх послуг (особливо за медичними спеціальностями) низкою непрофільних державних та численних приватних ЗВО, протягом 2018–2019 рр. ця категорія закладів освіти системно й суттєво розширювала провадження ліцензійної діяльності за популярними серед іноземців медичними спеціальностями.

Особи, які займаються відповідною деструктивною діяльністю з використанням міжнародного студентського обміну, реалізують власні проти-

правні наміри в інших ЗВО, здійснюючи фактичний продаж запрошень на навчання чи шахрайським шляхом присвоюючи кошти іноземців.

За результатами попереднього аналізу реалізації суб'єктами відповідних дозвільних й контролюючих повноважень в освітній галузі стає зрозумілою **необхідність узгодження й взаємодії їх діяльності з усіма зацікавленими органами, запровадження прозорої процедури прийняття відповідних управлінських рішень із ліцензійної діяльності в освітній галузі**, у тому числі анулювання відповідних дозволів й притягнення до відповідальності причетних посадових осіб.

З метою вирішення проблемних аспектів надання освітніх послуг іноземним громадянам, за ініціативи керівництва держави, в листопаді 2019 р. було створено міжвідомчу робочу групу з участю представників МОН, МОЗ, МЗС, НП, ДПС та СБ України. Наразі опрацьовуються провідні проблемні аспекти, що стосуються організації набору на навчання іноземців і якості надання освітніх послуг українськими ЗВО, отримання візової підтримки, пов'язані із в'їздом кандидатів на навчання, тощо.

Для започаткування позитивних змін у розв'язанні зазначених проблем, треба внести **докорінні зміни в нормативні акти**, які регламентують вказані питання. Зокрема, необхідно невідкладно розробити та **впровадити якісні критерії оцінювання роботи адміністрацій ЗВО** з організації набору та надання освітніх послуг за результатами кожної вступної кампанії / навчального року. Одним із варіантів вирішення проблеми й оцінки роботи освітніх установ на ринку надання послуг може бути введення відсоткових показників (критеріїв) оцінки кількості виданих запрошень на навчання, зарахованих іноземних студентів, відрахованих студентів за неуспішність, виданих дипломів тощо. Комплексний аналіз цих аспектів дасть змогу МОН та іншим зацікавленим органам України об'єктивно оцінювати результати діяльності ЗВО.

Варто зауважити, що за результатами окресленої проблеми, освітнім установам можуть бути надані певні преференції в організації набору, акредитації освітніх програм, ліцензуванні відповідної діяльності, а також фінансового характеру (бюджетні місця для іноземців, кошти для започаткування науково-освітніх центрів, проведення рекламних кампаній за кордоном тощо). Окремими фахівцями у сфері міжнародного студентського обміну пропонується для освітніх установ, які матимуть найкращі якісні показники, взагалі анулювати необхідність узгодження візової підтримки й надати безперешкодне право здійснювати прямий набір на навчання іноземних громадян.

Водночас, як свідчить аналіз результатів якості надання українськими ЗВО освітніх послуг іноземним громадянам за останнє десятиліття, **головною**

проблемою залишається намагання представників освітніх установ, контролюючих і правоохоронних органів, за участі фірм-посередників, **отримати фінансові кошти шляхом протиправного використання міжнародного студентського обміну** (продаж запрошень, незаконне отримання коштів за організацію візової підтримки, тимчасова легалізація іноземців в нашій державі, підробка документів про освіту, організація каналів нелегальної міграції, контрабанда наркотичних речовин тощо).

Таким чином, за безпосередньої участі адміністрацій освітніх установ, Міністерства освіти і науки, Національної поліції, Державної міграційної служби, Служби безпеки України, інших уповноважених органів насамперед необхідно нівелювати умови, які сприяють поширенню протиправних проявів корупційного характеру, деструктивним чином впливають на розвиток системи міжнародної освіти та дискредитують нашу державу в світі.

Одним із шляхів розв'язання може стати **впровадження механізму тотального моніторингу / контролю за якістю освітньої діяльності ЗВО** й посередницьких послуг фірм-контактерів, у тому числі відповідно до вищезгаданих критеріїв оцінки. За результатами цього моніторингу можуть ініціюватися відповідні управлінські рішення (анулювання ліцензій, відмова в акредитації освітніх програм, візовій підтримці ЗВО, створення умов для припинення роботи у вказаній сфері конкретних фірм тощо) чи навіть за наявності достатніх підстав ставитися питання про притягнення до відповідальності винних осіб. Потребує додаткового врегулювання й діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, які працюють на ринку надання освітніх послуг іноземцям, з метою мотивування їх до більш якісної роботи, створення умов для мінімізації деструктивних проявів.

АРТЮХОВ А. Є.

Огляд проблеми та стан розвитку питання протидії академічній недоброчесності

Європейська мережа академічної доброчесності (ENAI) у своєму глосарії дала таке визначення терміну «академічна доброчесність»: «compliance with ethical and professional principles, standards and practices by individuals or institutions in education, research and scholarship»[142]. Своєю чергою, Міжнародний центр академічної доброчесності (ICAI) визначив основні чесноти в понятті академічної доброчесності: «commitment, even in the face of adversity, to six fundamental values: honesty, trust, fairness, respect, responsibility, and courage»[143]. Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту», «Академічна доброчесність — це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та / або наукових (творчих) досягнень»[144].

Тематика академічної доброчесності в освітньо-науковій діяльності у значно менш деталізованому (скоріш, декларативному) вигляді представлена також в Законах України «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про авторське право і суміжні права». Потреба в роз'ясненні та деталізації питань академічної доброчесності сприяла появі ряду документів та публікацій впродовж 2016–2019 рр.:

- Рекомендацій щодо забезпечення принципів академічної доброчесності[145];
- Аналітичної довідки за результатами досліджень практик академічної доброчесності у вищих навчальних закладах України[146];
- Розширеного глосарію термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту»[147];

---

[142] ENAI Glossary. URL: **http://www.academicintegrity.eu/wp/glossary/**
[143] The Fundamental Values of Academic Integrity / International Center for Academic Integrity. — 2013. — 36 p.
[144] Закон України «Про освіту». URL: **https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19**
[145] Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Підкомісія 303 «Академічна доброчесність» Науково-методичної комісії 15 з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти. — К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. — 24 с.
[146] Аналітична довідка за результатами досліджень практик академічної доброчесності у вищих навчальних закладах України / Міністерство освіти і науки України, Інститут освітньої аналітики. — Київ, 2016. — 43 с.
[147] Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.). URL: **https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf**

- Методичних рекомендацій для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності[148];
- Аналітичної записки «Академічна доброчесність. Аналітичний звіт та рекомендації»[149];
- Методичних рекомендацій для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності[150];
- книг «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету»[151] і «Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених»[152];
- низки публікацій у періодичних виданнях.

Наведений перелік документів, який, звичайно, не є вичерпним, дозволив розширити обрії боротьби з проявами академічної недоброчесності. Фактично, до недавнього часу боротьба проти недоброчесності була зведена до боротьби з плагіатом у текстах та ілюстративних матеріалах. Традиційно, першим проявом академічної недоброчесності, який спадає на думку, — це плагіат. На перший погляд, плагіат є чи не єдиним порушенням академічної доброчесності, процедура виявлення якого має певний алгоритм. Однак перемога на локальних фронтах над плагіатом ускладнювалася появою щораз більшої кількості його різновидів.

Факт «верховенства» плагіату як найбільш розповсюдженого прояву академічної недоброчесності підтверджує ще й інтерв'ю міністерки освіти і науки Ганни Новосад, яка дала роз'яснення змінам стосовно вищої освіти, що внесені Верховною Радою 18 грудня 2019 р.:

«…У разі виявлення плагіату в дипломі — він може бути відкликаний. Загалом і міністерство, і Комітет Ради, який є ініціатором законопроєкту, вважаємо, що нетерпимість до плагіату має починатися з бакалаврських, магістерських робіт, тому що ця звичка (вдаватися до плагіату в наукових роботах. — Ред.) формується аж ніяк не на етапі, коли людина пише дисертацію. Оскільки закон ухвалений, то випускники вишів уже в 2020 мусять краще пильнувати — чи не порушують вони норми академічної доброчесності. У свою чергу університети

[148] Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності. URL: **https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/recomendatsii.pdf**
[149] Академічна доброчесність. Аналітичний звіт та рекомендації : аналітична записка / уклад.: І. Єгорченко, М. Серебряков ; Проєкт «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!». 2018. 37 с.
[150] Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упоряд.: В. Бахрушин, Є. Ніколаєв; Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні. 2019. 41 с.
[151] Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. К.; Таксон, 2016. 234 с.
[152] Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. / заг. ред.: Н. Г. Сорокіна, А. Є. Артюхов, І. О. Дегтярьова. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.

мають дати студентам розуміння — що таке академічна доброчесність, і як правильно працювати з підготовкою дослідницької роботи, бакалаврської чи магістерської роботи, щоб там не було плагіату різних типів (тому що плагіат також може бути різний), як правильно працювати з оформленням джерел, цитуванням, оформленням списку літератури...»[153].

Щодо виходу за межі ототожнення плагіату та порушень академічної доброчесності, то лише у 2017 р. Закон України «Про освіту» визначив нові прояви академічної недоброчесності і, що важливо, запропонував види академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності.

Як визначено в аналітичній записці, «в світі можна спостерігати три типи реакцій на проблему академічної недоброчесності: 1) повне замовчування проблеми та декларування її відсутності; 2) теоретичні розмови про академічну доброчесність на фоні замовчування та відмови розбирати конкретні випадки, аж до оголошення викриттів академічної недоброчесності порушенням «академічної етики»; 3) відкрите та доброчесне ставлення до проблеми, моніторинг та розгляд виявлених випадків недоброчесності та розробка заходів для попередження академічної недоброчесності»[154]. Автори цієї праці схиляються до того, що в Україні наразі спостерігається другий тип реакції на порушення академічної доброчесності. Слід зазначити, що наразі в рамках окремих проєктів продовжується активна робота щодо розробки заходів для попередження академічної недоброчесності і тому час лише теоретичних розмов вже завершено. Серед таких проєктів виділяються наступні:

- «Нова система акредитації як засіб забезпечення якості та подолання корупції у вищій освіті Україні»[155];
- «Сприяння реформам у вищій освіті України з погляду розвитку академічної доброчесності»[156];

[153] Ганна Новосад, міністерка освіти й науки: «ЗНО з математики стане обов'язковим — це реакція на проблему з якістю її вивчення». URL: **https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2844462-ganna-novosad-ministerka-osviti-j-nauki.html**

[154] Академічна доброчесність. Аналітичний звіт та рекомендації : аналітична записка / уклад.: І. Єгорченко, М. Серебряков ; Проєкт «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія!». 2018. 37 с.

[155] Проєкт «Нова система акредитації як засіб забезпечення якості та подолання корупції у вищій освіті Україні». URL: **https://www.irf.ua/konkurs_dlya_uchasti_u_treningu_z_pidgotovki_ekspertiv_iz_zabezpechennya_yakosti_vischoi_osviti/**

[156] Проєкт «Сприяння реформам у вищій освіті України з погляду розвитку академічної доброчесності». URL: **https://www.irf.ua/grants/awarded_grants/promoting_reforms_in_ukraines_higher_education_in_terms_of_the_development_of_academic_integrity/**

- «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку»[157];
- Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні[158].

У рамках одного з таких проєктів, «Нова система акредитації як засіб забезпечення якості та подолання корупції у вищій освіті Україні», розроблено пакет документів, які покладено в основу створеного Національним агентством Положення про акредитацію освітніх програм та супровідних документів до нього, зокрема, в частині забезпечення академічної доброчесності в рамках освітніх програм та учасниками процесу їх акредитації. Таким чином, завдяки певним проєктам закладено основи для успішного створення системи академічної доброчесності як на рівні закладів вищої освіти, так і на національному рівні.

На додаток до сказаного, презентація однієї зі згаданих книг[159] окреслила чіткі завдання щодо створення дієвої системи забезпечення академічної доброчесності:

- «досягнення консенсусу щодо визначення та стандартів доброчесності;
- створення в кожному університеті комплексу документів та визначення суб'єктів, відповідальних за впровадження етичних стандартів, процедури та практики, здатні це забезпечити;
- включення українських університетів в роботу міжнародних інституційних об'єднань в сфері вищої освіти та науки з метою забезпечення відповідності власної практики їх етичним стандартам;
- організацію систематичного моніторингу інституційних політик академічної доброчесності з боку організацій, відповідальних за забезпечення та контроль якості, акредитацію та ліцензування;
- розвиток постійного внутрішнього оцінювання, моніторингу, проведення досліджень для підвищення ефективності стратегій та політик в цьому напрямі».

Окремим сегментом освітньо-наукової діяльності, в якому завжди гостро точиться боротьба з проявами академічної недоброчесності, є дисертаційні дослідження з елементами плагіату, фальсифікації, фабрикації тощо та їхній захист, дуже часто успішний. The European Code of Conduct for Research Integrity[160] акцентує увагу: вкрай важливо, щоб дослідники оволодівали знаннями, методологією досліджень та етичними практиками в сфері їхньої діяль-

[157] Проєкт «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку». URL: **http://fond.sociology.kharkov.ua/index.php/ua/projects-ua/304-akademichna-kultura-ukrajinskogo-studentstva-osnovni-chinniki-formuvannya-ta-rozvitku**
[158] Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні. URL: **https://saiup.org.ua/**
[159] Фініков Т. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету: потреба, книга, перспектива [Електронний ресурс] : [презентація]. Харків. Нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, [2016]. 13 слайдів.
[160] The European Code of Conduct for Research Integrity. URL: **https://allea.org/code-of-conduct/**

ності. Нездатність дотримуватися кращих дослідницьких практик веде до порушень у виконанні своїх професійних обов'язків. Усе це шкодить дослідницьким процесам, погіршує стосунки між дослідниками, підриває довіру до дослідження та його авторитетності, витрачає ресурси і може завдати непотрібної шкоди предметам дослідження, користувачам, суспільству або оточенню. Вказаний кодекс визначає, що у своїх найбільш серйозних формах неприйнятна практика повинна підпадати під санкції, але принаймні всі зусилля мають бути спрямовані на запобігання, перешкоджання та зупинення її завдяки навчанню, керівництву і наставництву та створенню позитивного та сприятливого дослідницького середовища.

На жаль, наразі на національному рівні немає ефективного алгоритму щодо запобігання проявів академічної недоброчесності в наукових дослідженнях. Поодинокі випадки викриття плагіаторів і фальсифікаторів на етапі подання дисертаційних робіт до захисту є скоріше винятком із правил. Викриття недоброчесних вчених відбувається переважно після процедури захисту. Така тенденція спонукає Національне агентство до розробки нормативної бази щодо оскарження рішень спеціалізованих вчених рад щодо вчених, які припустились порушень доброчесності під час підготовки дисертаційної роботи.

Таким чином, серед основних завдань Національного агентства, зокрема його етичного Комітету (у співпраці з іншими комітетами), на 2019 р. в частині розбудови системи забезпечення академічної доброчесності, було визначено:

- створення внутрішньої нормативної бази з питань академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин між учасниками процесу реалізації державної політики у сфері якості освіти (члени Національного агентства, співробітники Секретаріату Національного агентства, представники галузевих експертних рад, експерти з акредитації освітніх програм тощо);
- розробка документу, що містив би рекомендації та (що важливіше) певні алгоритми (процедури) в частині розбудови ефективної системи забезпечення академічної доброчесності, які було би можна застосовувати у діяльності закладів вищої освіти і наукових установ;
- створення порядку скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня.

Окремі кількісні показники діяльності Національного агентства у 2019 році

Акредитація і комунікація

- **370** договорів (понад 120 додаткових договорів) із ЗВО на проведення акредитаційних процедур
- **1767** електронних заявок ЗВО про намір акредитувати освітні програми протягом 2019/2020 навчального року
- **375** заяв ЗВО щодо акредитації освітніх програм
- **375** Методичних рекомендацій для експертів за результатами аналізу форм відомостей про самооцінювання освітніх програм ЗВО
- Понад **4000** електронних листів-запитів щодо інформаційно-консультативної підтримки гарантів освітніх програм ЗВО та експертів
- **1127** надсилань електронною поштою матеріалів акредитаційних справ представникам експертних груп
- 1 україномовна та 1 англомовна версії сайту Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти
- 1 онлайнкурс «Експерт з акредитації освітніх програм»
- Понад **1260** листів-запрошень на **26** круглих столів, загальна кількість учасників яких — понад **3000** осіб
- **3000** — проаналізовано і систематизовано запитань з пошти **accreditation@naqa.gov.ua**

Експерти

- Проведено **84** дводенних очних тренінгів з допомогою **37** сертифікованих тренерів-експертів, які пройшли навчання за співпраці Національного агентства та Британської Ради
- **19 330** — приблизна кількість листів від кандидатів та експертів на електронні скриньки відділу по роботі з експертами
- **393** — опубліковано наказів (про призначення експертних груп та зміни до них) для 374 акредитаційних заявок

- Отримано заявок кандидатів в експерти з акредитації освітніх програм:
  - **987** — здобувачів вищої освіти
  - **3393** — науково-педагогічних працівників
  - **4380** — разом заявок
- Відібрано для подальшого навчання:
  - **889** — здобувачів вищої освіти
  - **2822** — науково-педагогічних працівників
  - **3711** — разом кандидатів
- Затверджено в реєстрі експертів:
  - **1423** — науково-педагогічних працівників
  - **383** — здобувачів вищої освіти
  - **1806** — разом експертів

Таблиця 17

Розподіл експертів за спеціальностями

Спеціальність	НПП	Здобувачі	Разом	
11 - Освітні, педагогічні науки	111	21	132	4 %
12 - Дошкільна освіта	22	8	30	1 %
13 - Початкова освіта	17	12	29	1 %
14 - Середня освіта (за предметними спеціальностями)	146	11	157	5 %
15 - Професійна освіта (за спеціалізаціями)	59	8	67	2 %
16 - Спеціальна освіта	5	1	6	0 %
17 - Фізична культура і спорт	22	3	25	1 %
21 - Аудіовізуальне мистецтво та виробництво	1	0	1	0 %
22 - Дизайн	12	0	12	0 %
23 - Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація	11	2	13	0 %
24 - Хореографія	3	0	3	0 %
25 - Музичне мистецтво	9	1	10	0 %
26 - Сценічне мистецтво	3	0	3	0 %
27 - Музеєзнавство, пам'яткознавство	1	0	1	0 %
28 - Менеджмент соціокультурної діяльності	5	1	6	0 %

29 - Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	13	3	16	1 %
31 - Релігієзнавство	0	0	0	0 %
32 - Історія та археологія	31	9	40	1 %
33 - Філософія	15	2	17	1 %
34 - Культурологія	10	3	13	0 %
35 - Філологія	64	12	76	2 %
41 - Богослов'я	8	0	8	0 %
51 - Економіка	209	32	241	8 %
52 - Політологія	14	14	28	1 %
53 - Психологія	40	12	52	2 %
54 - Соціологія	11	5	16	1 %
61 - Журналістика	12	4	16	1 %
71 - Облік і оподаткування	67	5	72	2 %
72 - Фінанси, банківська справа та страхування	86	11	97	3 %
73 - Менеджмент	181	30	211	7 %
75 - Маркетинг	47	5	52	2 %
76 - Підприємництво, торгівля та біржова діяльність	73	8	81	3 %
81 - Право	76	50	126	4 %
91 - Біологія	41	5	46	1 %
101 - Екологія	45	6	51	2 %
102 - Хімія	14	3	17	1 %
103 - Науки про Землю	25	0	25	1 %
104 - Фізика та астрономія	17	3	20	1 %
105 - Прикладна фізика та наноматеріали	15	4	19	1 %
106 - Географія	17	1	18	1 %
111 - Математика	16	4	20	1 %
112 - Статистика	2	1	3	0 %
113 - Прикладна математика	25	6	31	1 %
121 - Інженерія програмного забезпечення	35	5	40	1 %
122 - Комп'ютерні науки	60	8	68	2 %
123 - Комп'ютерна інженерія	26	3	29	1 %
124 - Системний аналіз	15	0	15	0 %
125 - Кібербезпека	18	1	19	1 %
126 - Інформаційні системи та технології	46	0	46	1 %
131 - Прикладна механіка	27	4	31	1 %

132 - Матеріалознавство	9	4	13	0 %
133 - Галузеве машинобудування	39	2	41	1 %
134 - Авіаційна та ракетно-космічна техніка	7	0	7	0 %
135 - Суднобудування	2	0	2	0 %
136 - Металургія	9	0	9	0 %
141 - Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка	38	5	43	1 %
142 - Енергетичне машинобудування	2	0	2	0 %
143 - Атомна енергетика	2	0	2	0 %
144 - Теплоенергетика	7	1	8	0 %
145 - Гідроенергетика	0	0	0	0 %
151 - Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології	27	7	34	1 %
152 - Метрологія та інформаційно-вимірювальна техніка	18	8	26	1 %
153 - Мікро- та наносистемна техніка	3	1	4	0 %
161 - Хімічні технології та інженерія	5	4	9	0 %
162 - Біотехнології та біоінженерія	8	1	9	0 %
163 - Біомедична інженерія	5	0	5	0 %
171 - Електроніка	13	0	13	0 %
172 - Телекомунікації та радіотехніка	20	3	23	1 %
173 - Авіоніка	3	0	3	0 %
181 - Харчові технології	33	5	38	1 %
182 - Технології легкої промисловості	2	0	2	0 %
183 - Технології захисту навколишнього середовища	11	4	15	0 %
184 - Гірництво	6	1	7	0 %
185 - Нафтогазова інженерія та технології	4	0	4	0 %
186 - Видавництво та поліграфія	2	0	2	0 %
187 - Деревообробні та меблеві технології	5	1	6	0 %
191 - Архітектура та містобудування	7	0	7	0 %
192 - Будівництво та цивільна інженерія	31	2	33	1 %
193 - Геодезія та землеустрій	14	1	15	0 %
194 - Гідротехнічне будівництво, водна інженерія та водні технології	6	1	7	0 %
201 - Агрономія	19	6	25	1 %
202 - Захист і карантин рослин	2	0	2	0 %
203 - Садівництво та виноградарство	2	0	2	0 %

204 - Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва	13	2	15	0 %
205 - Лісове господарство	3	1	4	0 %
206 - Садово-паркове господарство	4	1	5	0 %
207 - Водні біоресурси та аквакультура	3	2	5	0 %
208 - Агроінженерія	9	1	10	0 %
211 - Ветеринарна медицина	8	0	8	0 %
212 - Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза	8	0	8	0 %
221 - Стоматологія	6	2	8	0 %
222 - Медицина	20	22	42	1 %
223 - Медсестринство	3	2	5	0 %
224 - Технології медичної діагностики та лікування	2	3	5	0 %
225 - Медична психологія	0	0	0	0 %
226 - Фармація, промислова фармація	8	0	8	0 %
227 - Фізична терапія, ерготерапія	12	3	15	0 %
228 - Педіатрія	5	2	7	0 %
229 - Громадське здоров'я	1	0	1	0 %
231 - Соціальна робота	17	9	26	1 %
232 - Соціальне забезпечення	7	0	7	0 %
241 - Готельно-ресторанна справа	27	1	28	1 %
242 - Туризм	38	2	40	1 %
251 - Державна безпека	6		6	0 %
252 - Безпека державного кордону	2		2	0 %
253 - Військове управління (за видами збройних сил)	17		17	1 %
254 - Забезпечення військ (сил)	14		14	0 %
255 - Озброєння та військова техніка	17		17	1 %
256 - Національна безпека	7		7	0 %
261 - Пожежна безпека	3	1	4	0 %
262 - Правоохоронна діяльність	13	0	13	0 %
263 - Цивільна безпека	8	0	8	0 %
271 - Річковий та морський транспорт	6	0	6	0 %
272 - Авіаційний транспорт	8	0	8	0 %
273 - Залізничний транспорт	14	1	15	0 %
274 - Автомобільний транспорт	14	3	17	1 %
275 - Транспортні технології (за видами)	28	3	31	1 %

281 - Публічне управління та адміністрування	38	17	55	2 %
291 - Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії	10	6	16	1 %
292 - Міжнародні економічні відносини	32	8	40	1 %
293 - Міжнародне право	13	2	15	0 %

Таблиця 18

Розподіл експертів за регіонами

Область	НПП	Здобувачі	Разом	
Вінницька область	81	27	108	6 %
Волинська область	24	6	30	2 %
Дніпропетровська область	85	23	108	6 %
Донецька область	11	4	15	1 %
Житомирська область	50	14	64	4 %
Закарпатська область	16	3	19	1 %
Запорізька область	65	9	74	4 %
Івано-Франківська область	36	3	39	2 %
Кіровоградська область	15	9	24	1 %
Київська область	75	13	88	5 %
Київська область: м. Київ	260	78	338	19 %
Луганська область	6	4	10	1 %
Львівська область	115	29	144	8 %
Миколаївська область	12	1	13	1 %
Одеська область	93	11	104	6 %
Полтавська область	61	5	66	4 %
Рівненська область	21	8	29	2 %
Сумська область	56	17	73	4 %
Тернопільська область	18	2	20	1 %
Харківська область	143	51	194	11 %
Херсонська область	21	15	36	2 %
Хмельницька область	34	10	44	2 %
Черкаська область	66	14	80	4 %
Чернівецька область	8	4	12	1 %
Чернігівська область	51	23	74	4 %
Загалом:	**1423**	**383**	**1806**	**100 %**

Таблиця 19

Експерти — здобувачі вищої освіти

Здобувачі	Кількість	
студент за ОРК «молодший спеціаліст»	3	1 %
асистент-стажист	2	1 %
інтерн, лікар-резидент	3	1 %
студент бакалаврату	176	46 %
студент магістратури	70	18 %
аспірант / ад'юнкт	129	34 %
Загалом:	**383**	

Фінансування діяльності Національного агентства і його Секретаріату

Фінансування діяльності Національного агентства і його Секретаріату здійснюється за рахунок загального і спеціального фонду державного бюджету, а також за рахунок одержаних грантів. Минулого року надходження до основного фонду склали 22 млн 109 тис. грн (стільки ж було витрачено), до спеціального фонду — 14 млн 969 тис. грн(через рахунки Національного агентства) — 158 тис. грн. Всього: 37 млн 237 тис. грн .

За рахунок основного фонду 2019 р. профінансовано заробітну платню (у т.ч. нарахування), витрати на оренду і комунальні послуги, пов'язані з експлуатацією тимчасових офісів Національного агентства, а також ремонт приміщення, в якому працюватиме Агентство і Секретаріат, починаючи з 2020 р., за адресою: вул. Б. Грінченка, 1 (прибудова).

Національне агентство одержало грант від Американських рад на суму 39 тис. дол. США на створення інформаційної платформи. Ці кошти спрямовуються безпосередньо розробникам. Програма «Нове правосуддя» закупила для Національного агентства організаційну і комп'ютерну техніку вартістю 14 тис. 65 дол. США, яка поки що була надана у тимчасове користування. Британська рада, Міжнародний фонд досліджень освітньої політики, Інститут розвитку освіти допомагали організовувати тренінги і семінари.

Спеціальний фонд бюджету Національного агентства наповнюється за рахунок оплати закладів вищої освіти за акредитацію. Витрати на гонорари експертів з акредитації освітніх програм (за здійснені у 2019 р. експертизи) становлять майже 5,5 млн грн. У зв'язку з тим, що значна частина коштів надійшла від ЗВО в останні дні року, Секретаріат Національного агентства не встиг оплатити всі гонорари експертам і тому ввійшов у 2020 р. із

заборгованістю в сумі майже 6,2 млн грн. У результаті, сума наявних коштів спеціального фонду на кінець 2019 склала понад 3,2 млн грн (див. табл. 20).

У зв'язку з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1070, отримання попередньої сплати від державних ЗВО за послуги з акредитації освітніх програм у 2020 р. стало неможливим. Як наслідок, авансові платежі членам експертних груп тепер мають бути сплачені до одержання коштів від державних ЗВО. Лише в січні-лютому, згідно із затвердженим графіком акредитацій, до Національного агентства має надійти 340 заявок від закладів вищої освіти на акредитацію освітніх програм.

Отже, приблизно 1000 експертів отримають аванси, які уможливлять їхні візити до ЗВО до того, як ці заклади сплатять будь-яку суму за акредитаційні послуги Національного агентства. Лише за умови вчасної сплати ЗВО за своїми зобов'язаннями, Секретаріату вдасться уникнути затримок із виплатами експертам і доповідачам ГЕР за їхню роботу. Станом на кінець 2019 р., Секретаріат Національного агентства впроваджує систему фінансового планування (бюджетування), результат якого буде оприлюднений до кінця першого кварталу 2020 р.

Таблиця 20

Показник	Сума, тис. грн
2019 рік – Надходження	
Спеціальний фонд (плата за послуги)	14 969,40
2019 рік – Видатки	
Оплата праці (у т.ч. нарахування) - виплати експертам і членам ГЕР	5 481,20
Придбання предметів, матеріалів, обладнання, інвентаря	64,60
Оплата послуг (окрім комунальних)	1,50
Всього видатки	5 547,30
Залишок на 01.01.2020	9 422,10
1 квартал 2020 року (прогноз)	
Зобов'язання перед експертам і членам ГЕР (за справи, які розглянуті в 2019 році)	6188,8
Залишок наявних коштів спеціального фонду станом на 27.01.2020	3 233,3
Кількість справ, надходження яких очікуються (згідно з графіком) в січні-лютому 2020 року	340
Кошти необхідні для виплати авансів експертам впродовж січня-лютого 2020 року	4884,1
касовий розрив:	**-1650,8**

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти

РІЧНИЙ ЗВІТ
НАЦІОНАЛЬНОГО АГЕНТСТВА ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА 2019 РІК

Авторський колектив:
Сергій Квіт, Олена Єременко, Наталя Стукало, Андрій Бутенко, Іван Назаров, Артем Артюхов, Михайло Винницький, Леонтій Шипілов, Володимир Кшевецький, Віталій Терещук

За загальною редакцією *проф. Сергія Квіта*.

НАЗЯВО-А/2020/1